

Jelenkor

A TARTALOMBÓL:

ANGYAL ENDRE
BERTHA BULCSU
CSORBA GYÖZÖ
ERDÉLYI JÓZSEF
FABIÁN ISTVÁN
LOVÁSZ PÁL
MARSALL LÁSZLÓ
PÁL JÓZSEF
SZINNYEI JÚLIA
THIERY ÁRPÁD
ÍRÁSAI

DOKUMENTUM * VITA
JEGYZET * SZEMLE
MŰMELLÉKLET

Jelenkor

A Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfrent
Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti
folyóirata. Megjelenik kéthavonta. 1960. III. évf. 3. sz.

Szerkesztő bizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szer-
kesztő), Pál József, Takács Gyula, Tüskés Tibor.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók 24.

Szerkesztőségi órák: kedden és pénteken 17—19 óráig, kiadóhivatali órák:
csütörtökön 17—19 óráig.

Evi előfizetési díj: 48, —Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. — Csekkszám: OTP 349—803.

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)

Egyéni előfizetési csekkszám: száma: 61 068.

Közületi előfizetési csekkszám: száma: 61 066, vagy átutalás az MNB 47. fióknál
vezetett egyszámlára.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM

Varga Imre: Családi pofonok (elbeszélés)	— — — — —	1
Pál József versei	— — — — —	5
Marsall László versei	— — — — —	7
Mészáros Ferenc: Vörös jégtábla (elbeszélés)	— — — — —	10
Moldvai Győző versei	— — — — —	17
Hegedűs László versei	— — — — —	18
Thiery Árpád: Bokáig érő víz (regényrészlet)	— — — — —	19
Nyerges András versei	— — — — —	33
Debreceni Klára: Euridiké búcsúja (vers)	— — — — —	34
Teller Gyula versei	— — — — —	35
Bertha Bulcsu: Forró szél jött (elbeszélés)	— — — — —	36
Erdélyi József: Libárdi (vers)	— — — — —	41
Csordás János Testamentum (vers)	— — — — —	43
Ordas Iván: A szerelmeslevél (elbeszélés)	— — — — —	44
Lovász Pál: Gyermekversek	— — — — —	51
Zsikó Gyula: Epigrammák	— — — — —	52
Ténagy Sándor: Strófák, madártávlathoz (vers)	— — — — —	53
Kautzky László: Lia (elbeszélés)	— — — — —	54
Versek a Carmina Burana-ból. Csorba Győző fordításai	— — — — —	57
Szinnyei Júlia: Apa nélkül (regényrészlet)	— — — — —	61
Tarbay Ede versei	— — — — —	69
Kárpáthy Csilla: Szelek (vers)	— — — — —	70
Bihari Sándor: Nyár páváskodik (vers)	— — — — —	70

Pályázati felhívás

A Hajdú-Bihar megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága és a Debrecen m. Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága felszabadulásunk 15. évfordulója tiszteletére különböző művészeti ágakban pályázatot ír ki.

A pályázat célja: művészi színvonalon ábrázolni a felszabadulás tényét, a szocializmus építésének eredményeit, különös tekintettel megyénk életére.

A pályázaton bárki részt vehet olyan művel, amely nyomtatásban még nem jelent meg, illetve tárlaton nem szerepelt, vagy az alkotó más pályázaton vele díjat nem nyert.

A pályázat jelígis. A beküldött

pályamű mellé lezárt borítékban kell mellékelni a szerző nevét, foglalkozását és pontos címét.

A pályázatokat Hajdú-Bihar megyei Tanács VB Művelődési Osztálya címére kell beküldeni, a borítékban „Felszabadulási pályázat” jelzéssel.

A pályázatok beküldési határideje, irodalmi műveknél 1960. augusztus 20, képzőművészeti, népművészeti, iparművészeti alkotásoknál 1960. október hó 1.

Eredményhirdetés: 1960. november 7.

A pályázati ágak és pályadíjak a következők:

Elbeszélés, novella vagy irodalmi riport:

I. díj:	2000 Ft
II. díj:	1500 Ft
III. díj:	1000 Ft

Vers-ciklus, vagy verskötet (legkevesebb 30 vers):

I. díj:	4000 Ft
II. díj:	3000 Ft
III. díj:	2000 Ft

Képzőművészet (festészet, szobrászat, grafika):

I. díj:	5000 Ft
II. díj:	4000 Ft
III. díj:	3000 Ft

Népművészet — Iparművészet:

I. díj:	2000 Ft
II. díj:	1500 Ft
III. díj:	1000 Ft

Megfelelő színvonal hiánya esetén a díjak megosztásának, illetve visszatartásának jogát fenntartjuk.

A pályázaton díjat nyert irodalmi

Debrecen, 1960. április 2-án.

Hajdú-Bihar megyei Tanács
Végrehajtó Bizottsága

művek közlését, illetve kiadását elősegítjük, s a pályázati díj összegétől függetlenül a szerzők azokért külön tiszteletdíjat kapnak.

Debrecen m. városi Tanács
Végrehajtó Bizottsága

FIATALOK

<i>Papp Gábor</i> Évszakok (vers) — — — — — — — — — — — — — —	71
<i>Kökény László</i> : Vallomás (vers) — — — — — — — — — — — — — —	72
<i>Mihalik Zoltán</i> versei — — — — — — — — — — — — — —	72
<i>Régner Róbert</i> : Iker lelkek lobogása (vers) — — — — — — — — — — — — — —	73
<i>Temesi József</i> : Országváltás (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — — —	74
<i>Farkas Imre</i> versei — — — — — — — — — — — — — —	81

DOKUMENTUM

<i>Harcos Ottó</i> : Vörösmarty Mihály ismeretlen levele Wesselényi Miklóshoz — — — — — — — — — —	82
<i>Kopasz Gábor</i> : Jókai-émlékek a Pécsi Állami Levéltárban — — — — — — — — — —	85
<i>Angyal Endre</i> : Pécs és a horvát irodalom — — — — — — — — — —	87

VITA

<i>Menyhárd Alfréd</i> : Forma és korszerűség — — — — — — — — — — — — — —	91
---	----

JEGYZET

<i>Fábián István</i> : Könyvek a mai nyugati irodalomról — — — — — — — — — —	95
Széljegyzet — — — — — — — — — — — — — —	99

SZEMLE

<i>Bényei József</i> : Galambos Lajos: Gonoszkátyú — — — — — — — — — — — — — —	104
<i>Tüskés Tibor</i> : Szűts László: A Tejút mezőin — — — — — — — — — — — — — —	106
<i>Werner István</i> : A Modern Könyvtárról — — — — — — — — — — — — — —	108
<i>Vas Károly</i> : A Magyar Tanácsköztársaság Pécs—Baranyai Emlékkönyve — — — — — — — — — —	112
<i>Rónai Béla</i> : Régi magyar népmesék — — — — — — — — — — — — — —	114

KÉPEK

A címlaprajz *Soltra Elemér*, a belső metszetek *Diskay Lenke* és *Gerzson Pál* munkái.

A műmellékleten:

Dési Huber István: Öreg csősz

Dési Huber István: Talyigások

Szőnyi István: Anyám

Kelle Sándor: Székesegyház előtt

(Foto: *Sarkadiné Hárs Éva*)

Pál József versei

Kilátóról

*Mint az absztrakt festő örültre mázolt vászna
Olyan a színfoltok s vonalak tobzódása
Ott lent ha tudatod az értelmet kiszűrte*

*Zöldön piros barna piros mellett meg szürke
Négyszögön trapézok átlósan vonalak
És az egészen egy kis lila árnyalat*

*Majd koromfekete sárga pacni fehér
Arany hullófarok vizenyős kékbe ér
S máris felszívódik míg bordó csillagláva*

*Az ezüst pikkelyét és uszonyát széttárja
Szép pávafarkúra ahol három néger kéz
Szemet takar el mely nagy körfoltú kéket néz*

*De hagyd már amott a völgyben házrengeteg
Lüktető nagyváros eleven emberek
Akkor realisan az élethez tapadnak*

*És értik értelmét ily képeknek szavaknak
Mezőket látsz lent még azt szelik át utak
Üzemek nyújtják fel hűtőtornyukat*

*Kéményük füstjétől bekormozott egükre
Nádassal koszorús a halastavak tükre
Szállítószalag nyal salakhegyek mögé*

*Emberi mű e táj
e táj az emberé — —*

Nincs övem, cipőmben fűző

Mint az a readingi fegyenc
 ki járta a kört — oly sóváran
 nézem a napot: mosolyod,
 szerelmünk börtön-udvarában.
 S rovom a kört, én, meggyötört,
 szerelmünk börtönudvarában.

Mert börtön az, nézd bárhogy is,
 hisz az ember nem szabadulhat:
 önmaga falai közül
 s őrei közül el se futhat.
 Bezárva százszor mind a rés.
 S nincs kulcsa a vasalt kapuknak.

Rovom a kört, én, meggyötört.
 S nézhetek fel, reád, az égre.
 Tűnődhetek is: falaim
 közül hogy juthatnék ki végre?
 hol lehet elrejtve a kulcs? —
 s ha kijutnék — akkor — mivégre?

Így vagyok rab. S rovom a kört,
 önmagam vigasztalan foglya.
 S mint az a readingi fegyenc
 a napra, lesek mosolyodra.
 Nincs övem, cipőmben fűző —
 és nem is lenne jó, ha volna.

Marsall László versei

Szabadulás

Semmi. Érted? Semmi, semmi.
A ház, egy villanás: — és semmi.
Csak a száraz lobogás: füst, hamu; semmi.
Az embertelen és tökéletes semmi.

Ahol a galambdúc, álmatag bűgás,
ott füst, hamu: semmi.
Az asszonyod, a gyermek, — egy dörrenés,
utána: semmi.
Az iszonyú és érthetetlen semmi.
Semmi.

Csak a félelem, a puszta lét, — más semmi.
Csak tudódból az állati ordítás:
Ó fák, feltartott karjaim ágak,
én is fa vagyok, fogadjatok be fának!
De semmi.
Az irgalmatlan és tökéletes semmi.

Csak a gödör, ahol meglapulsz,
ahol hasalsz, soványan, könnytelen arccal,
és készül föled a sírfelirat: „Semmi.”
Se könny, se hang, se rémület.
Már csak a semmi.

Semmi. Érted? Semmi, semmi.

Ekkor.
Túl a reményen, túl a félelmen,
az égboltot a szívvel összemosva,
Valami.
Se füst, se könny, se hamu, se rémület,
Valami,
ami emberi és tökéletes,
Valami,
ami visszaad asszonynak, háznak, galambnak,
lecsapott rád és felemelt:

a meztelen Szabadság.

Három ének a szabadság tartalmáról

„A szabadság... a természeti szükség-
szerűségek megismerésén alapuló ura-
lom magunk és a külső természet felett;
így szükségképpen a történelmi fejlődés
eredménye”
(Engels)

Az égi korong és a tenger között
az aszály és a villámlás között
a csillag-máglyák örült robajában
tántorogva
mikor a barlang kiköpött mint idegen anyagot
mikor sas-szemed cserben hagyott
mikor a szimat mely a nőtény nyomára visz
megtagadott
kiszakadva a hús kényszeréből
a marcangolás ünnepeiből
bezuzott koponyák és kőeszközök fölött
megindultál
az ember-arcu istenek között
de csömör és dulás szélvészében
az angyalok légvárain át
az önámítás éjszakáin át
vezeklő-övben
könnytől verejtéktől hunyorogva
egyre porosabb uton
egyre kormosabb uton
az elesettség szakadékában mely mint a börtön
forogva fulladozva
az egyre sebesebb idő-örvények között
hogy a Tavaszponton
az örök pázsiton
felbukkanva
méz és jácint-zuhatagban
éneklő virágok között
itt az emberi teremtes-özönben
végre megérted
hogy mit jelent e szó:
Szabadság.

*

Emlékezz.
Vonaglottál a Fáraók dárdája alatt,
míg üveges szemedben homok végyült az éjszakával.
De a Fáraók meghaltak.
Orditottál a Papok és Királyok bakóján,
s véred gyöngyözött, mint a rózsafüzér.
De a Papok és Királyok meghaltak.
Tántorogtál a Bankárok mézárszékén,
és készült föled a sirfeirat: „Semmi.”

De a Bankárok meghaltak.

*Emlékezz,
te az Eleven,
ki most itt állsz az aranykor kapujában,
derekadon madár-örvénnnyel,
s a fenséges homlok, a hajthatatlan,
faggatja im a Szabadságot.*

Emlékezz.

A Szabadság így válaszolt:

*„Nem fogadlak el.
Mig más véreből kenyeret sütsz magadnak,
mig más verejtékéből bort érlelsz magadnak,
mig más asszonyát az ágyadba rántod,
mig a Fáraó, a Pap, a Király, a Bankár
szállást lel benned,
csak jövevény vagy a Földön.
Én nem fogadlak el,
nem.”*

Emlékezz.

*

Ember, csak egy célod lehet:

a Közösség.

Közösség, csak egy célod lehet:

az ember.

Ember és Közösség, csak egy célotok lehet:

a Szabadság.

Ime az aranykor hajnalán,

hogy L e g y e n:

azt akarjuk.

Hogy legyen kézfogás, mely szivből szivbe szorít.

Hogy legyen szerelem: ébredés csengettyüje, álom harangja.

Ezt akarjuk.

Hogy legyen gyöngyvirág és acélpalota, vizesés meg oratórium.

Ezt akarjuk.

Hogy legyen sejtelem és kimondhatatlan és minden

amiről az

Ember

Közösség Szabadság

háromsága,

e láthatatlan trió,

a poklok után,

a kicsinyes érvek után,

padon, munkapadon, csókban, kalapácsban,

mindenben, amit érintesz, mindenben, ami érint,

szakadatlanul

énekel.

Mészáros Ferenc

Vörös jégtábla

Sötét és hideg volt a víz. Alaktalan jégtáblák bukdácsolnak a forgókban. Neki-nekiütődtek a híd oszloplábjának, s továbbperdültek. Óriási komor madár volt a híd, szárnyai ívével a két partot érintette. Az élet madara volt, amíg a védekező partizánbrigád átfutott rajta, a halál madara lesz, ha a németek is átjönnek.

— Megakadályozni az átkelést! — ezt a parancsot kapta a maroknyi csoport, az a tíz ember, aki ott feküdt és guggolt az északi hídfővel szemben. Még lihegtek a futástól, s alig helyezkedtek el a fedezékekben. Golyószóróikkal, a vállukra akasztott géppuskahevederekkel félelmetesnek látszottak. De tudták, hogy gyengék. A németek tankokkal jöttek. A vérszomjas Tigrisek hörgése már áthallatszott a túlsó partról. Acélkerekek csikorogtak, tompán döngött a föld. Az északi partot, ahol a partizánbrigád most igyekezett új arcvonalat elfoglalni, már gránátok szaggatták.

Egy Tigris már kibukkant a szemközti part dombhajlata mögül. Lecövekelte magát a híddal szemben, és géppuskájával végigsöpörte a híd pályáját. Feketén és vészjóslóan állt ott, mint valami mesebeli szörnyeteg, tűzokádó sárkány. Mögötte újabbak csikorogtak.

A robbantással már elkéstek. Vagy mégsem?

— Csak egy mód van még... — mondta a parancsnokuk, és körüljártatta a szemét.

Kilenc szempár nézett vissza rá, csodálkozóan, a gránátrobbanásoktól és golyósvitástól kábán, a hosszú menetelés és futás fáradtságától álmosan, közönyösen.

— Csak egy mód... — ismételte a parancsnok. Hangja fáradtan rekedt, csüggedt és mégis reménykedő volt.

A szemekben érdeklődő kíváncsiság, csodálkozás és halálos elszántság csillant.

— Egy önként jelentkező... — mondta a parancsnok — erre parancsot nem adhatok. Nem tudok adni.

— Én... — szólott az egyik. Fiatal arcát verejtékbe tapadt por és füst maszatolta be, vattaujjasa könyökén csimbókban lógott a vatta. De a szeme most eleven, feketén lobogó tűz volt.

— Én! — mondta a többi nyolc is egyszerre. Fejüket felemelték, és egész testüikkel fordultak a parancsnok felé.

A német harokocsi sorozatot köpött a gépfegyverből. Apró porfelhőket vert körülöttük. Egyikük, kékszemű, borostás, sovány fiú, bal vállához kapott, és tompán felnyögött.

— Hadd legyen én — mondta akkor félighúnyt szemmel — látjátok, én innen már úgysem mehetek el. Meggörbült. Arcára vonagló dudorokat húzott a fájdalom. De a szeme tiszta maradt.

— Nem tudsz így úszni — ingatta fejét a parancsnok — nem lehet.

A sebesült megrázta a fejét, és szólni akart, de csak a foga csikordult. Ujjasa bal vállán sötét folt jelent meg, és gyorsan növekedett.

A német harckocsihoz odafarolt egy másik. Kerek teteje felpattant, és sisakos fej bukkant elő. Aztán derékig kiemelkedett, mint valami bábjáték figurája, és távcsövet tartott a szeme elé. A sebesült partizán maradék erejével rátűzte a golyószóró célgömbjére, és meghúzta a ravaszt. Gólyamódra kelepelt a golyószóró, és a bábfigura a tankon előrebukott, mint a rongy. A két tank ágyúcsövéből tűz csapott ki, és a páncélozott állatok dühösen toporzékoltak.

— Nem mernek ráhajtani — mormogta a parancsnok — gyorsan, amíg őssze nem szedik magukat. Sorsoljunk!

Tíz papírszelet hullott a füles sapkába. A sebesült húzott ki egyet, reménykedve. De nem az ő neve volt rajta. A fekete szemű gyerek felé fordult mind irigykedve. Furcsa. Valóban irigyek voltak. Pedig sötéten és hidegen örvénylett a víz. A híd, a nagy, komor madár fenyegetően tárta szét óriás szárnyait. És mégis irigyelték. Ki tudná miért? A hírnév egynek sem jutott eszébe. Ki emlékezne a névtelen hősré? Talán a többi kilenc. Ha megmarad. De megmarad-e? Talán azért irigyelték, mert számára vége a fáradságnak és éhségnek. Talán azért, mert ez a hetek óta tartó hátrálás rosszabb volt a halálnál is. Talán, mert érezték, hogy az ő halálának értelme van. Több, mint amikor eltévedt golyó vág a testbe vagy gránát szakítja darabokra. Néhány perc múlva nyomtalanul eltűnik a hidegen morajló folyóban. Ez bizonyos, és talán ezért a bizonyosságért irigyelték. De mindezen nem gondolkodtak. A német tankok ott toporzékoltak még a túloldalon, de ha elegendően összegyűltek, megindulnak. Cselekedni kellett. Gépiesen, pontosan, gondolkodás nélkül.

A villamos robbantógép készen állt. A kábel, mint vékony, fekete kígyó tekeredett le a dobról. A robbanóanyagot zsákba tömték.

Hang nélkül folyt a munka. Pillanatok múltán készen állt a robbanótöltet. De néhány pillanat néha több, mint az órák, mint a napok, mint az egész élet.

A fekete szemű fiú volt az egyetlen, aki ezalatt gondolkodott. Nem azon, hogy miért éppen az ő nevét húzták ki. Tudta, érezte, hogy neki kell mennie. Bármelyikük neve lett volna, mind ugyanígy tudta és érezte volna, hogy neki kell mennie. Nem félt, nem is örült, büszke sem volt, és nem is irigyelte az életbenmaradókat. Talán csak szomorú volt, de az sem azért, mert meg kell halnia. Nem ismerte a halált, nem is félt tőle.

Mégis gondolkodott. S mennyi mindenre lehet gondolni néhány pillanat alatt!

— Maradj itthon, kisfiam, ne menj el — mondta anyja, s ő mégis eljött, mert jönnie kellett, bár nem tudta, miért.

A front már átvonult a kis bányászfalun. Kásás bácsi, a töpörödött kisöreg egészen kivirágzott, megfiatalodott. Sohasem látta olyan fiatalnak, mint amikor megölelte azt a szovjet katonát, egy kétméteres óriást, szinte lehúzta magához, és csókokat cuppantott a két arcára, mint valami kislánynak. Közben valamit gügyögött oroszul, de senki sem értette. De mindenki mosolygott, és

az asszonyok könnyeztek. Azt mondták, vége a háborúnak, most már béke van és szabadság.

Ezt sohasem értette meg egészen. Sem a békét, sem a szabadságot. Milyen lehet az élet, ha nincs háború? És szabad volt, mint a fiatal csikó, nem értette, hogyan lehetne még szabadabb. Itt, a partizánok között sok mindent megértett, és sok mindent összezavart.

— Maradj itthon, kisfiam, ne menj el — mondta az anyja, mintha valóban gyermek lenne még.

A többiek a déli partot figyelték, a robbanóanyaggal bajlódtak, nem látták, hogy halvány mosoly bujkál az ajkai körül.

— Miért kellett volna maradnom? — gondolta, s nem tudott választ adni rá. Az anyja aggódva marasztalta, amikor megmondta, hogy elmegy a városba, segíteni kell a németek ellen.

Akkor még nem haragudott a németekre. Ismert közülük kettőt, üres töltenyhüvelyt adtak a gyerekeknek cigarettáért, szerettek nagyokat nevetni, és egyikük mindig egy kicsit részeg volt a sörtől. Mindig csak egy kicsit, és mindig csak sörtől.

Az anyja aggódását sem értette akkor. Később meg nem gondolt rá. Csak lódózott a németekre, mert a partizánok közt mindenki meggyőződéssel mondta, hogy azok az ellenségeink, azokat kell kiirtani. Csak amikor egy kis jugoszláv faluban rajtuk ütött egy német zászlóalj, orvul, az éjszaka sötétjében, és az alattomos bajonettek, lármás géppisztolyok százötven fiatal társának oltották ki az életét, akkor kezdte gyűlölni a németeket, és akkor értette meg anyja aggódását. Azóta maga kereste az alkalmat, hogy irthassa a csukaszürke gépeembereket. Voltak társai, akik rovást véstek a fegyver agyára, ha megöltek egy németet. Sokuknak az egész fegyveragya tele volt már bevésesekkel. Ehhez sohasem volt kedve. Csak lőtt, és ha eldőlt a német, új célpontot keresett.

A gyutacsokat rászereztek a kábel végére. Figyelték, mozdulnak-e a német tankok. Senki sem látta, hogy fekete szemű társuk is arra figyel, és a szemében sárga gyűlölet lángol.

— Apádat megölték, mert kommunista volt — mondta egyszer régen az anyja. Nem értette, mi az, hogy kommunista, és ha ezért ölték meg, miért tették.

— A maga fiából nagy ember lehet — mondta az anyjának a szomszédjuk, a rosszképű Zengőfi, közvetlenül azután, hogy Kásás bácsi megcsókolta az óriás orosz. Magyarázott is valamit, hogy mivel az apját a fasiszták ölték meg, most a fiának lesz ebből haszna.

Nem akart nagy ember lenni, és nem értette, mi köze ehhez az apja halálának. És amióta a partizánok között harcolt, még kevésbé értette, mert majdnem mindnek megölték valakijét a fasiszták, és egyikük sem akart nagy ember lenni. Ritkán beszéltek arról, hogy mi lesz a háború után, csak arról, hogy irtani kell a németeket, és minden fasisztát. Ez világos volt, érthető. De gyakran nem értette, miért hátrálnak meg, ha a németek nagyobb erővel támadnak.

— Itt maradok, és irtom a németet, míg egy golyóm van — mondta ilyenkor.

A parancsnokuk mindannyiszor azt magyarázta, hogy ez értelmetlen öngyilkosság lenne.

— Miért lenne? — vitázott — ha mindegyikünk megöl tíz németet, akkor már nem baj, ha bennünket is megölnék.

— Ej, nem érted? — bosszankodott akkor a parancsnokuk. — Nem meghalni akarunk, hanem győzni!

Aztán parancsot adott az indulásra, és a parancsot teljesíteni kellett, pedig fogcsikorgatva gondolt arra, hogy ha maradna, hűséges golyószórójával egész szakasz németet lekaszálna, mire észreveszik. Most mégis úgy lett, ahogy ő kívánta, saját halála árán irthatja a németet.

— Készen vagyunk — mondta halkán a parancsnok.

Megrezzent. Észrevette, hogy valamennyien őt figyelik, és minden szempár csodálkozástól kerekül tágra. Nem tudta, min csodálkoznak, de akkor ráébredt, hogy mosolyra görbül a szája. A halálra ítélték nem szoktak mosolyogni.

— Készen vagyok — felelte nyugodtan a parancsnoknak. Már nem mosolygott. Amíg a robbanóanyagot a hátára szíjazták, a robbantókészülékénél ülő partizán kezét nézte. A kéz sovány és piszkos volt, de nyugodtan kulcsolódott a gép kapcsoló fogantyújára.

— Jelezz a karoddal, ha... ha lehet... — suttogta a parancsnok rekedten.

— Jó — bólintott rá és kúszva indult a partra.

— Elindultak — hallotta még az izgatott kiáltást. Nem tudta, melyik társa kiáltott, de örömet érzett. Jöjjenek csak. Hadd jöjjön csak minél több tank és minél több német a hídra.

Kúszott a kopár, gránátépte parton, és úgy érezte, hogy megint pajtásai-val játszik a kertek alatt, az illatos fűben. Ott szoktak hemperegni, jókedvűen viháncolva, mint a kölyökkutyák, s így kúszott akkor is, vakondtúrások és kutyatejvirágok között, amikor bújócskáztak. Nem régen volt, talán éppen tegnap. Hiszen tizennyolc éves mindössze.

Csak most érzett kis irigységet. Parancsnokuk már huszonöt esztendő óta él meg. Szokott mesélni a nőkről, akik szerették. Jó lett volna huszonöt esztendő megérni, és emlékezni a nőkre, akiket szeretett. De még csak egy nőt szeretett, és egy szerette őt: az anyja.

— Maradj ittthon, kisfiam, ne menj el — mondta, és amikor ezt mondta, tudta, hogy szereti. Mégis el kellett jönnie, bár nem tudta, miért. Talán, mert az apját fasiszták ölték meg? Lehet, de nem tudta, kik a fasiszták, s nem érzett gyűlöletet akkor még senki iránt. Most már tud gyűlölni. Azokat, akik odafönn a hídnak, a nagy, komor madárnak a szárnyára léptek, és csikorgó láncotalpakon elindultak erre a partra, pusztá kézzel fojtaná meg, ha lehetne. De nem lehet.

Kúszott. Könyökei alatt nedvesen csikordult a parti kavics. Odafönn, a hídon már három tank kúszott óvatosan. Farukon csukaszürke emberek kapaszkodtak, mint a gyerekek a szekér saroglyájába.

— Ebadta kölykei — szokta mondani Szabó bácsi, amikor az ő szekerébe kapaszkodtak — lepotyogtok, aztán engem szid az anyátok...

— Lepotyognak ezek is — gondolta — és kit fog szidni az ő anyjuk? Lepotyognak a magas hídról, a hörgő acélgépekkel együtt, és prüsszölnék majd a jeges vízben. Uszni próbálnak, de a görcs lerántja majd őket a jégtáblák alá.

A kilenc partizán fészkében hevesen és dühösen kelepeltek a golyószórók. Mint a golyák, ha macska közeledik a fiókákhoz. A brigád távoli ütegeitől gránátok indultak el vijjogva, de nyomtalanul szétfröccsentek a Tigrisek acéltestén vagy elszálltak a híd felett, messze, a hegyek felé.

— Engem fedeznek — gondolta, és hálásan pillantott vissza elhagyott társaira. Csak kuksmákat és fegyvercsöveket látott. De egy kar is felemelkedett óvatosan, félszegen. Búcsút intett. A parancsnoké. Aztán lehanyatlott gyorsan, mintha fejszével csaptak volna rá. A golyószórók vadul kelepeltek. De gyengébb lett a hangjuk. Már csak hat feleselt a Tigrisekkel.

Behunyta a szemét, és belegördült a vízbe. A hideg úgy rontott rá, mint a tűz. Görcsberándult, és úgy érezte, megállt a szíve.

A strandon érzett egyszer ilyesmit. A víz szélén sütkérezett, és pajtásai hirtelen belelőtkék a hideg vízbe. Akkor is elállt a lélegzete, és sok vizet nyelt, mire fölbukkant. De akkor nyár volt, süttött a nap. És a lányok gömbölyű karja barnára sült...

Úszni kezdett, és kinyitotta a szemét. Még csak két méterre volt a parttól. A kábel, mint valami vércsík folyt le utána, és eltűnt a sötét vízben. Az úzás gépies mozdulatai helyreállították a szívverését. Felnézett. Az első tank már a híd közepe felé közeledett. Oda kell érnie, a vastag tartóoszlophoz, azt átölelni, s aztán...

Nem merte végiggondolni. Nem is tudta. Csapkodva birkózott a víz sodrával, kezét felvérezte a jégtáblák csorba széle. A forgókat sikerült kikerülni. Messze volt már a part, a kábel vércsíkját sem látta, és szemben a hiddal a kucsmák és fegyvercsövek egybefolytak a földkupacokkal.

— Nem fognak meglátni, ha intek — gondolta ijedten, és felnézett a hídra. A híd már nem madár volt, hanem csak vastag, bütykös gerendákból tákoltrideg szerkezet. Korlátján áthajolt egy német. A géppisztolya keresztben állt a mellén, a szeme ijesztően tágrameredt, és sötét lyuk volt a szája.

— Akárcsak Hans — jutott eszébe a sörtől mindig kicsit részeg német katonára — annak is mindig így állt keresztbe a mellén a fegyver, és ha meg akarta ijesztetni a gyerekeket, mindig így meresztette a szemét, így tátotta ki a száját.

— Hanzi, eszel-e meggyet? — kérdezte egyszer tőle.

A német akkor barátságos vigyorral rázta a fejét, és fölpöckölte az állát.

— Med-jet? Vasziszdasz: med-jet? — kérdezte összeráncolt homlokkal, aztán keresgélte az emlékezetében és azt mondta:

— Ja szo? Med-jek, ja, ja, tu Kerl, med-jek.

Aztán el is ment, mondták, hogy a frontra irányították, mert nem volt elég erélyes. Egy goromba vöröshajú jött a helyébe, azzal nem lehetett se cse-reberélni, se beszélni.

A német odafönt a hídon, a fegyverét rángatta és üvöltött. Látta, hogy az úszó emberen csomagok vannak. Tudta, mit jelent ez, látott már ilyent az orosz fronton. Ha eléri a híd gerendáit, végük.

A gerendák nyögtek és recsegték. A harmadik tank kúszott át a híd közepe fölött. Mögötte libasorban jött a többi, s mellettük sisakos katonák, előreszegezett fegyverrel, meggömbült derékkal.

— Ne lőj, Hanzi! — akarta kiáltani a fiú a jeges vízben, de nem volt már hangja. A német lefelé irányította a fegyverét, és mások is melléje futottak.

— Ne lőj, Hanzi — vergődött a fiú a vízben — úgymint mindegy már nektek is. Nekem is. Mindegy már...

Szikrázva tört apróra mellette a jégtábla. Golyók csobbantak furcsa hangon a vízbe, mint amikor homorított tenyerével üti az ember a víz tetejét. Néhány méterre volt előtte a híd gerendaváza.

— Lőjetek! — kiáltotta a német a többinek — nem látjátok, hogy robantani akar? Lőjetek, mire vártok?

A katonák sorban könyököltek a híd korlátján, mint a vásári céllövöldében, és fegyverük csöve a fiút kereste. Az első már kilőtte a tárat, s most dühösen és remegve nógatta és kérlelte a többit:

— Lőjétek le! Lőjétek le, mert ittpusztulunk.

A sötét vízre nézett a forgó jégtáblákra és összekoccantak a fogai. Most füljön vízbe, mikor már végét járja a háború? Most mikor minden nap, minden óra a családhoz viszi közelebb? Erőlködnek még, de a háborúnak vége. Hitler veszít. Na és? Az emberek mindig csak éltek valahogy. Aki dolgozik, él. Veszített háború után is. Mindig. — Akárhogyan, csak élni!

— Bleibe mit mir! — mondta Kätchen, és remegve bújt a mellére, a köpeny merev hajtókáját hajlítgatta, mintha puhítani akarná.

— Bleibe mit mir! Geh nicht fort! — sikoltotta Kätchen, amikor indult a vonat, és kabátját markolászta a mellén, mintha a szívét keresné. Hisztérikusán magas volt a hangja, és ő lopva körülnézett, hogy nem hallja-e véletlenül valami feljebbvalója.

— Lőjetek már! — üvöltötte rekedten.

Egyik német áthajolt a korláton, és leköpött a vízbe.

— Beganéztál egy hullától, kamerád?

Egy másik düledt szemmel, összeszorított szájjal célzott lefelé. Aztán el ejtette a fegyvert, és hassal rádőlt a hídra, mintha tengeri betegséget kapott volna. Úgy is maradt. Az északi hídfőnél két golyószóró még kelepelt.

— Lőjetek! Schießt doch! — visította még idegen hangon a német, és rohanni kezdett visszafelé. De keresztbetett fegyverrel állt eléje egy tizedes.

— Vorwärts!

A fiú megakadt a híd gerendái között. Csodálkozva figyelte, hogyan ömlik a vér mind a két lábából. Nem érzett semmit. Csak a vaskos gerendák cser- és gyantaszagát.

Az erdőben volt ilyen illat. A kis hegyipatakban, a mohos kövek üregeiben rákok laktak. Féltek az ollójuktól, de megtanulta, hogyan lehet a kapálózó kis szörnyeket gyorsan kikapni elemükből. Kis vászonzacskóba, nedves moha közé rakták őket. Olyan szaguk volt, mint a döglött halaknak. A halak majd nagy rákoknak nézik ezeket a tankokat...

Megölelte a gyantaszagú, szálkás gerendát.

— Meglátnak-e? — ötlött eszébe, és aggódva nézett vissza az északi partra. Csak torkolattüzeket látott felvillanni. A kéz, amelyet induláskor látott, sovány volt és piszkos, de biztos szorítással simult a robbantókészülék kapcsolójára. Valami furcsa volt azon a kézen. Igen, az erek vastagon kidudorodtak, és csuklóján a bozontos szőrszálak a rájuk tapadt portól durvák és vastagok voltak. Miért rakódik a por külön-külön minden szőrszállra? Nem értette, hogyan jutott ez eszébe. Ez a kéz indítja el a gyilkos szikrát...

— Ne menj el, kisleány, maradj itthon... — kérlelte az anyja. Meleg és puha volt a tenyere, amikor simogatta. Mindig dolgozott, sokszor az a kéz is piszkos, poros, kormos volt. De mindig meleg és puha.

— Miért is jöttem ide? — gondolta kétségbeesetten. — Miért nekem kellett ezzel az átkozott csomaggal ideüsznom? Miért nekem kell meghalnom? Miért? Mondd, anyám, miért?

A gerendákon szorgalmas harkályok kopácsoltak. Szilánkok röpködtek.

— Karót vernek — mondta a komisszár néhány napja, vagy néhány éve, most, valamikor. Ezt mondta: „Karót vernek...”

Kik vernek karót? A németek? Gépfegyverekkel verik a karókat a gerendákba. Nem, gerendába nem lehet karót verni. A parasztok... Azok.

— Ha most felemelem a karom... — gondolta, de csak ennyit, tovább nem. Aztán újra:

— Ha most felemelem a karom...

A feje fölött acél csikorgott, gerenda recsegett, valaki állati hangon üvöltözött és fegyverek pattogtak. Karjainak a szorítása megereszkedett, érezte, hogy mindjárt elsodorja az ár. Két gerenda közé préselte be magát.

— Ha mégsem jeleznék... — gondolta, de ez a gondolat is félbemaradt. Jobbkarjával eleresztette a gerendát. De karja helyén csak egy merev, életetlen jégcsapot érzett. A víz fodrot vetett ezen a karformájú jégcsapon.

— És jégtábla leszek magam is... — ezt már nem is gondolta, csak érezte, hogy ezt szeretné gondolni, s látta, hogy a víz vörös foltokban kapja el a vérét — ...vörös jégtábla leszek...

Az északi parton bozontos szörkucsma emelkedett egy földkupac fölé. A piszkos, sovány, furcsamód megvastagodott szőrű kéz remegés nélkül fordított a kapcsolón.

A nagy, komor madár meglebbentette a szárnyait, mintha fészkére indulna, a távoli kék hegyekbe.

A vízben csorbaszélű jégtáblák keringtek. Acélsisakos fej bukkant fel közöttük.

— Kätchen — hörögte — Kätchen!...

Sötét folt úszott feléje, forogva, mint a jégtáblák. Vörös volt, mint a vér.

— Vörös jégtábla — villant agyába — ilyen nincs is...

A hideg örvény elkapta. Görcsbemeredt kézzel, vadul kapaszkodott a foltba, de az elfolyt az ujjai között, és tovább hömpölygött a folyóval, hogy vörösre fesse a tengert.

Diskay Lenke: Kaszakalapáló (metszet)

Moldvai Győző versei

Vizparton

Puha és meleg a homok,
bolyhos szőnyeg szalagjaként
fut a hangtalan villámú tóba,
puha és meleg, mint tenyered
simítása, mint szétnyílt szájad
pecsétje nyakamon, puha, meleg,
és sárga, mint repülő sörényed
nyárnak hevében megfürösztve.
S e puha csíkon, imbolyogva,
akár fekete, kényes macska,
izzó ködökben ringsz felém,
és július lencséje, omló lángja
úgy éget bőröm hámfalára,
mint soha nem fakuló
drága karcot.

Vihar készül

Imént, mint névnapi boroskupa,
csengett a part oly vígan, tüzesen,
a nyár, e szőke szűz, ringatta csipejét
menyasszonytáncban, s most nézd,
bozontos mellű Gulliver hajolt a földre,
rettentő lába Tihanynál vízbe lóg,
s amint jó, tüdeje lángot fú,
villámot, kénkövest, s balog körömmel
hasogatja a tónak tükörét.
Igy jegyzé síma homlokunkat is, szivem,
a múltékony idő, viharzó hirtelen,
ma még pillangót kergetünk, szagos
virág gyűl karjainkba, s szerelmed
kacsint özikeszemmel zöld pagonyból,
de jaj, amott már élezik golyóbisuk
a viharágyú kormos tűzérei,
fülembé zúg borízú kurjantásuk!

Hegedűs László versei

Sarjúkaszálás

Tüzelik a szegények fáját.
Nagy a máglya, izzik a lég.
Kérged a zabtarló. A sarjú
elveszti lassan a színét.
A sárguló réten valaki
derékig vetkőzve kaszál.
Sós lé csurog az arcon végig,
még forróbb lesz tőle a száj.

A szél megfulladt. A felhők is
elégtek a nagy láng alatt.
Már úgy ég a váll, mintha sütnék,
a nyelv a fogínyhez ragad.
Fájó tagjait egyengetve,
megáll, majd szétnéz a kaszás.
Kaszáját a rend alá vágja.
S egy fűz mögé viszi a láz.

A korsóhoz lép. Mohón önti
magába a hideg italt.
(Nem bor, csak forrásvíz, de tiszta,
ebédig talán még kitart.)
Rágyújt és elterül a parton,
oda nem ér a nap nyila.
Elmosolyodik. Eszébejut,
hogymint kaszát kért a kislány...

Tolnai szeptember

Fekete volt az erdő, tarka már,
sötét színét arannyal keveri.
Sárgul, zörög a ciromos tengeri.
Mag alá szántanak. Elmúlt a nyár.

Néha porba hull egy sárga levél.
A partokon felemás akácok,
rőt füvek, hervadó szarkalábok.
Veréb gunnyaszt egy ágon: Messze
Dél.

Felhők vonulnak s néha fellegek.
Fakón, lenge fénnel bújkál a nap.
Szél fúj, végigsöpri az utakat.
Fönn a dombháton egy kendő lebeg.

Igen, ősz lesz már, az erdő tarka,
szél zörög a vénülő határban.
S keleten, a dombok oldalában
érik már a duzzadó kadarka...

Falusi tél

Friss, ropogós és fehér a világ.
Az ablakon új rozsmaring terem.
Kicsipett arccal, fényes hócipőben
s ferde kucsmával jár a szerelem.

Csengőzve repül a szán az úton.
Lovak deres száján dús pára leng.
Gyerekkialtás cseng a falu dombján.
A házfödélén barna füst kereng.

Fejsze zuhan a félszerek előtt.
Ott benn pereg a rokka, tűz lobog.
Harmonikaszót hallok. Zeng a vérem.
Szamócaízű szádra gondolok...

Thiery Árpád

Bokáig érő víz*

A bíró az összecukott újságköteget bámulja.
Az asztal túlsó oldalánál áll. Nyugtalan vacogásba ernyed.
Éjfél után egy óra.
A szoba közepén ácsorog.
Mozdulni sem mer.

Fél.

Reszket.

Fél, ha megmozdul, megalszik benne a vér.

Így jó. Mozdulatlanul.

Lappangó, súlyos szemekkel néz.

Egyetlen pillanat kell, és a szoba összecuklik.

A bútorok keresztben állnak. A könyvszekrény üvegtüske dászei a kecses ívű csilláron remegnek. A szemközti Iványi-Grünwald festmény dübörgő áradattal az asztalterítőre borul, és a hálószoa ajtaja fehér csikorgással recseg.

(Mégis, mégis meg kell nézni az újságokat... Látnom kell. Olvasnom kell a tudósítást! Bizonyságot, hogy tévedtem! Bizonyság, mert ezt a reszketést nem lehet kibírni... Nem, nem lehet ez igaz... hogy Molnár Imre közöttük volt?... Mégis?... Ugye, hogy csak hallotta valahol, és most eszébe jutott? Csak dicsekedett?... Nem. Sajnos. Molnár Imre nem ilyen ember. Tudom. Ott volt. Talán mindent tud. Talán azt is tudta, csak kíméletből tagadta el, hogy én tárgyaltam az ügyet?... Szörnyű lenne... Istenem, hát besúgó volt, akit agyon-tapostak? Agyontaposták! Nem agyonütötték, taposták. Kétszáz láb. Alattuk puhára, véresre gyúrva a besúgó... A börtön lépcsőjén ezerkilencszáznegyvenháromban... Igen, emlékszem, persze, hogy negyvenhárom volt! Hogy is? Nem október? Nem. November volt, határozottan emlékszem. Úgy van, lucskos dél-előtt, és a kegyelmes úr még a tárgyalásról is kihivatott a telefonhoz... Igen, igen, a tárgyalás alatt szakadt az eső, és úgy csurgott az eresz, mintha borsót pergették volna a börtönudvaron... Ezerkilencszáznegyvenhárom november...)

A bíró lobbanó mozdulattal megkerüli az asztalt.

Jeges gondolataiba fogózik, mint az álmatlan alvó vörös szeme a menyezetre.

Az újságokba túr.

* Regényrészlet

Rebbenő mozdulatai alatt jobbra-balra csapódnak a suhogó, sárga lapok.
(Ezerkilencszázharmincöt... Békási ügy. Tudom. Betörőbanda a Hangya Szövetkezetben...)

Tomor Károly halkan mormog.

(Szabó Dénes. Kiirtotta a családját... Örület! Micsoda címek! Az ember már ezektől is szívszélhűdést kap!... Ezerkilencszáznegyvenegy... Tóth Eszter... Istentelen nő volt, megölte az anyját...)

A bíró keze csuklóig az újságlapok közé csap. Ujjai vigasztalanul eveznek a kövér, fekete betűsorok között.

(Negyvenkettő... negyvenhárom... Április. Szeptember... November... Te jó ég! Ez lenne?)

„A kommunisták rejtélyes gyilkossága a börtönben!”

A tudósításba olvas.

(Ez az! Ez az!!!!)

A bíró mohó tekintetén reszketnek a sovány, kopott betűk.

Falja a sorokat.

(Most mi lesz?... Hát most mi lesz ezután?... Kinek van igaza? Kinek? És ki mondhatja meg az igazat?)

Abbahagyja az olvasást.

(Emlékszem, hogyne emlékeznék. Igen, Bálint Sándor és Kockás Richárd... Persze, hogy emlékszem. A kegyelmes úr az igazságügyi minisztériumból akkor telefonált először, amikor az aktákat leküldték. Igen, a telefonbeszélgetés végén azt mondta, hogy a kormánykörök elrettentő, példás ítéletet várnak, és a hosszadalmasságot kerülni kell. Az ügy egyszerű, ezt is mondta, két politikai fogoly óvatlan pillanatban lemészárolta, agyonrúgdosta a legpéldásabb magaviseletű rabot...)

A bíró csüggedten tenyerébe ejti az állát. Fehér, mint az éjszakai hó.

(En is azt hittem... én is, hogy egyszerű gyilkosság. Szerencsétlen rabok, akiket a bíró titokban sajnálhat, ha akarja, mert csak a gyilkosság záríthatta fel bennük a börtön penészes szagát. A gyilkosság, mely pillanatnyi életszükségletet jelentett a sárga, poloskás falak között... Oh istenem, hát azt hittem, hogy közönséges dúvadak, akikhez illik az erőszak, akik ölnek, mert különben őket öli meg a börtön. A fanyar cementszag... Nem is tudom, talán ha a kegyelmes úr nem telefonál... talán... talán életfogytiglant adok?... Nem tudom... Örület, hogy nem tudok semmit!)

A bíró az asztalra borul.

(Rettenetes, ha elhiszem, amit Molnár mondott!... Akkor a két kommunistát megöltem! Én! Tomor Károly! Nyugalmazott törvényszéki bíró, akivel ma a párttitkár barátságosan kezét fogott!... Nem tudom elhinni! Nem bírom elhinni!!!... Szörnyű arra gondolni, hogy én ítéltém halálra őket... Lesz nekem még ezekután lelkiismeretem? Tudok én ezután valakinek a szemébe nézni?... Embertelenség volt, amit velem műveltek!... Senki sem mondta, hogy ez a két fogoly besúgót ölt, senki nem mondta, hogy száz fogoly, hogy... Merte ezt valaki mondani?... Senki... ó kegyelmes uram, kegyelmes uram... mit tettél Tomor Károly bíróval?)

A falióra megáll. Utolsó, halk koppanása még megtöri a csendet, azután a bíró egyenletes lélegzése az egyedüli zaj a szobában.

(Molnár hazudott! Molnár hazudott!... Mondjátok, hogy abból, amit mondtott, egy szó sem igaz, csak propaganda volt! Valamelyik brosúrában olvasta és... Ő nem. Nem és nem. Tudom, hogy úgy volt, ahogy Molnár mondta... Mondta bizony, kihűlt szemekkel, hogy hová lett abból a bíróból az emberség, aki a két kommunistát ártatlanul halálra ítélte?... Szörnyű... Nem is tudom, hogy mi lenne, ha Molnár megtudná... megtudná, hogy én voltam... Te úristen! Talán a nyugdíjamat is elvennék... Soha, soha nem tudhatja meg senki! Soha!...)

Az óra némán fekszik a falon. Csillogva, bogárfeketén, mintha ravatal lenne.

(A kegyelmes úr! Az ügyész! Mindenki?... Hát gazemberek voltak? Elhitették velem, hogy a kommunisták nemcsak illegális újságot szerkesztenek, nemcsak kormányellenes jelszavakat festenek a falra, nemcsak agitálnak... de gyilkolnak is? Elhitették velem, hogy aljasok, és a szemük sem rebben, ha ölni kell!... El. Elhitették. Hagyták, hogy egy nyomorult humanista bírósági kukac csak addig lásson, ameddig cimborája a porban, a füvek között! Hagyták, hogy én is gyilkoljak! A bíró! A makulátlan!... Türték, türte mindenki, hogy negyvenöt után évekig, ha kommunistákat láttam, mindig erre a két emberre gondoljak... Mindig az ártatlannak hitt, meggyilkolt Kálmán István állt közöttünk... Én, én a közbüntényes bíró, aki negyvenöt előtt egyszer látott eleven kommunistákat maga előtt... Nem, nem tudta elmosni bennem igazán semmi ezt az emléket. Semmi. A kézfogások sem. Ha a kommunisták kezet fogtak velem, mindig a hátam borzongott... Nem tehetek róla... Szemükben mindig a két vádlott hideg, megvető pillantását láttam. A nyugodtat, a kifürkészhetlent... Mindig és mindig reszkettem. Nem tehettem semmit. Még negyvenhétben is, esténként, lefekvés előtt Máriaival eltorlaszoltuk az ajtót, mert attól féltem, hogy a kommunisták éjszaka értem jönnek... Régi bíró vagyok... ki tudhatta? Szörnyű ez!)

Tomor szédülten olvassa a tudósítást.

(...Bálint Sándor és Kockás Richárd kommunista agitátorokat és gonosztevőket korábban súlyos szabotázscselekményekért és egyéb terrorista bűnök miatt több évi börtönbüntetésre ítélték... A két elvetemült haramia fantasztikus, szadista kegyetlenséggel megölte rabtársát, Kálmán István kereskedő segédet. Kálmán István, aki néhány hónapos büntetését töltötte a börtönben, és akit ártatlan családi körülményei kényszerítettek a bűnre... A vádirat megállapította, hogy Bálint és Kockás egyformán összeférhetetlenek voltak a börtönben. A börtön igazgatója több esetben súlyos házfenyítést szabott ki a két gyilkosra... Kálmán Istvánt provokatív szóváltás után... A két vádlottat a bíróság halálra ítélte... Az ítéletet tegnap hajnalban végrehajották...)

A bíró kapkodva összedobja az újságköteget, és mintha egy pillanatra a két halálraítélt kommunista fogoly tágranyílt tükör-szeme becsukódna.

Most jó. A bíró nem látja őket.

A Meteorológiai Intézet a rádió esti adásában élénk, helyenként viharos erejű északnyugati szelet ígért.

Megérkezett.

A bíró a szél zúgását hallgatja, mert valamit hallgatni kell.

Az óra áll. Öregesen pihen.

A szoba üres. Néma és hideg. Hideg a bútor, és hideg a fal.

Hideg a tél.

Hideg az éjszaka.

Hideg a bíró csontarca, tenyere, lába. A szíve.

Kihűlt, mint a csillagtalan, jégfelhős éjszaka.

(Az ítéletet végrehajtották. Az ítéletet végrehajtották... Végrehajtottam... Kálmán István besúgó volt... Hét ember élete száradt a lelkiismeretén, hetven vagy száz fogoly ölte meg...)

A bíró tanácstalanul maga elé néz.

Ismét az asztalra borul.

(Elhiggyem, hogy a kegyelmes úrnak igaza volt?... Évtizedekig hittem... Már nem lehet... Molnárnak higgyek? Ha elhiszem, akkor nekem mindent fel kell adni... Nem, én ezt nem bírom. Értsétek meg, én szőröstől-bőröstől régi értelmiség vagyok. Számomra nincsenek új rendeletek, számomra nincsenek új munkáspaloták, nincsenek munkásszülőim, és nincsen negyvenötben nyitott káderlapom, amelyekben megkapaszkodhatnék! Én régi vagyok! Átkozottul régi!!!)

Kései autó berreg a házak között.

A bíró feje az asztalon hever, és hangtalanul remegnek a vállai.

(Kedves Bálint Sándor! Kedves Kockás Richárd!... Nem tehetem!... Nem ruha ez, amely, ha piszkos, használhatatlan, akkor a szekrényből másikat veszek helyette... Értsétek meg, nem házasság, hogy néhány száz forintért, és néhány kellemetlen óra árán kievezek a boldogtalanságból!... Nem tudom megtenni!... Legyetek irgalmasak! Ti már nem élték. Tizenhét éve... Emlékszem, feleségeitek se volt. Gyerek se. Apátok, anyátok meghalt már... Ki kérheti számon tőlem, hogy a mély vízbe menjek, ha nem tudok úszni?... Kicsoda? Ezt, ezt mondjátok meg nekem?... Legyetek irgalmasok! Hagyjátok, hogy a part mentén maradjak, ahol csak bokáig ér a víz... még a térdem se lesz nedves. Mindig, egész életemben itt voltam. Két lábbal, biztonságban... Ezt nem vehetitek el... Mondjátok meg, hogy mi lenne velem?...)

A bíró zsebkendőt keres. Mint az éhes, fagyos ember, utolsó garasát.

A zsebkendőt nem találja, és homlokát az asztalterítő szélébe törli.

Az újsággöteget undorodva, nyers mozdulattal lesöpri az asztalról. Visszhangzik benne a száraz papír zizegése, mintha a szoba kemény robajjal téglákra szakadna.

(Nem kell az újság... Emlékszem én mindenre. Emlékszem a szemetekre, a piszkos színű darócruhára, a börtönőrök kelletlen unalmára, amíg az ügyész vádbeszédét hallgatták. Tudom, csak néhány nappal a tárgyalás előtt hoztak le benneteket Budapestről... A kegyelmes úr már tájékoztatott... Igen... Te Bálint Sándor, te konokul hallgattál, a tárgyaláson. Gyűlölettel néztél az olajos padlót, és amikor kimondtam a halálos ítéletet, még a szempillád se rezrent. Láttam én jól, mintha megfagyta volna. De a tekinteted... Az szörnyű volt. Soha, egyetlen vádlott se nézett így rám! Soha!... A kezeid mereven, összekulcsolva, kopasz fejedet sötétített a sűrű hajtorzs, és te néztél... Üvegesen. Gorombán és nyugodtan. Mindenhogy. Egyszerre... Az utolsó szó jogán nem beszéltél, csak a szádon lett megvetőbb a gúny... Huszonhat éves voltál, Bálint Sándor, azon a hajnalon, amikor felakasztottak... És én kerültem a tekintetedet... Csak akkor néztem rád, amikor elfordítottad a fejedet, vagy az őszi esőbe bámultál... Azt gondoltam magamban, hogy cinikus vagy, üres és megátalkodott. A vér neked annyi, mint száraz földnek a permet... de miért nem szóltál? Mondd meg, hogy miért? Miért nem kiáltottad, hogy igazságtalan-

Diskay Lenke: Kosárfonó (metszet)

Diskay Lenke: Kukoricatörés (metszet)

ság? Miért hallgattál konokul, és érzéketlenül a halál előtt?... Ha szólsz, isten bizony mondom, akkor én életfogytiglant adok... Istenbizony mondom... Még annyit sem árultál el magadból, hogy sajnálhassalak... Megátalkodott voltál! Megátalkodottan vártad a halált! És én neked hittem, nem Kockásnak! Neked hittem, mert te hallgattál, mert te erősebbnek látszottál, mint a vézna Kockás Richárd... és mert neked kellett hinnem... A kegyelmes úr... igen, a kegyelmes úr azt mondta, hogy megátalkodottak vagytok. Szívósak és kegyetlenek... Az voltál Bálint Sándor... önmagadhoz. Csak azt tud ilyen lenni, aki elhiszi, amit csinál... Ha akkor kiabálsz...)

Tomor Károly feláll. Összezsugorodott.

Az ablakba áll.

Erős szél fúj.

Vacognak az ablaktáblák.

Vacognak a bíró fogai.

(Nem kiabáltál fiam... Kockás valamit érthetetlenül hadart a kiszákmányolásról, az ártatlanságról, és a pártot emlegette, de mindez olyan távoli volt. Hidd ei! Kockás is... És ő se mondta, hogy százan voltak... Vékony, félszeg alakja elmosódott a tárgyalóteremben... Csak te voltál, Bálint Sándor. Csak te, és a gyilkosság... Meg a kegyelmes úr. A hangja. Kockás nem volt... Miért nem mondtad, miért nem te, Bálint Sándor? Miért hagytad, hogy Kockás beszéljen? Neked elég lett volna csak tíz szó... tíz... Nem... Tudom, hogy nem lett volna elég. A kegyelmes úr mindig többet mondott volna... Ügyvédet se kaptatok. Üres volt a védő helye. És üres volt körülötted a levegő Bálint Sándor... Nem mondtátok meg az igazat! Kockás sem mondta, hogy százan vagytok! Miért? Miért nem mondtátok meg?... Miért nem védekeztek?... Ki mondja meg nekem most már az igazságot?... Hát beszélj, Bálint Sándor! Igaza van Molnárnak?... Beszélj!... Ha élnél, és tudnál beszélni... Ha nem ítélt volna halálra Tomor Károly törvényszéki bíró.)

A szél az ablakba csap.

A bíró megrázkódik, de a kétségbeesett, koloncos örület nem hullik le róla. Nincs hová menekülnie.

A szoba az övé. A szél nem.

Az asszony az övé. Az éjszaka nem.

Asszony, szoba, néhány szem rőt parázs a cserépkályhában.

Az ablakban áll.

Tekintete az utcára esik, és gazdátlanul hintázik a sötétben.

Észreveszi a csöndet.

Dagadt, álmos szemekkel az órát keresi.

Áll.

A falhoz vánszorog.

A vékony, cifra kulcs halkán forgatja az óra finom kerekeit.

Az óra jár.

Ott, ahol abbahagyta.

A bíró körülnéz. Szikkadt, görbe árnyéka imbolyog a szobában. A kancsóból a virágokat öntözi.

Rokkant.

Fáradt és béna.

Átmenne a hálósobába, de nincs ereje.

Az asszony húsa puha és meleg. Éjjeliszekrényén sötétben fekszik a francia elbeszélők antológiája.

A bíró visszaül a székre.

Vár.

Nem tudja, hogy mit. Bibormellényű hajnalt vagy nyugalmat, a szerkesztő telefonhívását vagy a halált. Vagy Bálint Sándor és Kockás Richárd kommunista halálraítélteket, hogy az előszobaajtón kegyelemért kopogjanak.

Vár, és várni nagyon rossz. A legszomorúbb időtöltés. Nyugtalanul, kedveszegetten, súlyos árnyékokkal.

Így csak a halált vagy a hajnalt lehet várni.

A bíró kezére támasztja a fejét.

A semmibe néz.

Az igazságot keresi.

*

(Tomor Károly nyugdíjas bíró csak ennyit tud arról, ami ezerkilencszáznegyvenhárom őszén Kálmán István besúgóval a börtönben történt. Többet ezután se tud meg.

Soha.

Most bágyadtan a semmit nézi. Csodára vár.

Vár.

Talán majd megnyílik alatta a narancsszínű, hézagot eresztett parkett, a földszinti lakás izzadt, éjszakai homálya és megnyílik alatta a feneketlen pokol. Talán átzuhan a föld gyomrán, és ha szerencséje van, akkor kiköppenhet a túlsó oldalon, valahol Dél-Amerikában. S az is lehet, hogy csodálatos erejű madarak libbentik szárnyra, viszik a semmibe.

Ahova most néz. Ahogy igazságosztás, és ahol belépés előtt a ruhatárban kell hagyni a lelkiismeretet.

Messze menni innen. Nagyon messze, mert a részeg dermedtség éhesen harapja róla a test melegét. Ha a bútorokat érinti, mintha ujjairól lefagyna a bőr.

Tomor Károly többet nem is tudhat meg.

Ma fél.

Tegnap, tizenhét éve a tárgyalóteremből csak a vádlottak padjáig láthatott.

Molnár Imre, a helyi újság szerkesztője az egyetlen, aki elmondhatná a szomorú történetet, aki kivezethetné az ájult sötétségből.

De Tomor Károly retteg.

Molnár Imrét nem meri megkérdezni.

Az újtelepi bérház, ahol a szerkesztő lakik, öreges bandukolással húsz perc gyalogút. A bíró mellett kinyújtott kartávolságra a telefon.

Bálint Sándor és Kockás Richárd tizenhét éve halott. A Kővirág utcában, esőmosta, szürke kőtábla őrzi őket. Meg a fekete márványsír a temetőben.

Nem kopognak az ajtón. Ezt csak a bíró reméli fakó, üres áhítattal, mert valamit remélni kell.

Iszonyatos, hogy hiába vár.

Összefagyott gondolatokkal, kék didergésben ül.

Nem ül.
Roskad.
Olyan, mint a szárnyatlan légy.
Szánalmas.

Az asztalfiókban nincs fegyvere. Gyógyszert sem tartanak otthon, mert eddig semmi sem fájt.

A legegyszerűbb megoldás pedig ez lenne.

Talán kiugrik a függöny fehér karjai közül? S zuhan, süllyed a hallgatag, vaksi ablakok között, s úgy érzi majd, hogy vastag, puha felhőkben gázol.

Vár.

Fáradt, és ehhez nem kell kockázat.)

*

A bíró nyirkos tenyerével betakarja a homlokát.

Az óra jár. Finom, halk ketyegéssel.

Fél kettőt mutat, de fél három.

Tomor az óra és a könyvszekrény csorbult sarka között egykedvűen méri a távolságot.

(Ettől-eddig sétált Molnár. Karját mellén keresztbefűzte, mint egy méltóságos úr... Akkor kérdezte, hogy hányat írunk. Kegyetlenül, kihívóan. Azt hitte, hogy mi is szerkesztőségi emberek vagyunk... Parancsokat osztogat... Lendvainé meg vigyorogva, kacér szemekkel fuvolázta, hogy ezerkilencszázötvenkilenc van...)

A bíró reménytelenül sóhajt.

(Mit csináljak?... Szaladjak a rendőrségre? Mondjam el, hogy lelkiismeretlen csirkefogó vagyok?... Zárjanak börtönbe, mert gondatlanságból tizenhét éve két kommunistát megöltem?... Úristen, dehát kinek a gondatlansága volt? Kié? Csak az enyém?... A kegyelmes úré nem?... Egyáltalában nem tudom. Semmit se tudok.)

A bíró az asztalban kapaszkodva felegyenesedik. Erőtlen. Az összeszorított fogaktól megkeményedett száj árulkodik: egy pillanat alatt határozott.

Arcát átkarolja a tárgyalásokra szőtt kérges álarc, mint mindig ítélethezatal előtt.

(Megyek. Megkeresem a szerkesztőt. Odamegyek hozzá. Felverem az álmából, a felesége mellől. Követelem, hogy most, hajnalban, úgy ahogy van, hálóingben, kócosan üljön le velem az asztalhoz... Elmondok neki mindent. Mindent, mindent visszaadok nekik... Megmondom, hogy az életrajzomból soha nem hagytam el semmit, csak ez maradt ki... Elejétől a végéig elmondom. A humanizmusomat, mindenemet odadobok a lábai elé. Tessék! Itt az életem!... Elmondok neki, hogy én szerencsétlen korban éltem. Húsz évet várhattak volna még az oroszok, vagy jöttek volna ötvennel hamarabb... Ez a mi tragédiánk, régieké... Az erősnek, roppantul erősnek vélt állvány az életünk derekán lazult meg... Újat építeni? Azt mi már nem tudunk. Nincs hozzá időnk. Egy-egy alkatrészt ki lehet cserélni. Foltozni is lehet. Új módon dolgozni is, de az állvány, az régi marad... Elmondom én azt is, hogy a nyugdíjra ezek után nem tartok igényt... Nem kell, majd megélek. Tisztaságban, hűséges lelkiismerettel könnyebb élni, mint a nyugdíjjal... Nem kell se a pénz, se a barátság. Egyék

meg, költsék másra. Semmi nem kell, csak hagyjanak magamra... Csak ez kell...)

Lehajol az újságköteget.

(Ezt is viszem. Megmutatom neki. Ilyen voltam én... olvassa csak! Tudja meg még ma éjszaka, hogy igaza van, ez a polgári humanizmus. És összedörzsölheti a tenyerét... Aztán eljövök. Nem szeretem a kegyelmet. Aki felkészült a halálra, annak a kegyelem közömbös. Talán terhes is. Ha az embert kifosztották, ne kedveskedjenek neki alamizsnával. Nem kell.)

A bíróban száguld a kísértés. A hátát kihúzza. Tekintete szigorú és tiszta. Mérhetetlen távolságokban jár.

Az előszoba ajtóban megtorpan.

A csend eddig olyan volt, mint az üres tenger. Végtelen és kihalt.

Szikár, árnyéktalan alakja, véres szárnyakkal csapkodó gondolatai korlátlanul uralták.

Most, hogy megmozdult, mintha a csend felett kivilágosodott volna a bazaltszínű égbolt.

Az utcából felhajol egy hajnali szekér kócos zörgése.

(Menjek?... Nem ostobaság ez az egész?... És ha Molnár kiröhög? Ugyan, mit röhögne egy gyilkoson? Lehet, hogy azonnal a rendőrségre telefonál... Nyugdíj, asszony, megbecsülés... hahaha... minden odalesz! De lehet így élni? Ha nem tudom önmagamát becsülni?... Mindegy. Megyek. Legjobb ezt kíméletlenül elintézni.)

Lenyomja a kilincset.

S ekkor a telefon berregése megrázza a levegőt.

A bíró elengedi a kilincset, mintha fehérén izzó vasat markolt volna.

Visszagörbül a súlytalanságba.

A telefon rövid, rekedt szaggyatással berreg.

Nem megy sehova. Érzi. Gyenge, és mindenütt reszket a bőre.

Haragosan nézi a készüléket.

Átlépi a szőbát, felemeli a kagylót.

Lilhegő, kisleány hangot szűr a távolság.

— ...Magduskát kérem a presszóból! —

A bíró hallgat. A telefonkagyló a kisleány, követelőző hanggal a fülén, ő egykedvűen, hideg bánattal a szőnyeget nézi.

— ...Halló! Kivel beszélek? Aranybárány étterem?... Halló! Magduskát kérem a presszóból!

A bíró megvetően vár. Várja, hogy a kisleány hangot durvára gyúrja a türelmetlenség, hogy üvöltson a Magduskájáért, hogy a telefonkagylóból úgy csapjon ki a kisleány hang dühöngése, mint a tenger, sziklára fekvő tajtékkal.

De üres a telefon.

A kagylót megszorítja, s közben érzi, hogy a tenyere izzadt.

Az előszobaajtó kilincse forró volt a jégtől, a telefonkagyló jeges a forróságtól.

A bíró lehelete a készülékbe sűrít.

— Téves kapcsolat.

A kagylót visszaejti. A súlyos csend elkergeti a kisleány hang foszlányait.

All.

Nem érzi, nem tudja, hogy meddig.

Azután ismét felemeli a kagylót.

Tárcsázik.

24-26.

Hosszú, kíméletlen berregések. Egyenletesen, állhatatosan.

A bíró is állhatatos.

Egy perc. Két perc.

Váratlanul megszakad a hívójelzés.

A vonal túlsó szélén hálóingben, kedvetlenül megszólal a szerkesztő.

— Tessék.

A bíró izgatott. Nem ismeri meg a szerkesztő dunántúli ízzel kerekített hangját.

— Molnár Imre szerkesztő?

— Tessék, én vagyok.

— Itt Tomor beszél.

A szerkesztő enyhe bosszúsággal, de udvariasan morog.

— Mi történt, hogy ilyen későn telefonálsz?

— Aludtál? ... Én még nem feküdtem le.

A szerkesztő tanácstalanul vár. Alighanem az óráját nézi.

— Három óra van — mondja szemrehányóan. — Mit csináltál eddig? Talán elrontottad a gyomrodat?

A bírónak száraz a szája. Mintha szemben állna a szerkesztővel, csüggedten bólogat.

— Igen. Elrontottam a gyomromat.

A szerkesztőből elsuhanhatott az álom, mert élénken tréfálgozik.

— Talán megint vacsorára akarsz hívni?

A bíró minden erejét összeszedi.

— Nem. Komolyabb dolgokról van szó.

— Akkor várj Károly, leülök ... de hajnali háromkor?

Tomor hallja, amint a szék a szerkesztő alá csúszik.

— Hallgatlak, Károly.

A bíró észreveszi a szerkesztő sajnálkozását, a méltóságos unatkozást, de nem bánja.

— Mondd Imre, a te véleményed szerint, milyen ember vagyok én?

A szerkesztő közbemorog.

— Károly, ezt reggel is megkérdezhetted volna.

A bíró a szerkesztő méltatlankodásába kiált.

— Én most kérdezem! Tudni akarom! Milyen ember vagyok én?

A szerkesztő halkán, békülékenyen nevet.

— Hajnali háromkor mit mondhatok? ... Igazán megértheted, nem készültem fel, hogy hálóingben kádervéleményt mondjak rólad.

Tomor Károly rendületlenül makacskodik.

— Ne tréfálj! Én se tréfálok!

Kínlódik.

(Most, most kell mindent elmondani! De ha egyszerre lehetne, ha egyetlen szóval kijönne belőlem, előntené az egész világot... Mindegy... csak elkezdeni nehéz.)

A szerkesztő a néma vonalba hallózik.

A bíró összerezzen.

— Igen. Itt vagyok.

— Azt hittem, hogy letetted a kagylót... Túri szokott ilyen marhaságokkal szórakoztatni. Tudod, a kórházi főkönyvelő. Hajnalban megy haza, és lefekvés előtt feltárcsázza a barátait és jóéjszakát kíván... Neveletlen szórakozás, mi?

A bírót a hideg rázza.

(Szörnyűbb ez, mint két halálos ítéletet kimondani... Mindent elfelejtettem... Kétségbeejtő! De meg kell mondani! Ha most nem, akkor soha többé nem lesz erőm... Soha többé...)

A bíró verejtékezik.

A telefonkagylót görcsösen szorítja. A sejtelemből, a vonal elektromos szikráiból vad és szédült melódiák kúsznak a fülébe.

Zihál, mintha hegycsúcsokon kapaszkodna.

Az inge is vizes.

Öreg.

Simára borotvált aggastyán.

All, de mintha nem lennének lábai, kabátja szárnya is mintha a levegőben fogózkodna.

— Imre, mit gondolsz — és remeg a bíró hangja. — Mi lehet nekem a véleményem... mondjuk egy olyan koldusról, akinek jószívvel egy tányér meleg ételt adok?... Hálálkodik. Gyanakodva figyelem, de aztán észre veszem benne az embert, a méltóság szikráját, mert nem teljesen elveszett ember. Látom rajta, hogy tisztel engem, talán a tányér étel miatt szeret is, de nem meri mondani. Kalaplevéve ácsorog előttem... Mindent, mindent megtehetek vele, akár a fogait is kirúghatom, de ő csak alázatosan néz, és mondja, hogy a kertben, a fák között szívesen felásná az ágyásokat... Bízom benne, és aztán egyszer kiderül róla, hogy évekkal azelőtt ez az ember tört be a lakásba. Az én lakásomba... Ez az ember lopta el... ő lopta el a mit tudom én mit, de ez a valami nekem a legkedvesebb volt... Érted, Imre? Milyen ez az ember?

A vonal másik szélé hallgat. A szerkesztő még pillanatok múlva is tanácsaltan.

— Nem értem. Miért mondod ezt?

A bíró kétségbeesetten kiabál. Zuhog, árad belőle a nagy, szívére dőlt fekete árnyék.

— Mert én vagyok az a koldus! Érted? Én! És koldultam nálatok! Én ástam negyvenöt óta, tizenöt éven át a kertet a kommunistáknak! A lelkiismeret volt az ásóm!... A bírói tisztaság!... Semmi másom nem volt... és most rájöttem, hogy...

A bíró hangja megcsuklik.

— Úgy hittem és hiszek abban, hogy őszintén tiszteltem a kommunistákat... Tudom és érzem. Itt a lelkiismeretemben. Tudod, hogy mi az, amikor éjjel-nappal benne ül az emberben az érzés? De én soha nem döngettem a mellemet, hogy így meg úgy egyetértek azzal, amit ti ebben az országban csináltok... Szégyelltem megmondani. Mégis jól esett. Nem mondtam, de nagyon jól esett. Figyeltem, és ástam... Megbámultalak benneteket, de csak a fák mögül, titokban... Szörnyű! Tudod? Szörnyű érezni, tudni, hogy én vagyok ez a koldus!... Én, aki negyvenötől politikai rongyokkal jöttem. Éhesen, kialudt bizalommal, rettegéssel. Mindennel szemben, mindennel, amit ti az emberek oku-

lására, javára műveltetek, én csak a bírói és emberi lelkiismeretemet szegezhettem. És szegeztem, mert ez volt az egyetlen fegyver a kezemben... Ezért tudtam alázat nélkül tizenöt éven át a szemetekbe nézni! Ezért! Ezért volt erőm a büszkeséghez... Tudtam, hogy ti ezt meg ezt csináljátok, de nekem öreg, ezer próbát megjárt, makulátlan becsületem van!... Imre!... Már nincs. Elveszett. Minden... Nekem nem kell a nyugdíj se. Nem jár. Köpjetek le! Nem számít egy ilyen vén ember. Hurcoljátok a börtönbe! Mindegy, de vigyetek akárhová, csak ne hagyjátok itt!

A bíró hangja elfullad. Néhány hangfoszlány még a szája szélén hörög.

A szerkesztő hallgat.

Csendesen, sóhajtva megszólal, és olyan a hangja, mintha megértően a konok éjszakát bámulná.

— Nem értem, Károly.

A bíró elfáradt, de a suttogása tüzes.

— Nem érted? Még most sem érted? Negyvenháromban én tárgyaltam Bálint Sándorék ügyét! Én ítéltem halálra őket!

Csend.

A szerkesztő hallgat.

A bíró maradék ereje kirobban a torkán.

— Miért nem felelsz? Nem érted? Még most se? És ti engemet tiszteltetek? Az én kezemet rázta a párttitkár, meg te is, meg a városi tanácselnök is, meg ti összesen mind, kommunisták? Az én kezemet!... Érted, hogy ezt nem lehet tovább kibírni?

Csend.

A bíró nagy-nagy szomorúsággal sóhajt.

— Most aztán csinálhattok velem, amit akartok.

Csend.

A szerkesztőt mintha a vihar leszakította volna a vonal túlsó végéről.

— Miért nem szólsz? Mi?

A bíró tébolyosan, kajánul nevet.

— Persze. Ugye? Ugye most csodálkozol? Ugye, hogy mégis osztályellenség vagyok? Mi? Ugye nem tudtad, hogy a barátod tizenhét éve két kommunistát halálra ítelt?

A bíró csúfondáros, kárörvendő hangjára csendesen felel a szerkesztő.

— Tudtam.

A bíró tekintete megnyúlik. A bútorok megint keresztben állnak. A könyvszekrény üvegtüske díszai a kecses ívű csilláron remegnek. A szemközti Iványi-Grünwald festmény dübörgő áradattal az asztalterítőre borul, és a hálószoba ajtaja fehér csikorgással recseg.

Tomor lélegzete kapkodó, és a melle nagyon fáj, mintha a szívéről leszakadt volna az árnyék.

— Mi... mi...

A szerkesztő hangja kifürkészhetetlen, de szelíd, tiszta tajtékja két kilométer távolságról is bársúlyosan rezeg.

— Igen. Tudtam. A párttitkár is, aki tegnap kezét fogott veled... Évek óta tudtuk.

Mélységes, fehér felhőket himbáló a csend.

A bíró riadt és riasztó.

Merev, mint a letakart halottak. Agyában sűrű a köd, és mint a csintalan festőpamacs, faltól-falig csapódik.

Ujjai ernyedtek. Kiejti a kagylót.

A készülék csörmöpölve a földre hullik.

A telefon apró sikoltásokkal foglaltat jelez.

A bíró dermedten néz, de semmit se lát.

Gondolkozni nem tud.

Az idő megállt.

A levegőben szörnyeteg sárkányok lógnak, félelmetes suhogásukba csíp a telefon sikoltó jelzése.

Az asztal alatt, a terítő árnyékában üres cigarettásdoboz fekszik.

A bíró óvatosan, nyikorgó derékkal felemeli.

Tomor Károly él.

A hálósoba ajtajában halványkéken az asszony ácsorog.

A bíró fáradt tekintetét odaemeli, és megenyhül rajta a komor bánat.

Az asszony dideregve összehúzza mellén a hálóinget.

— Még fenn vagy? — kérdezi, mert mást nem tud kérdezni.

Nem rémüldözik, nem ájul a szőnyegre, pedig a bíró olyan, mintha összezúzták volna. Csak nézi, vigasztalóan, csendes türelemmel.

A bíró tehetetlenül az üres cigarettásdobozt gyűri.

Tekintete az asszonyt simogatja, a soványkát, a türelmeset, és mindenre gondol.

Két sovány könnycsepp készülődik a szemében.

— Lefekszem . . . Kedveském, lefekszem — mondja csendesén.

Gerzson Pál: Nő könyvvel (metszet)

Nyerges András versei

Tavaszi füttyöl

Akár egy útjelző tábla,
beleszúródtam a tájba.
Füvek zöld csikói
rámrontanak nyihogva,
körülfognak, lekötnek
izzó, arany homokba.
Tíz utak újjaimból
áttetsző távolokba szállnak,

ifjúságom fehér lajtorjáján
elébe feszülök a nyárnak,
hátamra ingként rátapad az ég,
csak földből és mennyből
vagyok végül —
tavasz füttyöl, szikráznak a fák
amint a szél a hajukba fésül.

Emberi hitben

Húsz éves vagyok és már mennyi minden
kényszerít naponta leszámolásra!
Sok tévedésem — rét fölül a pára —
elszáll s növekszem egyetlen hitemben.

Gyerek nyafoghat, hiheti, hogy árva,
én nem guggolhatok kétségeimben.
(Vetkőzik egy világ szemembe zárva,
s mint meztelen kés, leng a másik itt benn.)

Nem óv meg engem tárt ég, zöld pokol,
ember nem élhet, csak emberi hitben:
mesebeli csizmában lép el innen

s e négyszer-hatméteres létből oly
házak közé röpít a kor, melyeknek
kéményein a végtelen pihenhet.

Pastorale

Te, mogyorónevetésű!
 Láttalak a szél szépnakú lovain
 láthatatlan árkot ugrani,
 s harangokként kolompoltak
 melled csengő dombjai,
 te, mogyorónevetésű!

Néztelek s a két szemed
 messze volt, akár
 a téltől a nyár,
 pillantásod széletterelte lombjai
 nem tudtak felém hajlongani,
 ó, mogyorónevetésű!

Vízparton, este, sötétben,
 láttalak ülni a folyónál,
 frisspapríkanevetés harsogott fogadon,
 valakinek a testére fonódtál,
 mint karóra folyondár,
 te, mogyorónevetésű!

Feketén csúszott a csend a folyóra,
 jaj, tán megöleltelek volna —
 űe hiszen ott se voltál
 te, mogyorónevetésű!

*Debreceni Klára**Euridiké búcsúja*

Tudod-e mi a magány, a csönd, a kék égen úszó felhő?
 Némák a petuniák, hallgat az egész világ.
 Fejüket lehajtva szomorúan állnak a lámpák,
 ketten vannak, sötét szemükben nem gyullad felismerés.

Fogadj el egykor. Majd ha az idegenség
 álarcát ledobhatod, ismerj reám.
 Elvarázsolva nézem a szédítő táncot,
 te vagy és mégsem te, — valaha ismertelek.

Látlak-e még valaha? Hallom-e hívó hangod?
 Sötét lovagok várnak, nehéz így nélkülüed.
 Néha részvét gyúl az idegen szemekben,
 érzik és tudják, nemsoká sírni fogunk.

Láttad-e az elhagyott ház mellett, kertek szélén
 Ezüst könnyeivel a tamariszkuszt?
 Sötét törzsén könnyű fátylak a gallyak.
 Messziről azt hinnéd, milyen szép is a bánat.

Tellér Gyula versei

Álom

A hervatag hold szirmai
csenddel színültig telt medencék
fekete tükrére hullnak

Szélesre tárt ajtókon
betér a gond
fehér ágyak fölé hajol
s az alvók fülébe csörgeti
ezüst és arany pénzeit

Az éj sötét bunkereiben
megindul az érthetetlen lázadás
az álmok ablakán
egy ismeretlen szempár betekint
s a tárgyak elfedik
leleplezetlen arcukat

Óvakodva lép ki rejtekéből
a nyugalom és a nyugtalanság;
fekete kendő homlokukra kötve

Madársurranás

megpendül a pohár az asztalon
s a láthatár felé
fodrozó vizek sodorják
a szél hatalmas roncsait

Kocsma mögött

Az ürestekek sarkán
egy ember áll.

A kóborkutya-fagy
nedves, hideg orrát
tenyerébe dugja,
aztán elfut csalódottan
a telken át.

Házsorok, utcák
esti bélyegalbuma:
vágottszerű sárga ablakok
felragasztva kőkemény
falakra.

Kíváncsú, szép gyűjtemény
a téli táj
kristálykirakatában.

Az ember orrából
fehérszalag-lelkét
kicibálja az este,
árnyak lobognak körülötte
s egy távoli lámpa
gyenge dobással
fényképét hajít reá.

Ő meg csak áll
s mozdíthatatlan nyugalmát
befogadja lassan
az esteli csend is.

Lám,
az ürestekek sarkán
talpig kék éjszakában
a házfalra vizes egy ember.

Bertha Bulcsu

Forró szél jött

Sokat tanyáztam Nyuszt faházában. Ott állt az öböl partján, túl a pályán és a strandon. Körülötte öreg fűzek álltak, előtte víz, jobbról nádas. A nád szélében ringatóztak a csónakai, néha megcsobbantak, néha forogtak a cölöp körül, míg el nem akadtak egy hínárcsomón. A ház fából volt, lépcsője majdnem a víz tükkrét érte. Ha fújt a szél, az alsó három fokot elöntötték a hullámok.

Órákig ültem egy régi vitorlásbója tetején és néztem, hogyan gyalulja végig egy-egy hajó szélső bordáit. Barkácsolt szótlanul, néha megállt a fartükörnél vagy az ornál, és hunyorgatva végignézett a hajón. Megmérte a bordák hajlásszögét, aztán újra nekifeszült a gyalulásnak. A kés alól sercegeve szaladt a szőke forgács, lehullott a többi szemét közé. Néha megállt az ajtóban, és kutatva nézte a nádast, mintha keresne valamit. A rendetlen műhelyben csak a szerszámoknak volt pontos helye, a deszkák szanaszét hevertek, korhadt evezők, rozsdás vasmacsok és rozszant bútorok között. Az ablak félig a Balatonra, félig a gyenesi hegyekre nézett. Mellette barométer függött, vitorlasképek, kicsit odább egy óra, ami öt éve mutatott 12-öt.

Nyuszt csendesen dolgozott, csak akkor mordult fel haraggal, amikor egy újabb bordához akart kezdeni, és nem volt alkalmas deszkája. Ilyenkor tajtékos volt minden szava, dühösen keresődött az asztal alatt, majd szemügyre vette a műhely végében porosodó hajóroncsokat. Ezekből feszített le egy-egy bordát, és formálta át az új csónakhoz.

Nyusztól nem sokat tudtam, csak annyit, hogy Keszthelyen ő a legjobb hajóács, és haragszik Dorner úrra, mert minden évben drágábban számítja a bérletet. — Fiatalabb korában matróz volt, egyszer mesélte, hogy a Titanic mentésénél is ott volt. Ő viszont látta, hogy diák vagyok, szeretem a hajókat és kerülöm az iskolát. Mást aztán nem is tudtunk egymásról, de azért jól megvoltunk.

Reggelenként Nyuszt munkáját néztem, később, amikor feljebb kúszott a nap és sugarai a ház elejét érték, kiültem a padra, sütkéreztem. Dél felé bemásztam a kis papucs csónakba és ellöktem magamat a parttól. Néhány pillanatig élveztem, hogy úszik velem a csónak, aztán amikor lelassult, beme-
rítettem az evezőket is. A lapátok apró örvényeket kevertek, sodrukban megvillant az ég, majd elenyészett, mintha beszippantotta volna a mélység. Csendesen az öböl felső széléig eveztem, és sorban kiemeltem a varsákat. Néha akadt a hálóban egy ponty vagy compó, ilyenkor siettem kifelé és Nyuszt elé tartottam a zsákmányt. De ő csak rápislantott és szó nélkül dolgozott tovább. Nem

szerette a halat, amit így fogott, elajándékozta vagy eladta. — Az is megesett, hogy üresek voltak a varsák. Ilyenkor lassan eveztem, élveztem a napfényt. Olyan jó volt kószálni a nádasok között, néha megállni, meglapulni egy-egy kanyarban és figyelni a nádírigókat, vagy a lepkék, szitakötők csapongó játékát a víz felett.

Boldog idők voltak, felhőtlenek, szabadok. Délutánonként megjelent Cida is. Vagány volt, a Zámorban lakott és estefelé messziről elkerülték az emberek. Nem lehetett tudni, miből él, de a vizet szerette, napestig ott lebzsel a kákás partjain, vagy a hasát süttette Nyuszt deszkamólóján. Egyszer hozott egy hús méteres hálót, és rábeszélte bennünket, hogy húzzuk meg az öblöt. Nyuszt elnevezte, de Cida olyan meggyőző erővel beszélt a pénzről, amit majd a halért kapunk, hogy végül is belement.

Este tíz óra felé szálltunk vízbe, tapogatózva, halk csobbanásokkal gázoltunk a túloldali nádas felé. Az ég felhős volt és sötét, árnyak lapultak a vízre, amőba testük néha megnyúlt, áthajolt az esti csendességen. Elöl ment Cida, óvatos hajlongásokkal vonszolta a hálót. Amikor elérte a nádast, megállt, piszszegett. Középen én mentem, a háló másik végénél Nyuszt. Először egyenesen húzódtunk befelé, aztán Nyuszt megállt szorosan a nád szélénél, mi pedig Cidával elkezdtünk keríteni. Már csak néhány méterre voltunk a parttól, amikor szél jött, felborzolta a nádast és az öblöt. Nem messze tőlünk felrebbent a nádból egy madár. Feketén villant a szárnya, víjogott, úgy sirt, mint egy ember. Nyuszt megrezzent.

— Itt az öreg lelke! Visszajött a lelke! — mondta, és ijedten elengedte a hálót, kievickélt a partra. Cida utána kiáltott, káromkodott, de hiába.

Ketten húztuk ki a hálót, majd megszakadtunk, Nyuszt a deszkamólón ült, és mereven nézte a vizet. A fekete madár még mindig víjogott, csapongott a nádas szélén. Megborzongtam.

Nyuszt intett, hogy ülünk le, és odasúgta:

— Ez az öreg matróz lelke. A fiát keresi. Én hoztam az óceánról.

— Hát ez tengeri madár? — kérdeztem csodálkozva.

— Nem madár, lélek — mondta Nyuszt és szomorúan bólogatott.

— Tudjátok, élt az óceán egyik hajóján egy öreg matróz, meg a fia. Egyszer nagy vihar volt a tengeren, és a fiú vízbe esett. Elnyelte az óceán. Az öreg matróz bánatában egészen lesóványodott. Egyszer alkonyatkor lement a kajútba, és befeküdt a vackába. Később, amikor egy másik matróz utána ment, már nem találta. A kuckójából felrebbent egy fekete madár, és víjogva az óceánra szállt. Ez volt az öreg matróz lelke. Azóta keresi a fiát az összes vizek felett. Amikor a Titanicot mentettük, rászállt a hajónkra. Velünk maradt. Én etettem akkoriban, így aztán megszeretett. A matrózok jöttek-mentek, az öreg matróz lelke velem maradt, elhoztam ide is. Itt élt az öböl körül, aztán egyik télen eltűnt. Hiába figyeltem a nádast, nem találtam. Már azt hittem, visszament a tengerekre. Most hallottam meg újra a sírását, még mindig a fiát keresi...

Révedezve ültünk a parton, egészen hajnalig. Akkor aztán szétválogattuk a halat és zsákokba raktuk. Másnap Cida eladta.

Lassan elmúlt a nyár, a vénasszonyok nyara, aztán október is. Deresek voltak a hajnalok, szőkék és sápadtak a nádak, csak a naplementék voltak pirosak, néha egészen vörösek, mint a skarlát. Esténként panaszos gágogás hallatszott a nádas felett, mintha siratnának valamit az öböl lakói.

Egyik reggel a vasútról láttam, hogy vékony füst száll fel a fűzfák között. Tudtam, mit jelent. Nyuszt tüzet rakott, törött evezőket, szúette bordákat dobott a tűzre. Kezét föléje tartja, a lángokba néz és eltűnődik. Most már ritkán jártam a partra, hideg volt. Csak akkor mentem ki újra, amikor beállt a víz, és korcsolyával végig lehetett szaladni a nádasok mentén.

Jöttek a nádverők, kurta kaszájukkal napestig suhogtattak a jég felett. Utakat tiportak, arattak, letarolták a nádasat. Közben a hó is leesett és eltakarta a vasút menti szennyet, betakarta az öblöt, a faházat és a messzire futó rianásokat. Hóviharok jöttek, boszorkányszelek táncoltattak fehér lidérceket a tó jegén. Néha egy-egy orkán felkapta a nádkévéket, surrogva kergette őket át a jégen a berényi partok felé.

Most már nem jártam Nyusztéhoz, elmaradtam egészen tavaszig.

Mátyás napkor mentem ki először. Szép napos idő volt, a hó már megrogygiant, néhol már a föld is előfeketéllett.

Dél felé járt az idő, amikor benyitottam. Első pillantásra nem láttam Nyusztot, azt gondoltam, kint van valahol a ház körül. Már fordultam kifelé, amikor észrevettem. A gyalupad mellett a forgácson feküdt. Mozdulatlan volt és sápadt. A szája vörösen tátongott, és áradt belőle a rumszag. Nem értettem; nem szokott inni. Leültem egy székre és vártam. A műhely hideg volt és sokkal piszkosabb, mint hajdanában. A falról hiányzott a barométer, meg egy vitorlás, az óra most is tizenkettőt mutatott, mint az őszen.

Csak órák múlva tért magához. Először értetlenül nézett, aztán hirtelen felugrott. Imbolyogva leült egy székre, de nem szólt, csak bámult az arcomba. Először olyan ködösen nézett, mint a részeg emberek, aztán árnyékok gyűltek a szemébe és piros villanások. Egy darabig füstölgött magában, aztán hirtelen kirobbant:

— Nem megyek el innen! Nekem patkányok nem parancsolnak.

— Mi baj? — kérdeztem értetlenül.

Nyuszt nagyokat nyelt, aztán a derekán meglazította a szíjat. Ünnepelesen maga elé nézett, és mesterkéltnyugalommal kezdett beszélni.

— Mit gondolsz, hány négyzetméter helyet foglal el ez a ház?

— Talán harmincat.

— Nahát, nekem nincs másom, csak ez a pár négyzetméter itt az öböl partján, rajta műhely, meg a szerszámaim, és ez is bérlet. Most el akarják venni.

— Kicsodák?

— Dorner úr. Nem újította meg a bérletemet. Itt az írás, olvasd! — mondta, és a belső zsebéből előhúzott egy papírt.

— Eladta a városnak, ide is strandot építenek. Biztosan az államosítás miatt sietett. Kérvényezni kell a tanácsnál, hogy adjanak egy másik helyet — mondtam, miután elolvastam a levelet.

Nyuszt felugrott, belerúgott a székbe.

— Ez annyi, mintha elvinnék! — ordította. — A nádvágó isten döglessze meg valamennyit! — Aztán leült, és valamivel csendesebben folytatta:

— Másik helyet, azt mondd? ... Lehet, hogy adnának Kiskeszthelyen vagy a Zámorban, de az nekem nem kell! Nem kell! Érted? ... Igaz, hogy hajót mindenhol lehet faragni, de nem olyant, mint itt. Nem megyek el innen! Itt lakik az öreg matróz lelke. Nem lehet itthagyni, húsz éve dolgozom ebben a házban, nekem most már kell az öböl, meg a víz, amikor kilépek az ajtón, látnom kell

a nádas, meg ott szélül a csónakokat. Inkább megdöglök, de nem megyek el innen! — mondta, és ököllel a gyalupadra vágott.

Megértettem Nyusztot. Vérbeli ács volt, fél életét a hajókba ölte, másik felét elnyelte a nádas, az öböl hínaras vizei. És most ki akarják innen mozdtítani. Miért? Kinek van útjában? Nem ismerte eléggé Dorner urat. Nem volt sem kommunista, sem reakciós, ő egyszerűen csak ács volt. Ha az utolsó ítéleten isten megkérdezte volna, hogy milyen vallású vagy? azt felelte volna: „én ács vagyok uram.”

Estefelé hosszú tanakodás után megírtuk a kérvényt. Másnap iskolába ment én ragasztottam rá a bélyeget, és beadtam a postára.

Hetekig vártuk a választ, de nem jött. Már azt hittem, elfelejtették az egészet. Nyusztnak is visszajött a kedve, dolgoztatott. De már nem volt olyan nyugodt, mint régen. Azelőtt bementem és egy óra is eltelt sokszor, mire fel-emelte a fejét. Most már belépéskor leste az arcomat, hátha rossz hírt hozok.

Húsvét előtt néhány héttel megjött az írás. Csak az volt benne, hogy nem lehet változtatni a helyzeten. Nyuszt zavaros szemekkel nézte a papírt, aztán felugrott és elkezdett káromkodni. Nagy szókincse volt.

— Írunk egy kérvényt a megyéhez is — mondtam, de Nyuszt nem hitt már a kérvényekben, köpött egyet és elindult kifelé. Az ajtóból visszaszólt, hogy maradjak egy kicsit, mindjárt visszajön. Eltelt egy óra, talán még több is, mire visszatért. Tántorgott és összefüggéstelen dolgokat beszélt. A Titanicot emlegette, meg egy kapitányt, de képtelenség volt megérteni a nevét. Bejött, nézte egy kicsit a félbehagyott munkáját, aztán elkezdett énekelni:

Forró szél jött
madarakat és
hajót hozott,
három napig
csak madarakat,
s hajót hozott.

Ettől kezdve gyakran találtam részegen. De ha ott voltam, akkor is elment egy-egy órára és ivott. A rum ölte, napról-napra sötétebben nézett.

Egyszer, május elején a deszkamóló végénél találtam. Hason feküdt, keze a vízbe lógott, meztelen hátát vörösre égette a nap. Mellette hevert a kalapács és néhány vágószerszám. Részegen dolgozott, s közben elnyomta az álom. Még jó, hogy nem esett a vízbe. De a nap nagyon összeégette, másnap felhólyagzott a bőre és genny szivárgott a hólyagokból. Nem törődött vele, ivott tovább. A kérvényt persze mégis megírtuk, de nem hitt benne egyikünk sem.

Közben az idő telt, elmúlt május, június. Befejeztük az iskolát és véget értek a szép Balaton-parti délelőttök is. Egy építőipari vállalatához mentem dolgozni. Este piszkosan, fáradtan ültem az asztalhoz, gondolataim lomhák voltak, mint a nyárvégi szelek, vagy a halászbárkák ott lent Gyenes alatt. Nyuszt azért eszemben volt, szerettem volna találkozni vele, de hiába, nem hagyhattam ott a munkát.

Csak augusztus végén mehettem Keszthelyre. az öböl csendes volt, vizében megcsillant az ég, a közepén fehér felhők horgonyoztak, kijebb árnyak takarták zöldesen. Feljebb, ahol a fűzfák voltak, valaki horgászott. Zsebre tett kézzel állt a parton, a horogbot előtte hevert a földön. Egykedvűen nézte a pó-

tát, néha köpött egyet. Csak akkor ismertem meg, amikor mögéje értem. Cida volt.

- Hosszú az eresztéked — szólaltam meg mögötte.
- Valami nagyobbat akarok fogni — mormogta, de hátra sem fordult.
- Nyuszthoz megyek, most jöttem a vonattal.
- Készt a vonatod, már nincs itt.
- Elköltözött?
- Átrendezte az életét.
- Mit csinált?...

— Mondom, átrendezte... Tudod, volt az a házügy. A kérvényt félredobták. Augusztus elsején vagy másodikán, már nem tudom pontosan, idejött Dorner úr. Felszólította, hogy költözködjön, mert ha nem, karhatalommal viteti el a motyóját. Nyuszt nem szólt semmit. Amikor elment Dorner úr, berúgott, aztán alkonyatkor felgyújtotta a házat. Egy égő evezővel szaladgált itt, és valami Titanicot kiabált. Én éppen vizen voltam. Az apácastrand környékén pecáztam. Amikor megláttam a füstöt, idejöttem, de akkor már késő volt.

— És most mi van vele?

— Megvárta, amíg elég a háza, és elment. Most a móló körül tanyázik, de nem lehet vele értelmesen beszélni, teljesen becsavarodott.

Tanácsztalanul álltam a parton. Egy imbolygó nádszálat néztem mereven. Csak nagy sokára mozdultam meg, amikor már elzsibbadt a lábam.

— Elmegyek, megkeresem — mondtam Cidának, aztán elballagtam a partmenti füzes felé.

Egy kis pernyét találtam a régi ház helyén, a többi már eltisztította a várost. A szélső fűzek megpörkölődtek, csupasz felükkkel görcsösen hajoltak a víz fölé, vézna árnyékukat, kirajzolta a fény. Parti szél jött, lassan megmozdultak a fák, ezernyi koronáját meghajtotta a nádas, apró fodrokat vetett a víz és megborsózott, mintha fázna. A papucs-csónak csengetve himbálta a láncát, néha megnyikordult, néha loccsant egyet a hullámokon. Orrában hálót fontak a pókok és örködtek a csendesség felett.

Végigmentem a parton, át a kabinok között, a sziget előtti fövényen, egészen a móló végéig. Ott ült Nyuszt a sarokkövön, és beszélt maga elé:

— Sok halott van, az óceán hullákat mos majd hetekig... Puffadtak és kékek lesznek, mint a besztercei szilva.

Eléje álltam.

— Nyuszt! Mi van magával? Milyen hullákról beszél?

— Maga nem tudja, süllyed a Titanic!! Süllyed a Titanic! ... Léket kapott a jéghegytől! — kiáltotta, aztán elkapta a kezemet és odahúzott a víz széléhez. Mereven előre hajolt és egy távoli hínárcsomóra mutatott.

— Odanézzen! A tenger hullákat úsztat! ... Léket kapott a Titanic...

Erdélyi József

Libárdi

Egy ház, egy istálló, egy góré,
egy gémeskút: ez az egész, —
tanya az atyási határban,
története homályba vész,
neve, Libárdi, elpusztult kis
libapásztorfalura vall,
szigetre, min maroknyi nép élt
valaha, mint vízben a hal.

Libárdiból nagykörül látni,
kivált le, a Körös felé,
olyan messzére, hogy az ember
feje csak úgy szédül belé,
olyan távolra, hogy a néző
szíve csak úgy tágul-szorul,
kivált mikor a nap is hajlik,
s az ég alja irul-pirul.

Oly nagy a róna, oly hatalmas,
kerek az ég, olyan magas,
hogy elhal benne a harangszó,
kukorékolhat a kakas:
elvész a hang, mint a halastó
vizében a rög, a kavics,
csillog a tó, elmerül benne
a szem sóvár világa is.

Csillog az ugrai halastó,
ragyog a szálló nap alatt,
mintha felvetne minden benne
ficáncoló pénzes halat,
csupa ezüst pikkely a háta,
éjjel is játszó délibáb,
töri magát élő tükrében,
fürdik nap, hold, csillagvilág.

Csillog a tó, a tó tündére
kacsint szemembe, integet:
gyere, gyere, ölelő partom
nem tárom én, csak teneked,
senki másnak, te csak, te kellesz,
te bus legény csak egyedül...
Csillog az ugrai halastó,
szól a tündér, nem hallja fül.

Sir a tündér, a tó tündére,
fénylő könnyűi rezgenek:
engemet idekárhoztattak
az irigy földi istenek,
engemet ide, gátba zártak
a pénzimádó emberek, —
sir a tündér, az árva tündér,
szemében milljó könny remeg.

— Meghalt anyám: az édes tenger,
s eltűnt a Sárrét, csupa csap,
csatorna az Alföld, nincs árvíz,
de fú a szél és süt a nap,
nem látok én, csak fel az égre,
rab vagyok én, boldogtalan,
s nem börtönöm kubikosáért, —
másokért kél minden halam.

Mi jut neked, mi jut belőlem? —
a csillogás, a ragyogás,
gyere, gyere, nem kell kívüled
az égvilágon senki más:
neked elég a csillogásom,
legyen hát minden csillagom,
minden ragyám a te sajátod,
a te kincsed, neked adom.

Közel nem én, de messze — látok:
állsz a kútnál, katona vagy,
harctérre mégy, az én szerelmem
vigyáz rád, hogy ott ne maradj:
neked haza, vissza kell térned:
költő, az én költőm leszel,
lesz versed annyi, mint a csillag,
ezer dal anyjává teszel.

Ezer halastó apja léssz te,
s ezer tó anyja leszek én,
szebb, jobb világ épül szavadra,
amelyben nem, nem lesz szegény,—
úr lesz a nép, fia-lányáé
minden mi szép, minden mi jó,—
azért jön a világra sok vér,
háború és ribillió...

Szól a tündér, a tó tündére,
hallja az ember valahol
a szívében, oly részegítő
az a szó, hogy nincs az a bor,
édesebb minden forró csóknál
az a hideg tündéri csók,
hallja az ember azt a minden
zenénél halkabb zenesztót.

Issza az ember szíve-lelke,
s hálóból hull, mert az a tó:
szemre-szívre kivetett háló,
beleuszik a hallgató,
belerepült bűvölt madárként,
csalja titkos síp-dob, zene,
csábítja a szerelmes tündér
sokféle varázshangszere.

Hétágú nád? Orgona? Bodza?
lud, ruca, gólya, daruláb?!
Csillog az ugrai halastó,
nap s holdvilági délibáb,
ragyog az ugrai halastó,
szívem közepéig hasít,
bedugott fülembé szívárogoz
az a vad, ősvilági síp.

Zenél az ugrai halastó,
csupa ezüst hegedűhúr
rezeg a hajló nap sugárán,
túl a legelőn, messze túl
Szilas ködfátylas kastélykertjén,
mégis oly köztelen közel,
koboz peng, nádihegedű cseng,
nem négy a húrja, — száz, ezer.

Csillog-ragyog, sipol-dobol,
zenél, cimbalmozik a fény,
nap, holdvilág, csillag, pásztortűz
a tó szerelmes kebelén,
ki akar az kelni magából,
epesztli nap, dagasztja hold,
szüntelen, telten-fogyton-újton,
sóhajt a tó, sír-rí, sikolt.

Vágyik a tó is, menni vágyik,
mint a legény és mint a lány,
és mint a koralázta ember
élte közelgő alkonyán
vágyik oda holott gyermekkor,
ifjúság-vénség egybefoly,
mint vasajtós-rácsos börtönből
szabadba vágyik a fogoly.

Csillog az ugrai halastó,
szebb a közel radványinál,
messzebb van a radványinál és
sokkalta a libárdinál,—
őtt csillog a Körös lapályán,
túl Szilason, Ugra alatt,
lábat mos benne, úgy fekszik le,
nagy tüzesréz arccal a nap.

Ragyog az ugrai halastó,
sipol-dobol, zenél-dalol,
egyre fénylőbbben-hangosabban
gyülemlő éveim alól,
szó lesz a fényből s a zenéből,
dal lesz belőle: gyermekem,
mit az ugrai tó tündére
negyven év múlva szült nekem...

Csordás János

Testamentum

A szemedből, a letisztult kék tengerből olvastam egyszer,
mikor a szavunk elfogyott, s az Egészet nézted már figyelemmel,
a Csönd nagy puhaszárnyú lepkéi pihentek tagjainkon,
nem szóltam, a Csönd el ne röppenjen-folyjon:

Fiam, hetven évem már óriás idő,
a csemete, mit ültettem, rég erdővé nőtt,
a vasút, mit építettem, a tengerig szalad,
a szén, mit csigalépcsőkön cipeltem, elomlott salak,
s a fa, mit hasítottam, hamu lett régen...

Mit akartok tőlem, meddig cipeljem
e testet, mely egyre könnyebb, de mégis terhem,
meddig küzdjek esővel, hóval, zivatarral,
a köhögéssel, mely felkongat, mint a hajnal?...

Tudom: szerettek, de nekem már kevés,
a tegnap zúzott meg, sok elmúlt szenvedés,
világháború, a nyirkos lövészárkok,
a nyakig megrakott szeneszsákok,

de ki tudna mindent elsorolni,
nem sírni kéne, de ütni, baltával vagdalózni,
de nincs erőm már, fogjad fel te a baltát,
ha ütni kell, biztosan üss hát...

— de ültess fát, virágot, az is az ember dolga,
én csalánok közé estem, csak vágyódtam a virágokra,
vágytam oly rendre, melyben az ember szebben nő fel,
ha küzd de megtelik sorsa értelemmel,
s úgy ülhet le a ház előtti padra este,
hogy aznapi gondját letehetette,
kezébe könyvet vesz, vagy rádiót hallgat,
s az énekessel együtt csendben eldúdoglat,
s asszonya még nem-fonnyadt karjára dülve,
az ezüst-szerelemben is telné kedve.

Már minden késő, poharam alján savanyú a bor,
itt van, de már csak nektek: a megálmodott kor,
tegyétek naponta szebbé, felelősök is vagytok érte,
ha izzadni kell is, de eddig is megérte...

A szemedből, a letisztult kék tengerből olvastam törve
e sorokat, s fölváltottam már szavakra, hangjegyekre,
s a Csönd nagy puhaszárnyú lepkéi leszálltak rólam,
rajtad pihennek,
s szállsz velük ködök útján, irányába a Végtelennek...

Ordas Iván

A szerelmeslevél

A kettős ablak börtönfalai közt egy kései légy vergődött. Koppanva rohamozta az üvegtáblákat, félpercenként visszahullott, aztán újra kezdte. Messze az ablak előtt, az elérhetetlenül távoli park szegleténél, sárguló leveleket pergetett egy vén platán.

Írt.

A félkönyöknyi deszkalapon alig fért el az a kötegni papír, melyet a rendőrtisztól kapott és még az otromba tintatartónak is helyet kellett szorítania. Jobbra-balra nem láthatott, mindkét oldalon írófülkék sorakoztak, mennyezetig érő, gyalulatlan deszkafallal. A fülkék sora üres volt. A rendőr ott sétált körülötte, hol mögötte, hol előtte bukkant föl. Csak ketten vergődtek a szobában. A légy az ablakok között, ő az asztalnál és körülöttük keringett a rendőr. Kezében gumibot.

Amikor harmadszor verték félájultra, a rendőrtiszt váratlanul asztalra dobta a botot.

— Nézze... — mondta halkán, szinte barátságosan. — Maga értelmes ember, egyetemista. Én nem akarom magát tönkretenni, hiszen olyan fiatal. Eddig tapasztalhatta, tudunk mi gorombáskodni, ha kell... Elég volt, ugye? Nos, tessék! Itt van ez a kazal papír, elmegy, leül egy nyugodt helyre, és megír mindent. Érti? Mindent! Én nem bánom, ha azzal kezdi is, hogy megszületett, de ha szereti a tulajdon bőrét, ajánlom, végezze azzal, hogy mikor, ki által, hogyan került a mozgalmába, kit ismer, kik az összekötői?... Írásban talán könnyebb lesz, hiszen maga olyan szemérmes!

Itt gúnyosan, lenézően elmosolyodott.

— És tudja mit? Nem bánom, nem kell aláírnia. Ha értelmesen, rendesen és főleg használhatóan ír, megígérem, még ma este szedheti a sátorfáját, és mehet haza! Helyes?

Azóta írt.

Tolla ernyedetlenül, kétségbeesetten szántotta a papírt. Szaporodtak a sűrű sorokkal teleírt lapok. Mint valamí különös skizofrénnak, egyszerre járt az agyában az időhúzás gondolata és az, hogy bőven ömlő szavak tengerébe fojtassa a lényegét. Ne mondjon neveket, vagy ha megteszi is, egyik nevet se lehessen használni, mert a viselőjük meghalt, külföldön van, nem is létezik. Most, először, a sejtjei legmélyéig érezte, hogy minden perc nyereség, minden perc változást hozhat. Sanyi nevét akkor üvöltötte az ügyeletes, amikor őt kivették a zárkából. Sanyi szintén egyetemista, emellett Sanyi író, újságíró... Az

a pszichológiával fertőzött rendőrtiszt talán, talán őt is írni küldi. Csodák nincsenek, de olykor a legkifogástalanabbul működő gépezetben is akadhat egy-egy csorba fogaskerék, a rendőrség emberőrlő malma is hibát véthet. Csak egy aprócska szemvillanás kellene, talán csak két szó, amit szájszegletből, mozdulatlan ajkakkal a folyosón is oda lehet suttogni, vagy végső kétségbeesésben oda kiáltani egymásnak. Nem törődve semmivel, a következményekkel, a veréssel, megalázással, ami utáná jön... És ha mindez csak fantazmagória lenne is, lázálom, kényszerképzet, a túlságázott agy kába vágya, akkor is jobb itt fenn a világos és érthetetlen módon rácszatlan szobában, mint odalent feküdni a szűk négy fal között, a bordákat ropogtató fapriccsen, egyedül, a párától izadó vasajtó nézőnyílását fürkészve és várva a mindig váratlanul beleső kandi szemet. Negyvenkét napja gyötrődött egyesben és idáig nem látott senki mást, csak az őrt és a kihallgató rendőrtisztet. A teljes elszigeteltség bénító volt, a hajszolt gondolatok kínzóbbak a pofonoknál és a gumibot ütésénél. A zárka csendje lázas rémképeket szült, vergődő éjszakákat, melyeken tucatszor is felriadt, féltében, hogy ha ébren nem is, de esetleg álmában nevetek mond, nevetek! Nevek körül keringett a kihallgatások minden kérdése, a faggatások ezernyi buktatója, csapdája mind nevetek várt. Ő pedig senkiről nem tudott semmit, ki bukott le, ki maradt szabadon, kivel mi történt? Amikor Sanyi nevét meghallotta a folyosón, úgy érezte, mellkasát nyomban szétrepeszti a visszafojtott lélegzet. Sanyi itt? De hiszen akkor... És ettől a perctől kezdve monomániás csökönyösséggel csak Sanyira gondolt. Vadul hessegette magától a józan ellenérvek tömegét, melyek mind azt bizonyították, hogy ha valaki, úgy éppen Sanyi az, akitől gondosan elkülönítik, akivel itt, a rendőrség épületében nem találkozhat. Mégis a legvalószínűlenebb indokok tömegét ásta elő reményeinek bányájából, annak igazolására, hogy ha a rendőrtiszt csak kicsit is következetes, Sanyival épp úgy kell bánnia, mint vele. Ismerte már a módszereket. A bevezető, közvetlen cél nélküli, egyedül csak megtörésre szolgáló első verést, a záporozó, látszólag össze-vissza kérdészet, melyekből az elsőre még nem is válaszolhatott és már zúdult rá a másik. Aztán a gúzsbakötést, a pofonokat, majd a váratlan csendet, a „baráti” beszélgetések pillanatát, amikor cigarettaival kínálták, sőt egyszer még feketét is kapott. Ez az írniküldés valami új, de azért épp úgy beillik a rendszerbe, mint a cigaretta és a fekete. Nála, a magyarszakos tanárjelöltnél, a filosznaál, a félresikerült költőnél, akinek a fiók mélyéről tucatszám előkerült verejtékszagú versei vad röhögésre ingerelték a házkutató detektíveket; nála épp úgy, mint Sanyinál. Azaz Sanyinál még jobban. Sanyi tömegével írt már cikkeket, virágnyelven és kevésbé virágnyelven beszélő, jó cikkeket a lapokba. Sanyi még ezerszerre inkább írói alkat, mint ő. Igen, Sanyi feltétlenül ugyanabba a kategóriába tartozik, melybe a gyakorlati lélektan avatott ismerőjének szerepében tetszelgő rendőrtiszt őt is sorolta. Sanyinak jönnie kell, Sanyit ide hozzák, mert... De nem, lehetetlenség hogy éppen ő, aki mindig olyan büszke volt arra, hogy a „szellem” embere, az ideológia alapos tudója, épp ő veszítse el lábai alól a talajt, ő legyen áruló... Nem otromba, szemforgató besúgó természetesen, hanem áruló egy óvatlan, vétlen szóval, ami most — hogy már erejének legvégét fogyasztja — a kihallgatások kérdészáporában bármikor kicsúszhat a száján... Sanyinak jönnie kell... Sanyi erős, kemény. Sanyit nem lehet megtörni. Már maga az az aprócska tény is, ha Sanyit láthatná, erőt adna, lánggra lobbantaná azt a hitét, azt a biztos tudatot, hogy nincs egyedül. Írnia kell hát, időt húzni, írni és írni...

Írt. Görcsbe feszült ujjal, konokul, elkeseredetten. A toll szárazon és részvétlenül percegett a papíron. A légy elkeseredett buzgalommal ostromolta börtönét.

A rendőr unatkozott. Hajnal óta szolgálatban volt, az előző éjszakát pedig szintén ébren töltötte, mert... szóval mert az Annust leste. Szégyen, gyalázat egy fegyveres testület tagjára, de majdnem egész éjszaka leskelődött! Azt már tudta, hogy a Báróczy méltóságosék lakásának melyik részén van a cselédszoba, és abban a szobában éjjel fél kettőig égett a villany. Aztán a nagy lámpát eloltották, de egy halvány, rózsaszín árnyalatú derengés még sokáig kiszűrődött. Bizonyára valami kis éjjeliszekrénylámpa fénye lehetett. A rendőrön forró vérhullám rohant végig, valahányszor arra gondolt, hogy az a halványrózsaszín lámpaernyő mi mindent boríthatott sejtelmes, hangulatteremtő félhomályba. Annus sudár, darázsderekű, ringó járású leány volt, szép hosszú lábakkal, akár valami kisasszony. Még a két melle is úgy táncolt ott a blúza alatt, ha szabadnapon sétálni vagy éppen moziba mentek, akár valami finom dámáé. A rendőr, nehézkes, lomha, földet horpasztó, súlyos léptekkel döcögött mellette, vörös lapáttényereit lóbálva és vöröses szeplőkkel az arcán. Semmiképp sem az a férfi álomkép, akit az ilyesfajta, karcú, ringócsipejű lányok titkon elképzelnek. Olyan férfi például, mint az, aki kora hajnalban, amikor már oltogatni kezdték a gázlámpákat, kisuhant a Báróczy-villa kapuján. Az magas volt, könnyű mozgású és dühítően filmszínész-típus. Bizonyosan nem kellett minden második napon pisztolytáskásan, karddal az oldalán huszonnégy órát egyvégtében szolgálatot teljesítenie, őrzőjáratban bandukolnia, vagy lenn őriznie, abban a koszos pincében azokat a tetves kommunistákat. Az egyenruhának egyetlen észrevehető előnye volt csak, az, hogy Annus szívesen parádézott vele végig az utcán, és hogy az egyenruha mindenhol, széles Magyarországon, nyugdíjképes embert rejtett. Annus célzott is egyszer, halványan a rendőrök fizetésére, meg a nyugdíjra, de ez volt minden. Az éjszakáit, most, hogy a méltóságosék két hétre Semmeringre mentek, mégis mással osztja meg a ribanc. Mással, egy bőbeszédű, vevőkön köszörült nyelvű kereskedősegéddel, akinek olyan sima a frizurája, akár ha tehén nyalta volna végig, és büzlik a pomádétól, pacsulitól.

A rendőr bosszúsan suhogtatta a csuklójára szíjazott gumibotot.

Mert azok beszélni tudnak, a bitangok, és mi más kell egy csinos lánynak, mint beszéd, bő lére eresztett, andalító beszéd, mézes bókok, epedő pillantások és zengzetes szerelmeslevelek. Ami őt illeti, a vére is felforr arra a gondolatra, hogy egyszer az ő zubbonya lógjon ott az Annus szobájában a szék hátán, és ő legyen az, aki megmutassa, hogy szófukaron is többet ér egy férfi, mint holmi szajkózó, cserregő papagáj. De hát ő még egy valamire való bókot sem tud elsűtni, ha meg netán egy szerelmeslevél összeállításához kell veselkedni, szolgálatmentes napjának a fele ceruzarágással telik, míg tíz-tizenkét sort úgy-ahogy felrajzolgat ormóttan betűivel valami szép rózsaszínes, vagy világoskék levélpapírra. Levélírás nélkül pedig nem megy a dolog. Levélnek lennie kell, minél szebbnek, szívhezszólóbbnak. Olyannak, amit egy szép lány valahol a fiókban vagy egy doboz mélyén megőriz, összegyűjt, szalaggal köt át, és ha a barátnőivel összejön, kacarászva ugyan, de azért titokban mégis büszkén felolvass.

Ez a bolond diák itt például már a hetedik oldalt firkálja tele, és olyan lendülettel ír, hogy a tisztességes embernek a háta is borsózik, ha nézi. Fél az istentadta, hogy a fogalmazó úr megint végigver rajta, pedig úgysem kerüli el a sorsát, akárhányszor bökdi is a tintatartót. Mi a fenének kellett neki kommunistáskodni, egy diáknak, egyetemi hallgatónak, aki már a legjobb úton van, hogy úr legyen belőle? Nem bírnak azzal a nagy intelligenciájukkal, az a bajuk ezeknek! A zsvány! De meg kell hagyni, írni azt tud. Csak úgy folynak kifelé a fekete sorok a tolla alól. A szegény ember már régen tudja, hogy vigyázni kell az olyannal, aki abból él, hogy tintával szép, tiszta fehér papírlapokat piszkít be. Igaz, hogy a fogalmazó urat sem kell féltetni, ő majd kiszedi ebből a sok zagyvaságból, amit kiszedni érdemes. Azért van neki két aranycsillag a gallérján, hogy gondolkozzék. De ennek a keszeggerincűnek legszívesebben már előlegbe végigvágna egyet a hátán, hogy igyekezzen, haladjon már a hazudozással. Szigorú parancs volt azonban, hogy hagyni kell, ha holnapután délig is akar írni, írhat. Ő pedig várhat, amíg ismét lejut az órszobára, amíg letelik a szolgálat, kialussza magát, és megint Annus után nézhet. A Báróczy méltóságosók pedig keddehez egy hétre itthon lesznek, akkor jóidőre megint megeszi a fene az egészet. Hja, sanyarú a rendőrsors!

Megállt az ablak előtt és a gumibot végével megkoccintotta az üveget. A kis időre megpihent légy újult erővel rohant az ablaknak.

— Sokat ír még?

A kérdés váratlanul robbant a csöndbe. Összerázkódott.

— Magát kérdeztem, ne táncoljon! Sokat ír még?

A vöröshajú rendőr kimeredt szemmel nézett rá. A savószínű, vizenyős szemekben nem látszott indulat, amelyikből bármikor ütés fakadhat, csak mérhetetlen közöny és unalom.

— Még csak az elején vagyok, tizedes úr! A fogalmazó úr azt mondta, hogy részletes legyen.

(Bosszant, hogy álldigálnod kell, mi? Szívesebben csépelnél a gumibottal, elhiszem, de most nem teheted. Parancs az parancs, komám!)

— Na hiszen, ha ez nem lesz részletes, akkor nem tudom, mi? — röhögött egyet a rendőr. — Aztán mondja, izé, sokat írt már életében maga?

— Elég sokat!

(Ha tudnád, hogy csak kézzel is mennyi röplapot másoltunk le, amíg nem volt sokszorosítógépünk!)

— Levelet is?

— Azt is, tizedes úr! Mindig szerettem levelezni.

(Mi az ördögöt akarsz? Csak nem gondolod, hogy fekete-levél kicsempészésére kérek? Otromba provokáció lenne ez, ennyire már nem vagyok kezdő, hogy bedűljek...)

— Szerelmes levelet írt-e már?

— Ki ne írt volna? Addig ír ilyesmit az ember, amíg fiatal.

(Addig ám, meg ameddig nem verték ki belőle gumibottal az utolsó értelmes gondolatot is. De miért beszélünk mi erről? Igaz ugyan, minden perc nyereség, csak beszélj, beszélj, múlik az idő!)

— Olyan lánynak is, akit csak látásból ismert?

— Írok én olyannak is, akit soha nem láttam, ha jól elmagyarázza valaki a tulajdonságait az illetőnek.

(Szóval innen fúj a szél? Most már értelek, fiam! Szerelmes levél kellene? Ne félj, kaphatsz tőlem akár hatoldalasat is.)

— Talán segíthetek tizedes úrnak, valami ilyesmiben?

A rendőr szeplői bíborvörösre gyúltak.

— Segíthet! — bökte ki kurtán. Aztán mintha ezzel az első szóval átsegitette volna magát a Szolgálati Szabályzat emelte korlátokon, összefüggőbben kezdett beszélni. Erzéketesen és nagy szóbőséggel leírta Annus formáit, küllemét. Szinte fröcsögött a nyála, amikor azokról a gyönyörökről beszélt, melyekben ez a tüneményes nő részesíthetné azt a szerencsés halandót, akit ágyába fogad. Ő azonban nem, hogy az ágyában nem volt, hanem még a szobájában sem. Egyáltalán, néhány kart-karba öltött vasárnapi sétánál még nem jutott többre. Pedig most lenne itt az ideje, amíg a gazdái külföldön vannak...

— Szóval érti? — vágta el hirtelen a saját szóáradatát. Maga is megjed, hogy ilyen sokáig beszélt a letartóztatottal. — Hiszen érti maga a csíziót... — röhögte — azért is van itt. És izé... ha jól sikerül a dolog, ma este dupla porciót kap a csajkába...

— Kész nevetség! — gondolta. — Szerelmes levelet írok a rendőrségen. Vajon akad-e majd valaki az elvtársak között, aki ezt elhiszi nekem?

De azért hozzákezdett. Egy percig tornáztatta görcsbe dermedt ujjait, aztán leírta a megszólítást:

„Szerelmes Annusom!”

Már az első mondatnál kiderült, hogy a feladat nem is olyan könnyű, mint gondolta. Erőszakkal kellett kiráznia magát a kihallgatások, vallomástétel, az elhallgatás, az ütlegek és nevek birodalmából, hogy emerülhessen egy olyan élőlény gondolatvilágában, akit idáig csak az utcán, de ott is megvetéssel figyelt. Mert szép, szép, hogy a rendőrök javarésze is csak félrevezetett munkás vagy parasztgyerek, akikből kiölték az értelmet, és akik a rendszer támaszai és kiszolgálói lettek. De ha az embert naponta az a veszély fenyegeti, hogy egy helytelenül gondolkozó parasztgyerek szétnyomorítja a heréit, akkor az ember a helytelenül gondolkodó egyenruhás parasztgyereken ellenséget lát, fenyegető ellenséget. Most pedig meg kell próbálnia, hogy ezt a vöröshajú tulkot kihúzza a szekszuális és érzelmi kátyúból. Íróhoz méltó feladat...

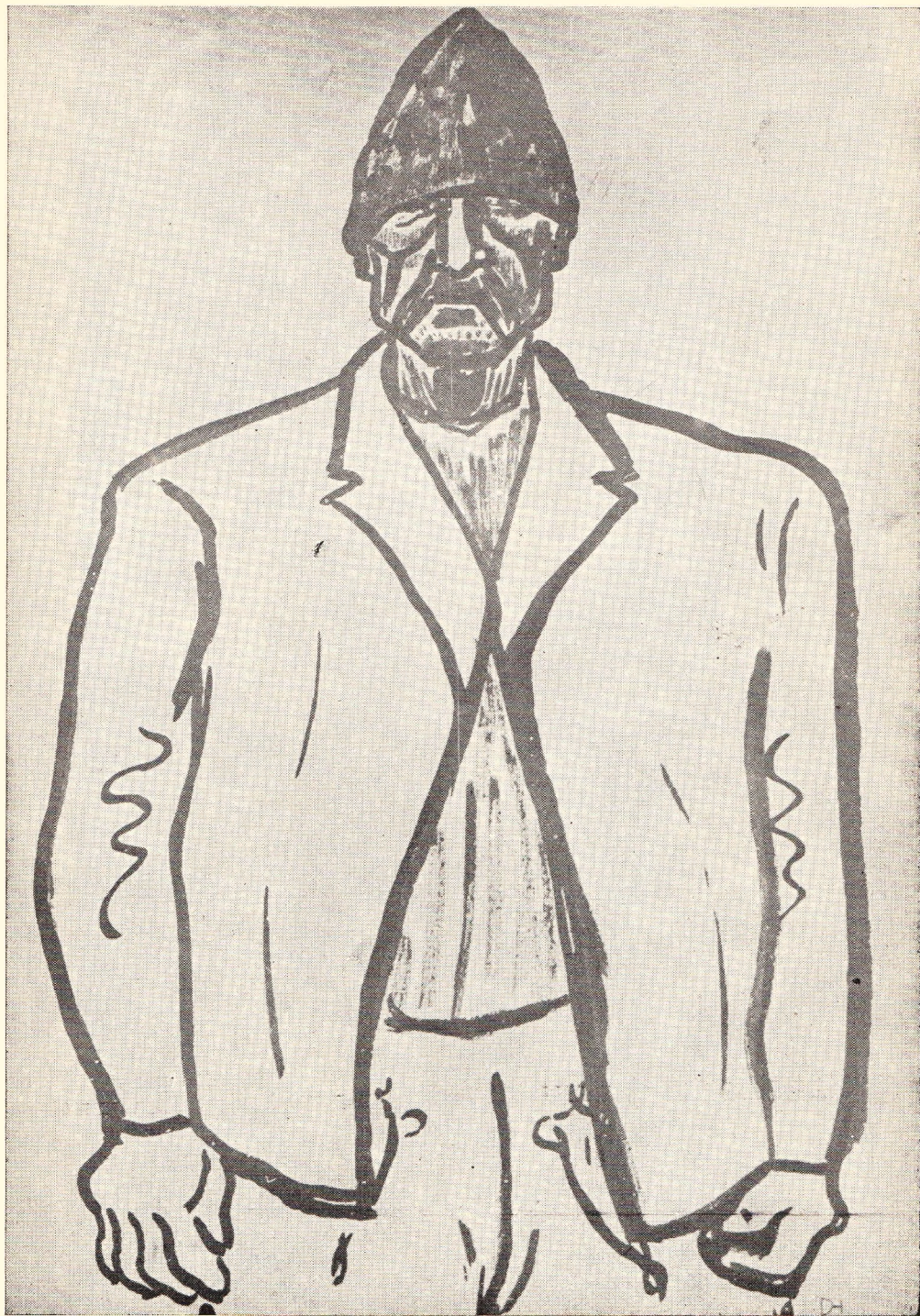
Ebben a pillanatban nyílt az ajtó, s csak annyi ideje maradt, hogy tiszta lapot rántson a megkezdett szerelmeslevélre, amikor kápráztató gyorsasággal, bekövetkezett a valószínűtlen, a csoda. Egy szemvillanásnyira hátratekintett és az ajtóban megpillantotta Sanyit! Sanyit, kezében papírköteggel. Mögötte a rozmárbajuszú őrmester. Tekintetük összeakadt, arcukon az önuralom parancsolta mozdulatlanságba dermedt az ujjongás.

— Átveszi a letartóztatottat, — recsegte az őrmester. — Leülteti a másíknak háttal és gondosan ügyel, hogy egy szót se válthassanak egymással.

Bokacsattogás.

— Alázatosan jelentem, értettem őrmester úr!

Valahol hátul reccsent a lóca. Sanyi leült. Az őrmester mögött becsukódott az ajtó. A szoba megtelt lázasan kavangó gondolatokkal. Gépiesen formált néhány hangzatos, szirupos frázist, aztán egyszerre nekibuzdult és megtálozódva szántotta a papírt. Előbb írni kellett, hiszen a puhított állapotban lévő vöröshajút vétek lett volna megvadítani.

Dési Huber István: Öreg császár (tusrajz)

Dési Huber István: Talyigások (tusrajz)

„Szerelmes Annusom!

Innen, a nehéz szolgálat rövid pihenő idejéből írom Magának ezeket a sorokat. Gondolataim, mint mindig, ma is állandóan Maga körül szálltak. Hiszen ha szerelmes szívem idáig még nem is tudta szavakba formálni a lelkemet teljesen betöltő érzéseket, Magának éreznie kell, hogy többet jelent a számomra, mint ezen a földön bárki. Fájdalom tölt el, amikor búcsúznunk kell és csak az öröm éltet, hogy kevés szabadidőnkben nemsokára ismét találkozunk. Szerelmes Annusom! Tegnap őrszolgálaton a Villám utcában jártam és az egyik házban egy ötvös tábláját láttam kitéve. Úgy gondolom következő vasárnap elmehetnek arra és vásárolhatnánk Magának valami kedves emléket, ami mindig felidézze, hogy csak és örökké a magáé...”

A vöröshajú megállt és a válla fölött beleolvasott a levélbe.

— Micsoda baromság ez? Honnan vegyek én pénzt ötvösholmikra?

— A *Villám utcában* már 3 pengőért nagyon szép aranyozott medaillonokat lehet kapni!

(Sanyi! Figyelj, könyörgöm, figyelj Sanyikám! *A Villám utcában!* Tudod, ott lakott Magdi...)

A vörös morfondúrozott.

— Három pengőért... na, az még nem olyan nagy pénz! De tulajdonképpen, hol a fenében van az a Villám utca?

→ A Néprijzi Múzeum mögött, a Könyves Kálmán körúttal párhuzamos.

Sanyi ebben a pillanatban megszólalt. Hangja egy árnyalattal rekedtebb volt a szokottnál, de azért nyugodt, erős. Nem, Sanyi nem tört meg, épp olyan megfontoltan beszélt, mintha szemináriumot vezetne.

— Bocsánatot kérek, tizedes úr, de a *Villám utcai ötvösműhely megszűnt!* (Tehát Magdi is lebukott!)

— Pofa be! — ordított képéből kikelve a vörös és marokra kapta a gumibotot. — Ki kérdezte magát?... Azaz, izé... honnan tudja maga, hogy mi van a Villám utcában?

— Az FTC-pálya mellett laktam, *onnan hoztak be*. Ismerem az egész környéket, *nincs arra egyetlen ötvösműhely sem*.

(Szóval Sanyi illegális lakásának befellegzett és a Ganz-környéki elvtársak lebuktak vagy elköltöztek. Jól van Sanyikám, édes Sanyikám, épp ez volt a lényeg. Csak egy szót, egyetlen szót, aztán megnyugszom és nem hergeljük tovább ezt az áldott tinót.)

A rendőr felröfönt:

— Na, vigye a fenébe a tudományát! Írjon valami mást!... Pedig nem is lett volna olyan rossz gondolat... 3—4 pengőt bármikor részánék Annusra!

Sanyi ismét megszólalt. Barátságos, csevegő hangja hallatára azt hihette volna az ember, hogy valamilyen borozgató társaságban adomázik.

— Bocsánatot kérek, tizedes úr, de a *Váci út elején 2—3 olcsó ékszerész is van. Meg a Régi-posta utcában is*.

A tizedes meghökkent.

— Maga micsoda civilben? — kérdezte Sanyit.

— *Nyomdász vagyok, azonban se munkám sem gépem*. De akad néhány ötvössegéd haverom is!

(Sanyi az építőmunkásokkal foglalkozott idáig. Még szerencse, hogy ez a vörös nem tudja, hogy egyetemista. Az építőknél tehát valami zűr van. Nagy ég, mi lehet ez?)

Ismét elővette a saját papírjait. Gépiesen írt tovább még két oldalt. Az írás most egyszerre könnyű lett, az élet megtelt értelemmel, az agya kitisztult. Aki hat hosszú héten át, teljesen magában, egyedül a képzelőerejére utalva minden valamicskét is felöltő lehetőséget végiggondolt, annak a kinti életben teljesen valószerűtlennek tűnő mértékig kifinomul az ítélőképessége. Egy fél mondatból a kihallgatók szemöldök ráncolásából hipotéziseket épít, gondolatokat, ötleteket, lehetőségeket kapcsol egymáshoz, mérlegel és vet el, hogy egy pillanat múlva újra töprengjen felettük. Csodálatos kincs, eléggé nem értékelhető nyereség az, ha a minden vergődés ellenére lassan sűrűsödő homályban halványka irányfény csillan a szem előtt. Egy kis derengés, amiből következtetni lehet, ami választáshoz segít a sokszoros útvesztőben. Csak a vak véletlen, az ezer esetben egyszer előforduló szerencse teremt ilyen alkalmakat, amikor — ha rejtjelezve, burkoltan ugyan, de a vájtfülűnek mégis félreérthetetlenül — bizonyosságot, szilárd meggyőződést lehet szerezni a kintlévőkről, az elvtársakról. Hirtelen befejezte az írást. Eljutott a letartóztatásáig, de nevet nem írt kettőnél többet. Azokét, akikről épp itt, a kihallgatásokon bizonyosodott meg, hogy árulók és provokátorok. Jöjjön, ami jön, most már kibírja, lesz ereje bármihez, a biztosan folytatódó kihallgatásokhoz, szenvedésekhez, megaláztatáshoz.

Nem nézett Sanyira, amikor a csengőszóra felrendelt ór visszakisérte a zárkába. Pillantása búcsúzóul magához ölelte az egész szobát. A légy már elpihent az ablakban, és a platánfa vedlő ágai közt búcsútűzött gyújtott a lebukó nap.

A vörös estére megtartotta a szavát, valóban dupla porció babot löttyentett a csajkába.

Hetek óta először aludt nyugodtan, zavartalanul. Reggelre pedig tiszta fejjel megtalálta Sanyi szavainak magyarázatát is. Úgy van, nem lehet más. Sanyit sajtóterjesztésért kaphatták le, de a gépet nem sikerült megtalálniuk. Tudta, ismerte, tapasztalta milyen módszerekkel keresik. Széles, nyugodt mosoly futott végig az arcán. Kedve lett volna hangosan fölnevetni. Sanyi erős, Sanyi is kitartott, Sanyit sem törték meg. Többé nincs egyedül. Híreket kapott, tud az elvtársakról, a Pártról. A negyvenkét nap mintha eltűnt volna, vele repült a magányosság is. Jókedve, még a fogdaügyeletnek is feltűnt, aki zárkanyitáskor kiblizni engedte.

— Mit röhög, mint a fakutya? — förmedt rá durván.

Az első eset volt, hogy egy árnyalatnyit szemtelen választ kockáztatott.

— Szépet álmodtam, szakaszvezető úr!

A rendőr meghökkent. A fogdában nem szoktak szépet álmodni, vagy amiről álmodik, azt senki sem árulja el.

— Ugyan miről?

— Egy szerelmeslevélről! — mondta nevetve és még akkor is nevetett, amikor a zárkaajtó bezárult mögötte, és a kapott pofon vöröslő nyomát igyekezett hűteni kézfejjével az arcán.

Lovász Pál
Gyermekversek

KISCSIBE

*Tojásból kelt
kiscsibe:
kotlósmama
gyöngyszeme.*

*Milyen kedves,
milyen édes,
s alig bújt ki,
máris éhes.*

*Köles-szemet
csipeget,
ügyetlenül
lépeget.*

*Nem is látszik
két kis szárnya,
odasímul
oldalára.*

*Bársonypihés,
gömbölyű
kiscsibe, te
gyönyörű!*

JELLEMEK

*Galamb, a háztetőn:
— Ku-kurrú, ku-kurrú, ku-kurrú ...*

*Gerle, az ágon:
— Ku-kukkú, ku-kukkú, ku-kukkú ...*

*Galamb:
— Parlagi hang, műveletlen senki!*

*Gerle:
— Ūrhatnám ... a szót raccsolva ejti!*

*Veréb, a porban:
— Csip-csip, csip-csup háború ...
De jó kettőn egyszerre nevetni!*

A SÁRKÁNY

Földről indul, légbe lebben,
fönt röpül már az egekben.
Száját tátja, aki nézi,
csirke, sandít, vesztét érzi.

Farka csapkod, teste táncol,
körülötte szél viháncol.
Szökken feljebb, egyre messzebb,
átszeli a napfénytengert...

Kígyófarkú sárkányfajzat,
védtelenre, jaj, lecsaphat!
Fönt is rémít: egy felhőske,
mint kisbárány, fut előle.

Titkos örvény megsokallja:
rápenderül, földre csapja —
s lyukas papír, szakadt spárga
lent a sárkány maradványa.

AUGUSZTUSI ÉJ

Fönt az égen arany fészek,
arany tyúk ül rajta;
arany tojástartó költőget a
tüzes fészekalja.

Jő az este, kék a hűse,
kék harmatot csillant;
kék gyöpon fut fönn a kikelt
aranypihész csillag...

Zsikó Gyula

Epigrammák

KÉT RÍMPÁR KÖZÖTT

Élet horgán fennakadtam
s megszülettem — akaratlan.
Élnék most már szakadatlan
s abbahagyom — akaratlan.

HALÁL

En elveszítem a világot,
a világ meg engem veszít el:
olyan egyenlet ez, mely közé
illik az egyenlőségi jel?

EGY HORDÓSZÓKRA

Forgatsz agyadban világmentő tervet
„az emberiség jövőjén munkálva”?
Inkább azoknak, kik vesztére törnek,
egy szalmaszálat tennél az útjába!

KÍNRIMEK — ÉRZÉKI NŐRE

A lelked is kancsal,
nemcsak bandzsalítasz;
termetes, új kan csal:
— te vadulsz? — vadít az? —
csipőddel gondolkodsz
s már is lám: oldozkodsz!

Ténagy Sándor

Strófák, madártávlatból

1.

Három vadgalamb lépeget,
kopog a csőrük, vizet keresnek.
Szikrázó szomjamat ne gúnyold!
Kereslek. Hol vagy? Szeretlek.

Ülök a parki padon,
három vadgalamb megcsodál.
Három vadgalamb felrepül:
szerelmem, szerelmünk égre száll.

Belédkarol az éjszaka,
megcsuklik majd síró hangod
és csalogatnád, csalogatnád
vissza a három galambot.

2.

Hajam fekete lángbokor
énekes kezek fészke
de elrepült a két kezed
ötcsőrű szelid vércse

Vallottam magam tiednek
hitttem magam erősnek
balgaságom megtanított
szeretni nem is hőstett

Nem nyújtózom már a holdra
— megfricskázott szerelmes —
önérzetem késekkel jár
s magának sem kegyelmez

3.

Nem akartam, de szétszóródtak
a percek, mint héjból a magvak,
te akartad, hogy szüzességedből
még ne kérjek, még ne harapjak.

Mikor szemeink verekedtek
megborzongott belül a lélek,
egymást odadoztuk büszkén a
tigris-mérges hitetlenségnek.

Összeomlott bennem a képed,
emlékedből csalánok nőttek,
de megmaradtál muzsikámhoz
fájdalmas cimbalom verőnek.

4.

Cementként megköt bennem a bánat,
nem oldódik fel búcsúszavad;
felverní csendjét az éjszakámnak
ezüstcsengők szólnak párnám alatt.

Látom, hiába nézek utánad,
becsukódtál, mint madárszemek.
Cementként megköt bennem a bánat
szivemen lábnyomod megkeménye-
dett.

5.

Mint üvegen a kék repedés
belémhasított utánad a vágy;
nem jön a játékos feledés,
ujjait tördeli bennem a vád.

Üresebbek lettek a percek,
hullik a kedvem, mint vakolat;
falon az árnyék kergeti lelked;
sajnálom a túlszép napokat.

Kautzky László

Lia

András a hatodik feketét itta. A kávé fellobbantja az értelmet, fényességet ad.

Sétált, hogy összeszedje magát. Ami még előtte van, a legkellemetlenebb, azt ma este elvégzi. Két-három mondat az egész.

Nedves volt a fogason a kabátja. A vasszürke aszfalton az üveg rajza, a falevelek rajza együtt dobogott. Tükör az üveg, ha megfesti a hátát a sötétség. Az ember nem csak önmagát látja, úszik benne egy hold is, a legkisebb lámpa fénye.

Lia megállt az ajtóban, kissé összehúzott szemmel. Rövidesen szemüveg kell neki. A férfiak egy pillanatra csak őt nézték. Ez így van mindig, utcán, autóbuszon s az eszpresszóban. És Lia meztelen bőre minden tekintetnek külön világít. Mosolyog a pincérre, és a pincér is mosolyog. Nem tud semmit ez a fiatal ember. Ő is szédül egy kicsit a hossza-ívelt karcsúságtól, mert mindig olyan ez az asszony, mintha ágyból lépne ki, ahol ing nélkül aludt.

Leül a piros székre, Andrással szemben. Látja, hogy a férfi ostobán komoly. Ez tulajdonképpen nevetséges, s hirtelen feljegyzí ezt a nehézkes-feszült arcot a többi mellé.

— Holnap tizenegykor várja az orvos — mondta a férfi.

— Jó, ott leszek.

Puhán és engedelmesen mondta. András szereti az engedelmes asszonyokat.

Zöldeskék szeme van Liának, és keresi a férfi szemét, hogy megfogja. Egyedül a szeme az, ami lekötötte néha. A felesége akart lenni, s ha lehet, akar ma is. A szemében valami kötözhetetlen, becsületes-nyugalom van, és öt hónappal ezelőtt hirtelen megkívánta a nyugalmat, és ha lehet, kívánja ma is.

Hallgat még, komolyan hallgat, mint a férfi, de lesi az első tekintetet, ami ismét megkóstolja, és amit úgy ismer, hogy figyelnie kell, nehogy elszalassza.

Tulajdonképpen nem is olyan izgató férfi ez, talán érzékenyebb, mint a többi, s ez unalmas sokszor. Feltétlenül unalmas, pedig a szerelem addig jó, amíg izgatja az embert. Örökös izgalom kell.

A tükörben mozdulatlan a hold.

— Menjünk innen — mondta az asszony.

— Minek?

— Beszélnem kell veled.

— Beszéljen itt, ha akar.

— Itt nem lehet. Nincs levegő, meleg van.

— Esik.

— Szeretem az esőt... és... te is... szereted...

Először nézett András az asszonyra. Lia nem állhatja az esőt, még nézni sem.

De már az utcán mentek.

Lia megállt a lámpa-hold alatt. Száraz, mozdulatlan arcán folytak a könnyek.

Vége van, lezárták a dolgot. Felesleges ez a séta. Megmondta, amit akart és minden úgy történt, ahogy akarta. András ilyesfélére gondolt.

— Vártam, hogy telefonálj — mondta az asszony.

Örült, hogy tudott sírni. Mindig¹ csalódni kell. Pedig azt hitte, hogy ez a férfi jó ideig eltart.

— Azt mondtam neked, hogy hülye vagy. Ne haragudj. Nem volt eszem az idegességtől...

Most kellene megütni ezért a hülyéért. Az ilyet ütni kell néha. De akkor hallgatott, egy hete. Hallgatott és elment, de a karjában végig futkározott az ütés, mint csapdába került állat. Legközelebb üt, hogy megszabaduljon a vibráló remegéstől.

— Két napig nem jelentkeztél. Mindenféle örütségre gondoltam, hogy elgázolt a villamos, vagy goromba voltál valahol egy rendőrrel, és elvittek. Álmomban véres volt az arcod.

Átfogta a férfi karját, és szorosan melléje húzódott.

— Ugye megengeded, hogy érezelek?

András nem érezte, nem akarta érezni. Legelőször a testét kívánta, a testen kívül semmit. Feküdt mellette az ágyban és várta, hogy megelégtüljön. Később jött valami szorongás, de ez nem fontos. Romlanak az idegei.

— Soha többet nem mondok ilyesmit.

András folytatta magában, csak önmagának. Két hónap után történt, ha már emlékezni kell rá, mert az ember a vágyait nem csalhatja meg. Az asszony felé fordult, hogy önmagát megmentse. Üres kút felett beszélt, de akkor még nem látta. Az későbbben volt, kellett előbb egy lázadás, kellett előbb egy éhség.

Megállt.

Lia már lázasan hadart. Az eső, a tócsák, ahogy átlépett rajtuk, mintha mindenén áttörni akarna, mindez új izgalommal izgatta, olyan volt, mint a tánc szédülete.

— Nem találsz sehol jobb asszonyt, mint én. Öt hónapja csak neked élek, minden gondolatom a tiéd. Elhatároztam, hogy otthagynom az állásomat, s valami otthoni munkát keresek, hogy senkit ne kelljen látnom, csak téged. Békességet és nyugalmat akarok adni neked, mert te nem élhetsz béke és nyugalom nélkül, és én sem élhetek. Gonosz ember vagy... gyere... ne kínozz...

És húzta a kapu alá.

— Egy hete nem csókoltál meg.

Tudja, hogy kemények és húsosak a combjai. A mellei már puhák, azért alul szorítja inkább, szorítja a kapuhoz.

— Csak egy csókot, olyan puhát... Ennyit csak kérhetek tőled...

A száját ráfektette a szájára és megnyitotta, hogy két ajka között tartotta a férfi ajkait. Aztán apró harapásokkal izgatta, mind mélyebben, mélyebben. A nyelve is elindult, s először amióta ismeri, végigfutott valami a gerincén, s már sajnálta is, hogy így vannak.

András eltolta és kilépett az esőre.

— Öreg mókus — suttogetta az asszony — szeretlek...

Lia nem tudta felemelni a fejét. Olajos bronz volt a haja az esőtől.

András elindult. Az évek fáradsága vele ment az esőben. Este volt és már is éjszaka. Ma harmincöt év, holnapután negyven. Értetni akart és megnyugodni. Befejezetlen és keserű az egész.

Lia nem harcol tovább, és a gyereket, az ő gyereket elviszi az orvoshoz. Holnap tizenegykor. Először gondolt a gyerekekre. Nem volt gyereke, pedig mindig akart, olyannyira, hogy kezdetben asszonyt is csak a gyerek miatt kívánt. Nem jött olyan asszony, és ez az éhség elviselhetetlen. Hogy soha nem jön.

Az eső égette a homlokát.

— Te — mondta.

Megálltak.

Két üres faláda egy üzlet előtt.

Megnézte. Asszony. Önmagával együtt nézte. Már vége volt mindennek. Furcsa vég, igazi kezdet nélkül. Mert valahol mindig elakad a szándék.

Andrásnak beszélnie kellett.

— En elmegyek, de nem ez a fontos. Értelmes, okos asszony vagy, és vonzó. Két férjed volt és igen sok szeretőd. Ha jól sejtem, És mire jutottál? Így ne kívánj te nyugalmat és békességet. Állj meg és figyelj. Egyszer meg kell állni, az élet rövid.

Megtanultál csókolni, mert megtanítottak. De a férfinek több kell ahhoz, hogy megálljon. Megmaradjon. Nem is tudom, mi? Talán az állandóság. Kikötő az asszony, végül is, nem homokos part. Érted?

A szerelem: két ember együtt. Ugyanaz a két ember, mindenben együtt. Valahogy így.

A láda szélén ült az asszony. Az ereszről a vállára csepegett a víz. Nem tudott felállni. András segítette.

A lámpa alatt megállt Lia, az út közepén. A szeméről eltűnt a homályosság, igazán szép volt.

— A gyereket megtartom... hogy... örök emlékem... lehessen rólad...

Mégis csak május van. Meleg az eső.

Lia pongyolában állt a telefonnál.

— Te, ez az András egészen hülye. Űgy beszélt nekem tegnap, mint egy éretlen gyerek. Esküszöm, nem fejlettebb szellemileg, mint egy tizennégyéves gimnazista. „Kikötő az asszony, végül is, nem homokos part.” Te, olyan nevetséges, hogy az kibírhatatlan. Én nem tehetek róla, ha nevetségesek az emberek. Karikatúra mindegyik, kész karikatúra. És képzeld, jól kapaszkodj, a gyerek-mesét is elhitte. Szőröstől-bőröstől. Halló! Itt vagy!? Tessék! Ja! Szabadnak lenni drágám, prima dolog.

— Prima — válaszolt egy női hang a drót másik végén.

Azután mind a ketten letették a kagylót.

Versek a Carmina Burana-ból

Csorba Győző fordításai

Megszakadt a...

1.

Megszakadt a
tél haragja,
újra zöld a rét,
már kacagva
nyujtogatja
sok virág fejét,
s hol nap fénye süt,
izzik, ég, pirulva lángol:
tavasz dől szét a világon
rendre mindenütt.

2.

Gyors madárkák
hangja csendül
csacsán édesen,
zengve zendül,
szerte lendül
fás ösvényeken;
s erdők enyhelyén
lomb, virág és gazdag illat,
tűz emészt most minden ifjat
tavasz idején.

3.

Egyberajzik,
nő, gyarapszik
a legénycsapat,
s hej, nem alszik,
ott viharzik
a leánykahad;
és a hárs alá,
a szerelmes forgatagba
fut lányát keresni az anyja,
s köztük rátalál.

4.

Egy dacol csak,
egy, a sorsnak
küldte őt kegye,
fénye holdnak,
érte dúlnak
kínok érte e
sok jaj szájamon;
nyílt, sugárzó,
messze látszó,
gyakran lep miatta fázó,
bú és fájdalom.

5.

Őt ha nézem,
szinte érzem:
éltet égi fény;
más egyéb sem
kell, ha érzem:
ő enyém, enyém;
vágy felé hevít,
szilfa-árnyban,
zöld homályban,
vig zugolyban, nagy titokban
bárcsak lenne így!

Nyár volt...

1.

Nyár volt s a világ: viruló virág,
 árnyazva borultak ránk a fák,
 madarak dala szállt a lombokon át,
 susogott az alkonyi hűsben az ág;
 elandalodtam Thisbesem
 hangján, míg a szerelem
 meghűt titkairól
 csevegve süg-búgott velem.
 Ó, mily orca,
 módi, forma!
 Szinte, mint nap,
 — hogyha csillag
 más leányka.
 Bárha látna
 értelmem fényesen,
 s méltatna érdemem,
 hogy boldogé, enyéem legyen!
 Hát nem marad más fontosabb,
 mint lelkemről lefűjni
 a dőre lángolásokat.
 A szerencse híven segíti a bátrakat.
 Imé, az indító szavak.

2.

Már régesrég csititgatom
 az izzást, mely szétdőlt vakon
 a testemen, s minden tagom
 elárasztotta gazdagom;
 miatta félig-holt vagyok,
 édes bilincsbe vert rabod,
 te értheted, te tudhatod,
 s el is csupán te olthatod.

3.

„A szerelmi reménykedés
 — így, úgy — örök kételkedés;
 égő szíven, bármily nehéz,
 nem válhat úrrá csüggedés.
 De minden más erény fölött
 legfőbb a türelem:
 ha nincs, hát nincs is szerelem.
 Ám a szenvedélyt, mely átjárt
 téged esztelen,
 oltsa más ki kedvesem.
 Nem szerethetünk mi lopva,
 csüggvén kéjesen
 illanékony kéjeken.”

4.

A lángot, mely gyötör
s mely üdv is és gyönyör,
a lángot nem láthatja szem.
Ha annál nem csitul,
kinél egykor kigyúlt,
nem alszik el többé sosem.
Sorsom kezében van tehát:
te adhatasz életet s halált.

5.

„Bizonytalan reményekért
kockáztatnom vajon mit ér?
Folyton csak szid anyám,
szid bátyám, szid apám
miattad s ferdén nézeget;
s öreg kamrákba dugva s új
lesőhelyekről fondorul
fürkészi minden léptemet,
s e százszemű Argus nagyobb
rémség számomra mint a bot.
Így hát a férfi
gyöngéden érti
kerülni, félni,
mit rosszra vélni
olyan fürgék pletykázó szájasok.”

6.

Aggódsz? De nincs ok!
Hisz én a titkot
örzöm s ne hidd, hogy
Vulcanus is kicsalja bármi áron.
Stilbon cselével
szundítom én el
Argust, vizével
Léthének mind a száz szemét lezárom.

7.

„Mintha szédült-hibbant mérlegen
váltva billeg lelkemen
szemérem és érzéki szerelem.
De nem kötöm tovább magam:
hordjon hát igát nyakam,
igát, amelynek édes fája van!”

8.

Így szólanod hiba:
 Vénus bűbája mért iga?
 Szabadság nincs nagyobb,
 s nincs más, mi szebb s mi jobb.
 O, akár a méz,
 ily örvendezés!
 Titkon szeretni nem bűn, jól megértsd!
 Jöjj hát: a szándék
 valóra váljék!
 Késő ajándék félajándék.

9.

„Én mindenem,
 tehetsz bármit velem.”

Szülőházám...

Szülőházám
 édes-szép földje, te,
 öröm hona,
 vigasság kútfeje,
 megyek, megyek
 maholnap messzire,
 világba úz
 a szerelem dühe
 innét.

Isten veled! —
 s Ég áldjon, cimborák,
 sok módfelett
 kegyelt, édes barát;
 sirassatok,
 nem boldogít tovább
 e drága kör,
 emésztő tűz fog át,
 s öl meg.

Ahány virág
 a Hyblán díszeleg,
 s dús-lombú tölgy
 Dodonában mered,
 ahány halat
 táplálnak tengerek:
 a szerelem
 mélyén oly rengeteg
 kín dül.

Vénusz lobog
 pusztítva lelkemen,
 nem ért soha
 hasonló gyötrelmem;
 való igaz
 — ugyancsak érezem —
 a bölcsesség:
 „Inség és szerelem
 egy pár.”

Ó, jaj, milyen
 iszonytató öröm!
 A szeretők
 égnek erős tűzön.
 Nem állja ki,
 s új kínokkal gyötör
 Vénusz, ha már
 sokallja a gyönyör
 mézét.

Szinnyei Júlia

Apa nélkül*

Erzsi uborkát és hagymát szeletel. Széles háta előrehajlik, arca gondterhelt, de a tekintete vidám. Az imént jött haza munkahelyéről, a helybeli újság szerkesztőségéből, s most kapkodva készíti a vacsorát. Négy éhes száj várja: Éva, a saját kislánya, férjének két kamasz fia, és János. Három hete, hogy feleségül ment Szabados Jánoshoz...

Hirtelen eszébe jut, hogy süthetne is valamit. Beszalad a kamrába, megszámlálja a tojásokat. Tíz darabból kever piskótát... A gyerekek szeretik az édességet. De hiszen még nem is takarított! Egy pillanatig áll, tűnődik. Majd dönt: előbb a sütés, azután a takarítás.

Bekötött fejjel, seprővel és porronggyal csoszog a szobákban. Fél óra alatt összecsapja a takarítást, csak úgy tessék-lássék, nincs ideje a rendes, alapos munkához. Jövő héten talán csúsztat egy napot...

Mikor visszamegy a konyhába, férje éppen felfelé jön a veranda lépcsőjén.

— Szervusz János! — kiált feléje. — Mindjárt kész a vacsora.

Szabados a szőlőskertből jön, bosszankodik, a napszámosok valósággal kilopják zsebéből a pénzt.

— Ha nem vagyok állandóan mellettük, akkor már lazálnak!

Bemegy a szobába és felveszi az újságot. Erzsi mosolyogva tekint utána: férje minden nap az első betűtől az utolsóig végigolvassa a Pannoniai Hírlapot. Onnan kezdve, hogy „Ára 60 fillér”, a szerkesztőség címéig. Mint mondja: „Ha már előfizetek rá!”

Ez a nap legcsendesebb órája. A vacsora szeliden sutorog a tűzhelyen, János belebújik az újságba, a gyerekek valahol a kertben játszanak. Sötétség kúszik a házba, a szőlődombok elmerülnek az alkonyatban. Erzsi a piskótát szeleteli. Egyszer csak éktelen kiabálás, sírás hallatszik a kertből. Jani a karjánál fogva rángatja a kis Évát, és hatalmasakat ver a fenekére.

— Mit csinálsz?! Engedd el azonnal! — ordít Erzsi a fiúra.

A négyéves, tömzsi kislány szepegeve bújik az anyjához. Jani és az öccse egy perc alatt eltűnnek a szőlősorok között.

Mire Erzsi táliba meri és asztalra teszi az ételt, a két fiú is megjelenik. Odaszól nekik, hogy mossák meg a kezüket, de a kamaszok már a helyükön ülnek. Erzsi a széke mellett áll, és türelmesen figyeli férjét. Az végre is elol-

* Regényrészlet.

vassa a felelős szerkesztő nevét, a lapkiadó vállalat címét meg a telefonszámot, aztán gondosan összehajtogatja az újságot. Feláll, tekintetéből elégedettség sugárzik.

Az asszony férje felé tölja a tálat, aztán telemeri a gyerekek tányérját. Igazságosan, kor szerint oszt nekik. Előbb Jani kap, aztán Péter, legvégül a kislány. A gyerekek szótlanul, jóízűen falnak.

— Igazán kitűnően főzöl, Erzsi, — mondja Szabados elismeréssel.

Jani és Éva már kibékültek. A kislány nem tud megbirkózni a húsadaggal, cinkosan pillant a fiúra.

— Akarod? — kérdezi, és átcsúsztatja a tányérjára.

Ez barátságuk alapja. Az örök éhes kamasz hálásan néz a kislányra.

— Derék csaj vagy.

Éva felfigyel a furcsa, ismeretlen szóra. Harsány hangon kérdezi:

— Anyukám, mi az, hogy „csaj?”

János szigorúan tekint a gyerekekre.

— Majd mindjárt kiosztok egypár pofont köztetek!

Egyszerre csend lesz. Erzsi feláll, hogy behozza a süteményt. A gyerekek üdvívalgásban törnek ki. Ez már igen! Hétköznapi piskóta! Percek alatt szétkapkodják, s máris üres a tál. Szabados cigarettára gyújt. Az asszony elégedetten szemléli a jóllakott családot; úgy érzi, megfizették a munkáját. Mint amikor az újságnál valami érdekes, tartalmas tudósítást ír, s a szerkesztő megdicséri. A fiúk nem mernek mozdulni az asztaltól, amíg az apjuk fel nem áll. Ez törvény.

— Az a kis barackfa, amely itt van a lugas mellett, — mondja Szabados a feleségének, — ebben az évben rekordtermést ígér. Lesz rajta húsz kiló.

— Valóban? Ez nagyszerű — mondja Erzsi.

— De az egyik kajszifámon tavaly három mázsa termett!

Az asszony elgondolkozva bólogat. A szobában az öreg bútorokon mindenfelé friss, fehér csipketerítők. Még anyja horgolta, fent Buzádon. Vacsora után apja is mindig a gyümölcsfákról beszélt. Otthonos légkör veszi körül... Mintha hosszú, hosszú vándorlás után hazatalált volna.

János feláll, a fiúk robajosán lökik hátra a székeket.

— Megtanultátok már a holnapi leckét? — szól rájuk Erzsi.

— Igeen! — kiáltják vissza a lépcsőről. S egy pillanat alatt eltűnnek a sötét kertben.

János hátramegy, hogy bezárja a tyúkólat. Még sétál egyet a szőlőben, töpreng... Nem pazarló az asszony? Ma este tíz tojást használt el a süteményhez, a gyerekeknek meg sem kottyant. Mire jó az ilyesmi? Beszélni fog vele, megmondja, hogy főzzön egyszerű, laktató ételeket...

Erzsi lerakja az asztalt, a kislány álmosan nyűgösködik körülötte. Víz mer neki a lavórba, hogy megmosdassa. Sorra felveti az ágyakat, az ablakok tárva, hűvös levegő áramlik a szobákba. A fiúknak az ebédlőben ágyaz, Éva a hálóban alszik.

A konyhában a sok mosatlan edény szinte megijeszti. Minden este azzal lát munkához, hogy sohasem ér a végére. Pedig ma még a fehérneműt is be kell áztatnia.

A mosóteknőből szappanszagú gőz száll az arcába. Olyan álmos, hogy egy pillanatra le kell hunynia a szemét. Előregörbedve áll. János a ma nap azt mondta: „Erős vagy, bírod te a munkát”. Igen, bizonyára hozzászokik majd, hogy ilyen nagy családot ellásson. De azért jó volna, ha a fiúk segítenének.

legalább felhordanák a kútról a vizet. Vajon hol vannak? Nem hallotta, hogy visszajöttek volna.

Felmossa a konyhát, és a vizet kiloccsantja az udvarra. A faliórán látja, hogy éjfél elmúlt. Sohasem kerül hamarabb ágyba. Az ablakhoz lép és kibámul az éjszakába. A görbe karók mintha nyújtózkodnának a holdfényben.

Almosan vetkőzik. Ingben, meztláb botorkál a sötét szobában. Meggyújtja az éjjeliszekevény-lámpát. Férje alszik. Erzsi elhelyezkedik az ágyban, s gépiesen az odakészített könyv felé nyúl. Régi szokása szerint elalvás előtt még olvasni akar egy keveset.

János felébred, dörmög, hogy oltsa el a villanyt. Az asszony nyomban engedelmeskedik. Igaza van férjének, hiszen legtöbbször elalszik a könyv mellett. Kár a drága áramért.

*

A vekker lármás berregésére ébred. Kint még csak dereng. Öt óra. Hanyatt fekszik, széles, húsos válla bemélyed a vánkosba. Gyorsan felül, tapogatózva nyúl a szemüvege után. Álmosan, rosszkedvűen csoszog a konyhába. Kilöki a zsallukat, a hideg levegő nekifeszül a mellének. Nyújtózik, ásít. Aztán még mindig félálomban bekapcsolja a vasalót. Éva ruháját és a fiúk ingét tegnap este kikészítette...

Lerogy az egyik zsámolýra. Ó, ez a halálos fáradság! Ha csak egyszer, egyetlen egyszer kialhatná magát! Reggeli rosszhangulatában az elmúlt napok kellemetlenségeire gondol. Dehát megtörtént vele valaha is, hogy helytelen adatot írt a tudósításában? Hogy az újságnak másnap helyreigazító nyilatkozatot kellett közölnie? És mindezt miért? Mert asszony akart lenni, hogy szerencsétlen kislányának apja legyen...

Felkapja a vasalót, mérgesen nyomja a ruhára. A szerkesztő bejött hozzá és azt mondta: vállaljon kevesebb munkát, de azt pontosan végezze el. Sohasem hitte volna, hogy ilyesmi előfordul. Most már mindennek vége? A továbbtanulásra nem is gondolhat. Még így sem tud a házimunkák végére érni.

Időbe telik, míg álmos kábultságából felébred. Lassan megnyugszik. Senkisémet tehet arról, hogy ügyetlen, s nem tudja jobban beosztani az idejét. Más asszony is elbír ennyit, még többet is. De ez az átkozott tehetetlenség...

A kivasalt fehérneműt beviszi az ebédlőbe. A fiúk még alszanak. Minden reggel hétkor kelti őket, de alig tud lelket verni beléjük. Késő estig csatagolnak a dülőkben... Ahelyett, hogy tanulnának. Foglalkozni kellene velük, de mikor legyen ideje még arra is?

Megmosakodik és kapkadva bújik a ruhába. Lesiet a sarkon levő Népboltba, tejért. Minden nap ő az első. Öt perc múlva otthon van, felteszi a vizet a kávénak. Az ablakhoz áll, a tájat nézi. A napfény még csak a meredek szőlőhegyek csúcsát világítja meg, a levegőnek kesernyés földszaga van.

A tőkék már kizöldeltek, lombos bokrok guggolnak a karók mellett. A felpúpozott föld sárga a korai fényben, a nyílegyenes sorok közt. Gyárkémény bűg valahol a völgyben, mintha a nap kezdetét hirdetné. S lent a műúton fel tűnik az első kék autóbusz.

Erzsi befőzi a kávé, aztán a tűzhely szélére állítja. Múlt vasárnap meglátogatták a nővérei, a kertben ültek, a díófa alatt. Fáradt volt, alig tudott rájuk figyelni, folyton csak arra gondolt, hogy már nem „hajadon”, És a kis Évának van apja! Ez pedig mindent megér.

De most hirtelen eszébe jut, hogy pénzt kell kérnie a férjétől. János elsején nyolcszáz forintot adott háztartásra. A saját keresete meg már teljesen elfogyott.

Magas bögréket állít a konyhaasztalra. Keze egy pillanatra a levegőben marad. Hát nem különös: sejtelve sincs róla, hogy férje mennyit keres? A bér-elszámolók fizetése átlagosan... Csak nem gondolja János, hogy nyolcszáz forintból egész hónapban ki tud jönni? Ma szóváteszi és kér tőle... Haragosan rántja hátra a fejét. Soha életében senkitől nem kért pénzt; középiskolás korában négy, öt gyenge előmenetelű diákot instruált. Mindig volt pénze, annyi, amennyi neki kellett. Sőt több is, hiszen eltartotta a szüleit.

Az órára néz. Igyekszik szabadulni a kellemetlen gondolatoktól. Kockacukrot dobál a bögrékbe. Miért, hogy erről is Buzád jut eszébe? A kövekhez koccanó villakapa cseng ilyenformán, mint a cukor a csészékben.

Mire férje kijön mosdani a konyhába, már mosolyog. János prüszkölve csapkodja a vizet, fejét a lavórba meríti. Erzsi bemegy, hogy felkeltse a fiúkat.

— Ki az ágyból, egy-kettő! Elkéstek!

Dühödt mormogás a válasz. Az asszony szétdobálja az ágyneműt, s kilöki az ablaktáblákat. Aztán a kislányt kelti fel; belecsókol puha arcába.

A kamaszok bekapják a reggelit, és elsőnek rohannak el hazulról. Erzsi gyanítja, hogy megint nem tanulták meg a leckéjüket. Mérgesen magyarázza férjének, hogy ez nem jól van így...

Szabados szétvetett térddel ül a konyhaasztalnál. Kenyeret töm a szájába, ráiszik egy kortyot, csámcsogva örli fogai között.

— Mit akarsz már megint ezzel? Ne félj, nem dől össze a világ!

Az asszony mérhetetlen csodálkozással bámul rá.

*

Már több mint egy hónapja házások. Miközben Erzsi a krumplit hámozza, férje intelmére gondol: „Ne pazarolj, főzzél egyszerű, laktató ételeket”. Most megpróbálja. Ilyen szerény vacsorát még nem készített, amióta az Aranyhegyen él. De mit szólnak majd a fiúk? „Az a legjobb, hogy maga finom kajákat főz, Erzsi néni”, — mondogatta a kisebbik. Paprikáskrumpli, vékonyra vágdalt kolbásszal, nem éppen ünnepi eledel. De végtére is, János azt akarja, hogy takarékoskodjon.

Napi munkájára gondol. Lassan megszokja, hogy éjfél utánig háziasszonykodjék. Igaz, sohasem alussza ki magát... Azelőtt talán másként volt? Ha visszanéz életére, úgy tűnik, soha nem aludta ki magát igazán. Amikor még a szülei éltek... Apjának agyérelmeszesedése volt, anyja gégerákban szenvedett, — kenyérkereső munkája után mosott, főzött rájuk, ápolta őket. Az sem volt könnyű. Vannak úgynevezett „elkényeztetett” asszonyok... Azért mégsem cserélne senkivel.

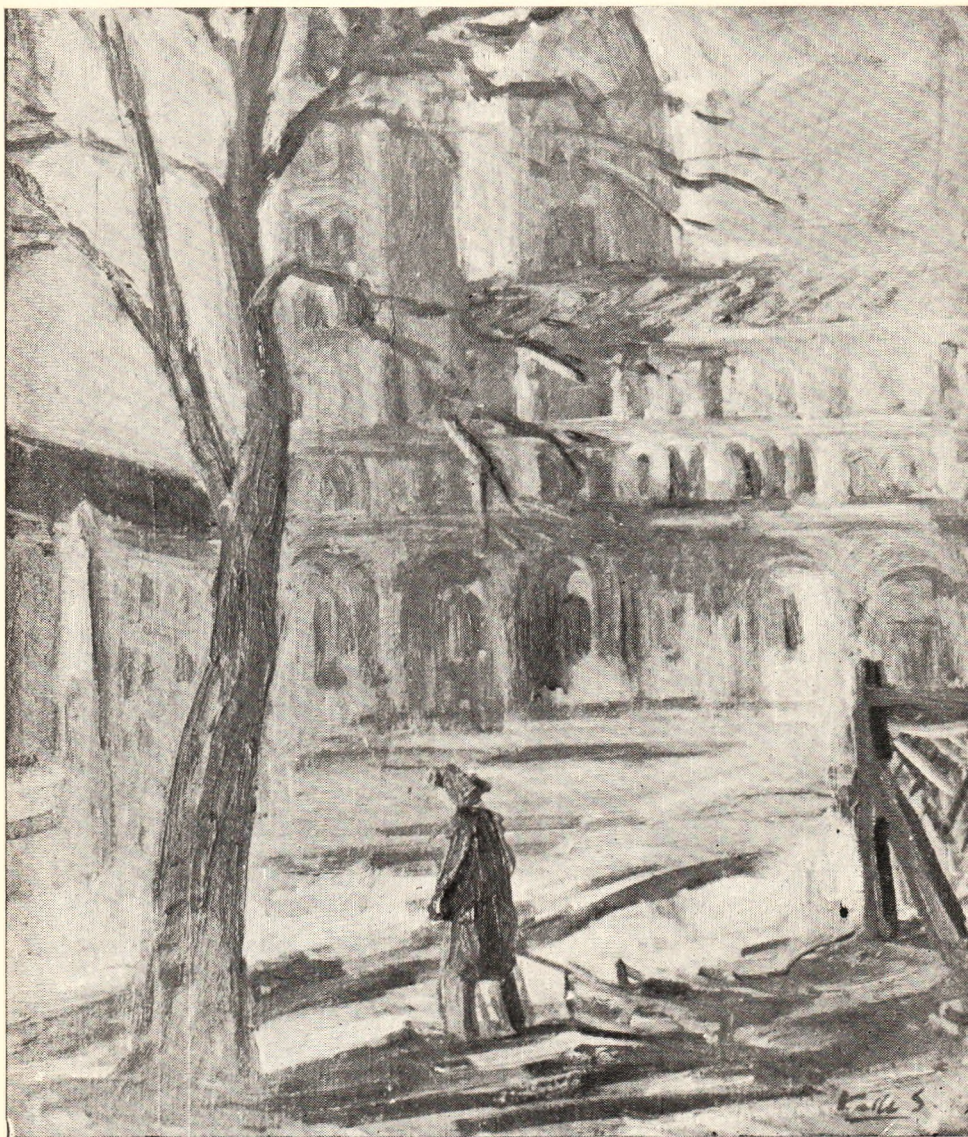
Feláll, a sajtárt az asztalra teszi. Megfeszíti derekát. Éva apja valamikor azt mondta, hogy „királynői” termete van. Sápadt bőrén pír fut át, szórakozott tekintete felvillan egy pillanatra. Mintha árnyék takarná, hirtelen eltévedik az arca. Megint a tanulás jut eszébe. Mosogatás, főzés, vasalás közben minduntalan rádöbben, hogy annak már vége. Ez az egyetlen szomorúsága.

*

A fiúk nagy szemeket meresztenek. Fintorogva piszkálják az ételt. Férje egykedvűen szurkálja villájára a krumplidarabokat. Csak Éva vidám és elégedett, tömi magát, fészkelődik a széken.

Szőnyi István: Anyám (lavírozott tus)

Kelle Sándor: Székesegyház előtt (olaj)

Erzsi összeszedi az üres tányérokat, és kiviszi a konyhába. A két fiú sokkalig az asztalnál marad, türelmesen vár a süteményre. Hát lehetséges, hogy csak ez volt vacsorára? ... Aztán utána somfordálnak.

Az asszony forróvizet önt a sajtárba. A gőz fölé hajol. Jani az ajtófélfának támaszkodik, ökle a zsebében. Fitymálva méregeti nevelőanyját.

— Csak azt szeretném tudni, Erzsi néni ...

Az asszony felnéz.

— ... hogy most már mindig ilyen pocsek kaja lesz?

Erzsi elmosolyodik. Ilyenek a gyerekek. Leöblíti a tányért, az asztalra teszi, csak azután válaszol.

— Nem izlett a vacsora, Jani fiam?

— Így akar bosszút állni rajtunk?

Ezt Péter mondja. Erzsi meglepetten néz rá. A fiú féloldalt ül az ablakpárkányon, lábát lógázza, s kitartóan állja pillantását.

— Hogy érted ezt? — kérdezi.

— Visszamehetek az anyámhoz, ha akarja!

— Ezt az édesapáddal intézd el, — mondja szigorúan.

A fiú nem ijed meg. Nagyhangon felel:

— Jól van, megmondom neki, hogy maga azt szeretné ...

— Ne szemtelenkedj!

Erzsi kétoldalt kötényébe törli kezét és a fiú felé lép.

— Ilyen hangon nem beszélhetsz, megértetted?

— Mi az?! Talán meg akar ütni?

Péter leugrik az ablakpárkányról és az ajtó felé igyekszik. Erzsi haragja egyszerre elszáll. Megenyhülten nézi az ajtóhoz húzódó két kamaszt.

— Ilyen nagy fiút? — kérdezi mosolyogva. — Hiszen te már értesz a szóból, Péter. És tudjátok jól mindaketten, hogy szeretlek benneteket.

— Maga csak az apánkat szereti!

*

Két nap múlva, Erzsi izgatottan állít be, s egyenesen a szobába siet. Férje a kanapén ül és az újságot olvassa. Az asszony sóhajtva ereszkedik az asztal mellé, az egyik székre. Aktatáskáját és a megtömött szatyrot a földre teszi.

A férfi egy perc múlva felveti tekintetét, s barátságosan megkérdezi:

— Ma nem főzöl vacsorát, Erzsi?

Az asszony türelmetlenül legyint.

— Készítelt hoztam. Sokkal fontosabb dologról van most szó, János.

— Fontosabb?!

— Lent voltam az iskolában, beszéltem a fiúk osztályvezetőjével.

Nem is tudom, hogyan mondjam meg neked ... Azt hittem, hogy elájulok!

Szabados maga mellé teszi az újságot. Ilyen feldúltnak még nem látta a feleségét. Szinte azt mondhatná, hogy harcrakész ... De benne emberére akad. Itt nincs semmiféle egyenlőség, s az ő házában nem lesz szoknyauralom. Az első feleségétől is azért vált el ...

— Jaj, János, egészen kétségbeestem, amikor megtudtam ... Szörnyűség! Mindkét fiú bukásra áll.

Kezét tördeli, magyaráz, beszél, Nem, férje valóban nem érti, hogy ez számára mindennél megrázóbb. Hiszen semmi más dolga a két haszontalannak ... Milyen szívesen, boldogan tanulna ő még most is, és az, akinek megvan a módja rá, nem él a lehetőséggel ...

Szabados erélyes hangon félbeszakítja az asszony szóáradatát...

— Elég legyen! Mi a fenének izgatod magad ennyire?

Erzsi haragosan csapkodja az asztalt.

— Üristen, hát nem érted?! Jani is, meg Péter is bukásra áll... Nézd, mikor a feleséged lettem, elhatároztam, hogy tanulni fogok velük. De mikor? Mondd, mikor legyen időm még arra is? Segíts, hogy a gyerekeket megmenthessük.

A férfi megmarkolja az asztal szélét és lassan, súlyosan feláll.

— Először is, — tagolja indulatosan, — már figyelmeztettelek, hogy ne kiabálj! Második sorban, azt kell gondolnom, hogy meghibbantál! Mi az, hogy „megmentsük a fiúkat?” Tudtommal az én gyerekeim nincsenek életveszedelemben!

— Addig kiabálok, amíg meg nem érted, hogy a fiúk érdekében beszélek! Igen! Úgy teszel, mintha neked mindegy lenne, hogy mi történik velük!

— Nagyon jól tudod, fiam, hogy az ember nálam nem a tanultságnál kezdődik! És ha nem értenél a szép szóból, tudok én másként is beszélni!...

Mind a ketten kiabálnak, az asztalt verik, Erzsi halvány bőrét pirosra festi az indulat. Bármit mond is a férje, nem érti, és sohasem fogja megérteni, hogy valaki ne éljen azzal a lehetőséggel, hogy tanulhat!

— Gondolj inkább a saját lányodra, ki tudja, mi lesz belőle?

Az asszony hátradől. Súlyos teste alatt megreccsen a szék. Keskeny, vértelen ajka remegve nyílik szét.

— Hogy érted ezt?...

Szabados előre hajol és az arcába ordítja:

— Egy fattyúnál soha nem lehet tudni, hogy miféle vért örökölt!

Erzsi halk kiáltással kiegyenesedik. Kezét nyakára szorítva hátrál. Ijedt, tág szemmel bámul férjére. Nem érti, mi ez? Az első összeszólalkozásnál máris szemére veti a gyermekét?... Vad, eszeveszett harag borítja el. Visszalép az asztalhoz, megragadja a lapját.

— Ezt nem engedem, nem tűröm! Érted?! Nincs jogod így beszélni a kislányomról!... Miért vettél el, hiszen tudtad, nem tagadtam semmit! Utolsó ember módján viselkedsz, gyalázatosan, igen! Mindent megtettem érted, a fiaidért, de most elég volt! Ezt ígérted, erről beszéltél, mielőtt idejöttem?!...

Szabados megmarkolja az asszony vállát.

— Kuss! — üvölti. — Nem tűrök rikácsolást a saját házamban! Amit megmondtam, megmondtam!

*

Erzsi előre hajolva, hosszú léptekkel kapaszkodik fel az Aranyhegy köves útján. A szerkesztőségben elpanaszolta barátnőjének, Vilmának, hogy összeveszett férjével. „Mást nem vethetett a szemedre, mint a gyerekedet. Ne csinálj belőle tragédiát.” Talán igaza van Vilmának... Minden házasságban előfordulnak kisebb-nagyobb összezőrdülések. Türelmesnek kell lenni...

Betölti a nyikorgó léccaput, és felsiet a lépcsőn. A fiúk bekészítették a venyigét, s az apróra tördelt gallyakat. Tüzet gyújt és felteszi a vacsorát. Míg a hús puhul, rendberakja a szobákat. Összesepri a szemetet, kirázza az ágy előtti szőnyeget. Tiszta lepedőt terít fel, és áthúzza a vánkosoikat. A szennyes ruhát batyuba köti.

A munka vidám gondolatokra ébreszti. Odakint nyáreleji, illatos szél leng. A szőlősorok között alacsony, friss lombú barackfák sorakoznak. Fent a domb tetején, a parlagon virágzik a vadrózsa.

Gyorsan leöblíti arcát. Csak kötényt dobja félre, s máris találja a vacsorát. Tegnap előleget vett fel a fizetésére, nem akart kérni férjétől. Pirosra sült oldalast készített, új salátával... Hogy örülnek majd a gyerekek! Ha még süthetne is valamit... Férjének merev arc kifejezése eszébe juttatja a háromnapos haragot.

Némán ülnek az asztal körül. A két fiú tekintete kajánul villan a tányérok felett. „Az öregek összemartak!” Éva sehogysem érti a szokatlan némaságot. Hol a szüleire bámul, hol meg a fiúktól szeretne megtudni valamit. De azok mogorván leintik. Végül harsány hangon megszólal:

— Apuka miért nem beszél ma este sem?

Anyja megmagyarázza: fáradt, mondja, sok dolga volt az irodában. A fiúk böffenésszerű röhögést fojtanak el. Éva elgondolkozva kotorja tányérjén a csontos húsdarabot. Majd éles, magas hangon teszi fel az újabb kérdést:

— Te sohasem vagy fáradt, anyukám?...

*

Erzsi elmosogat, rendberakja a konyhát. A vasalni való fehéreneműt kikészíti az asztalra. A család már régen alszik. Fogja a vödröt, hogy lemenjen a kútra, ilyenkor hordja be a reggeli mosdóvizet. Miközben a kereket hajtja, férjére gondol. Ügylátszik, haragtartó ember... Milyen nehéz is kiismerni valakit!

Telemeri a vödröt, aztán leteszi maga mellé a földre. Talán az a hiba, hogy túlságosan is alkalmazkodó? Hogy nem eléggé öntudatos?... Életében még nem volt egy óra sem, amikor magára gondolhatott volna. Ha több lenne az önbizalma... Igen, ez hiányzik. Senkinek sem kiszolgáltatni magát... Körülpillant; milyen sötét a kert! Csak az aranyhegyi út fehér, kígyózó vonala világít.

Előrehajolva, lassan cammog fel a lépcsőn. Egyszerre teljes világosan érzi, hogy a hiba őbenne van. Fáradtan gondol rá: rendbe kéne tenni az életét. Szembe nézni az élettel, az emberekkel, határozottan, öntudatosan...

Az ing kellemes simogatással csúszik végig testén. A verandán elfordítja a zárbán a kulcsot, és bemegy a hálósobába. Ágyához tapogatózik, meggyújtja a kislámpát. Férje háttal fordulva, összegömbölyödve alszik.

Az asszony meglepődik: vánkosan egy papírlap hever. Levél. János írta. Már levetette szemüvegét, most visszateszi ornyergére, és az ágyszélre kuporodik. Mosolyog: micsoda szamárság, levelet írni, mikor élőszóval is elmondhatná, amit akar. Neki ilyesmí sohasem jutna eszébe.

De mi ez? A szálkás betűk mintha támadóan intenének feléje. János figyelmezteti, hogy térjen jobb belátásra. „Ne neheztsd amúgyis nehéz, gondokkal teli életemet.” Be kell látnia, hogy nem akar semmi rosszat, de természetesen vannak tények, „melyekkel a bátor ember szembenéz”. A papiros megremeg kezében. Tények? Hogy az ő gyereke fattyú?... „Addig nem beszélek veled, amíg be nem látod, hogy igazam volt...” Erzsi megrázkódik. De hiszen ez képtelenség!... „S neked meg kell hajolnod ez előtt az igazság előtt...”

Összegyűri a levelet, s eloltja a villanyt. Dermedten, mozdulatlanul fekszik. De milyen furcsa! Nem érez haragot, sokkal inkább valami különös megkönnyebbülést. Férje végre is felrázta buta dermedtségéből... Mintha szakadék szélére lökte volna, s ő meglátta a mélységet. Ide jutott gyengeségből, mert megalkuvó... Teste mellett kinyújtott karja megfeszül, igen, vége a sötétben botorkálásnak, végre elérkezett a cselekvés ideje. Többé nem húzza meg

magát félénken és hazug alázattal, nem alkudozik, nem éri be a legkevesebbel...

Gondolatai fáradtan hullnak szét. Hogy mi következik ezután?... Egyetlen megoldás van... De mielőtt döntene, elalszik.

*

Másnap reggel ugyanolyan korán kel, mint máskor. Elindítja a fiukat az iskolába, Jani a kapuból kiáltja vissza:

— Nem megyek el Éváért az óvodába!...

— Soha többé nem kell érte mened, — válaszolja nyugodtan.

Miközben férje a konyhában reggelizik, felkelti a kislányt. Gyors, ügyes mozdulattal rántja lábára a zoknit.

— Ha jó lesz, ma egész nap együtt maradunk.

Kézen fogva mennek a konyhába. Az asztalon üres bögre, kenyérmorzsák. Erzsi az ablakhoz siet. Férje akkor lép ki a kapun. A kenetlen vas élesen csikorog, a házörző ebet helyettesíti... Sokáig marad az ablaknál, és néz a távozó után. Hat hete, hogy a felesége lett Szabados Jánosnak, s azt hitte, ezzel helyrehozhatja elrontott életét. „Most hát vége”, — gondolja egykedvűen. Soha jobb napra nem ébredt. Már kora reggel tudja, mit akar. Megfeszíti vállát, úgy érzi, csupa erő. Miért is botorkált eddig a homályban? Miért fordult el tünyn a feladatok megoldása elől? Most először gondol nyugodt fölénnyel az útra, melyet negyven éves koráig bejárt. Sok kitérővel, botlással és tévedéssel...

Hirtelen eszébe jut Éva apja. Évekig várta, hogy majd visszatér hozzá... Most úgy látja, mint Gizi: „Fantasztá!” Ha mégis jönne, és felajánlaná a nevét... „Ennek is vége,” — mormogja.

A kislányt felülteti a zsámolyra.

— Itt maradsz, megértetted?

Leszalad a Népboltba.

— Szabad a telefon? — kérdezi az üzletvezetőt.

— Ilyenkor talán még kap vonalat.

Erzsi nyugodtan tárcsáz.

— Igen, egy tehertaxi kellene... most azonnal. Kis kocsis is jó lesz... köszönöm.

Lihegve ér vissza a házba. Sebtében összecsomagolja kevés holmiját, a bútorokat kitolja a verandára. Fél óra múlva kocsin van minden. Éva akkor már érti, hogy elmennek. Boldogságában „indián táncot” jár anyja körül.

— Ugye, nem volt itt jó nekünk, anyukám?

Csetlik-botlik, mindenütt útban van. Fel és alá rohangál a lépcsőn, a kisebb csomagokat ő viszi az autóhoz. Közvetlen bőbeszédűséggel magyarázza a rakodómunkásoknak, hogy elmennek az Aranyhegyről...

— Nem kell nekem apuka! — jelenti ki komolyan. — Ugye, anyukám, hogy nem kell nekünk apuka?

Felkapaszkodik a kocsira, diadalmasan trónol az ágyneműs batyun.

Erzsi rázárja az ajtót, és a kulcsot a lábtörlő alá teszi.

— Indulhatunk, — mondja.

És akkor egyszerre megijed. Hova? Üristen, hova menjenek? Nővéreihez? Talán Mártához? ... Nem, nem! Azt hinnék, hogy gyáván megfutamodott... Szoboszlainé jut az eszébe... De tőle sem kérhet menedéket. És a barátnője, Vilma? Bemondja a címét.

Egymáshoz húzódva ülnek a bútorok között. Éva egyfolytában kérdez:

— Ugye, most utazunk? Autón, szép nagy autón utazunk, anyukám?

A kocsí lassan kanyarodik le a dűlőbe. Visszafordul, még látja a házat... Távol a Jakabhegy sötét fenyőit... Milyen szép a vidék, mint gyermekkorában fent a hegyifaluban, Buzádon volt. De már nem akar visszafelé nézni, csak előre.

A teherautó megáll a Havi-hegyi fogadalmi templom alatt. Vilma nincs otthon, a lakás zárva. A munkások a kapubolt alá rakják le a bútorokat. Az udvarban lakó öregasszony megígéri, hogy majd vigyáz a holmira. Legyen nyugodt...

Erzsi szédül, émelyeg, kezét hasára szorítja. Nem evett ma még egy falatot sem.

Éva csalódottan bámészkodik. Karját rángatja.

— Anyukám, most itt fogunk lakni a kapu alatt?

Lehajol, magához szorítja a gyereket. Néz rá, mit is mondhatna neki?...

De Éva szeme már ismét csupa bizakodás.

— Azért itt is jó lesz nekünk, ugye, anyukám?

— Gyere édesem.

Megfogja a kislány kezét, és elindulnak.

Tarbay Ede versei

Nyárutó

*Eső esett, éretlen diót vert le a fákról.
Megtöltötte a dézsákat csordulásig.
Az udvaron arasznyi tócsák tükre
borzong a szélben és világít:*

*Kerítés léce közt és kövek testén
dérütötteen görög a levél.
Távol a domb tövéén gidák futkosnak, s a tetőn,
mintha az égen állna, anyjuk feketél.*

Október

Utainkat az ősz bevérzi.

*Levél röppen, rőt, súlytalan madár.
Tétova útját ködbe vési.*

Meghalni nyitott tenyeremre száll.

Kárpáty Csilla

Szelek

*Mint szajha lányok cifra pántlikásan
forogva, táncból holtra vészegedve
rikoltanak meg víjjogatnak egyre
s loholnak omló, borvörös ruhában.*

*Nád vesszejükkel megsuhintva, százan
visongva csapnak lomha tengerekre.
Csattognak óriás rongyaik repesve
vitorlamód a barna éjszakában.*

*Sikít a síp s az éjjel egyre sápad,
tülekszenek vad orgián a lábak,
s a föld alattuk megrepedve tátog.*

*Rekedt tülökkel bőgnek és dudálnak,
s kibontva kontyuk, mint szilaj menádok,
megostorozzák végig a világot!*

Bihari Sándor

Nyár páváskodik

*Nyár páváskodik lángban testeden,
szépségeiben delettet.
Rejtelmeket alkot a szerelem,
vér rózsáinak kertet.*

*Fejednél tündöklő szikla az ég,
sorsom hozzáütődött,
pengetik életem szédületét
lázás gerlice-körmök.*

*Sejtekben ikrás gond nehezedik,
arany-tajtékban pörgök,
hűségbe vernek török: szemeid,
madárka-csontú öklöd.*

*Hánykódnak csikorgó csillagzatok,
nékünk vad ábrák lesznek,
kötözd a szívemhez tűz-alakod
vígságnak, gyötremnek.*

*Vastörvénybe teremt a szenvedély,
ránk a pusztulás eshet,
homlokunkon gőzzé lobban a dér,
tornya lesz szerelemnek.*

FIATALOK

Pap Gábor

Évszakok

TAVASZ

*Hatalmas pumpától lüktetnek színes nedvek,
parányi szűz-emplőként feszülnek a rügyek;
újdonsült fűszálak ágaskodnak,
diadémot kapnak fejükre a fák
s pártás virágok köszöntik
a bevonuló, diadalmas életet.*

NYÁR

*Elcsendesült tó szökött az égre,
felszívja a határ végső leheletét;
a mozdulatlanságba beleremeg a levegő,
a föld csupa tátogató fecskeszáj,
altató dalt furulyáznak a levelek,
ráncaik alól mégis kikandikál
a kíváncsi, jóltáplált eper.*

ŐSZ

*Óriáskerék perdült át a tájon,
forgása megperzselte a füvek lándzsahegyét;
piros csillagokat szórt a fákra,
légörvényében levelek tollázkodtak
s a földre hullva felítetták
a nyár mezítlábas nyomát.*

TÉL

*Fává-nőtt gyermekláncfű megrázta magát:
keringenek bóbitái, fehér seregélyek;
szárnyuk szótlan evezése feszül a földre,
a barlang-mély csendben karóvá meredtek
a didergő szőlőtőkék;
görnyednek a présházak
és vállukig húzzák fehér kucsmájukat.*

Kökény László

Vallomás

Munkás vagyok. Szeretem a szépet,
két kezemmel tartom fenn magam.
Költészettel, mint lakatos az éket,
illesztem a gyárhoz a vidéket.
Együtt élünk: ember, föld, a vas;
szívem tengelyén a csúnyakezüek
világot hajtó lendkereke van.

Áttétel lennék? Nem vállalhatom.
Egy kis csavarja vagyok csak a kornak;
mint másnak vállán, az én vállamon
is ott van súlya a társadalomnak,
és-e súlytól serken ki néha
a dal virága, vas-hagyatéka.

Az én rétemen vasból van a fű,
az én kertemben vasvirág remeg,
látásomból is vasveretű
világra ismerek.

Mert minket vassal köt össze a lét,
tüdőnkre vasport szítál az élet,
erünkben vasból van a vér,
s mi magunk is élő vas vagyunk,
alakitunk és alakulunk.

Mihalik Zoltán versei

Öreg paraszt az iroda előtt

Megáll. Szeme már ott van a kilincsen,
de keze még csak bajszát markolássza.
Régen megérett tettének kalásza,
mégis, mint kinek egyéb dolga nincsen,
körültekint. Figyelme arra jár,
hol széles háttal, teli hassal, sorban
hosszú házak nyújtózkodnak a porban
s a nyakuk közé ugró napsugár
megcsúszik a tetőn, fenékre ül,
szikrázva visszarúgja a cserép...
Mosolyog. Csóválja a fejét.
Majd bólint egyet. Torkot köszörül.
Aztán belép.

Egynémely külországbeli hazafiak

Ó Istenem, hogy féltik ők e hont!
Ideérezem szorongásuk szagát.
Hiába leltek kinn „szabad hazát”,
szívüket most miattunk nyomja gond?
Markukban koronás katonagomb.
S mi nem leszünk hozzá kabát.

*Régner Róbert**Iker lelkek lobogása*

Elmondom Verácska, bár oly giccses egy férfi sóhaj,
de görcsöt csomóz bennem idegek hálóján a: düh
és kékre festi doboló ereimet a: Jaj...!

Kósza suhancként élek,
örömöm gondba téved.
Jól tudom mennyit érek:
életem árnyammal mérem.

Elváltunk... Éjszaka karjába zuhant a város.
Flaszter koppan... visszhangos falakon lüktet a lépés.
Mégfagyott csend simít... kőhátú út ölel magához.

Kósza suhancként élek,
örömöm gondba téved.
Jól tudom mennyit érek.

Sűrű árnyak között szikrafodrá fény derengett,
mint távol erdőtűz: iker lelkek összefont lobogása...
Hangod tejfehéren utánam lengett, fákra ült s merengett.

Kósza suhancként élek,
örömöm gondba téved.

Nyelves harang béget két szürke nap között. Mint őszi levélzáró,
Kalendár lapja hull... Te igazítsd lábam az idő avarján,
nyújtsd megadón kezed vagy feledd emlékemet és elfed a por.

Kósza suhancként élek.

Temesi József

Őrségváltás

Tuka Bandi volt a fiú becsületes neve. Tizacsécsről került a bányatelep-re. A földije biztatására, akik már évek óta dolgoztak itt, hagyta ott a falut. Kék munkaruhájának fénye kezdett már tompulni. Elvesztette keményítő tar-tását: szén, olaj és iszapfoltos lett. Kulacsa a két hét alatt, igazi bányász kulacs-csá vedlett.

Menését is megváltoztatta. Himbálódzva, billegő fejfel közlekedett a bá-nyában. Ahogy a többiektől látta. A bányáról vajmi keveset tudott eddig. A két hét, amit idelent töltött, nagyon kevés volt ahhoz, hogy kiismerje magát. Valahogy úgy érezte, hogy mindaz, ami felette a napszintig van — az a párszáz méter szén, kő, homok és vízréteg, — fenyegetően lebeg élete fölött. Ha egy régi vágat mellett elhaladt és onnan a korhadó fa penészes szaga áradt, — metánra, sujtólégre gondolt. Ha egy ácsolat megreccsent: omlástól tartott. Ha pattogott a szén: tüzet gyanított. Ha valahonnan víz csörgedezett elő: víz-betöréstől félt.

Az aknász a bányajárás alatt minden előforduló veszélyre felhívta a figyel-mét. Megtörtént eseteket mondott el. Ezekkel a történetekkel volt tele a feje napokig. Időnként azon kapta magát, hogy minden óvatosságról megfeledkezve, mint az alvájró, bolyong a bányában és lázasan gondolkozik. Voltak olyan pillanatai is, hogy úgy érezte: nem ő jár-kel idelent, hanem valaki más. Mert ő még mindig odahaza van. A gátépítésnél földet hord, vesszőt vág, kévét igazgat, cölöpöket ver és a déli harangszóval egyidőben ebédet hord a munkások-nak csónakon; vasárnaponként pedig végigmegy a falu főútján... Süt a nap, por van... esik az eső, feneketlen a sár.

Az alapközlén hosszan kigyózó emborsor tart az eligazító hely felé. Ő a sor közepe táján, két földije között halad. Az egyik már vájár. Fején fehér vas-kobak és fejlámpa van.

A szót a fejlámpás viszi.

— Szóval, az öreg bagóssal járod a bányát? Én is dolgoztam már vele. Bírod még a szagát? Mert bagózik ám az öreg. Istentelenül bagózik. Az egész bányában csak ketten bagóznak. Az öreg és a Berci.

Bandi nem merte védelembe venni az öreget. — Mégis csak ő a vájár, és nem én — gondolta és nem válaszolt.

— Pedig fáin bányász az öreg — folytatta amaz. — Most a fenntartáson dolgozik. Kiöregedett a csapatból. A tizesen volt csapatvezető. Az ő idejében az volt a legjobb csapat a tizenötös aknán. Azt mondják róla, hogy olyan volt, mint az ördög. De dolgozni, azt tud. A bányát úgy ismeri, mint a tenyerét. Hazajössz vasárnap? — váltott másik témára.

— Ha lehet... — bátortalankodott a fiú. — Ha lehet... Mennék.

— Hallod? — kiáltott előre a kérdező, harmadik társuknak.

— Hallom... hallom — kontrázott az vissza. — Ez azt hiszi, hogy itt abban is parancsolnak az embernek, hogy sikt után hova menjen, mit csináljon. Újonc a pajti. Újonc.

Ezzel abba is maradt köztük a beszélgetés. Pár lépés után a két földi meg-állt. Az elől haladó maga elé engedte a fiút.

— Itt mi elkanyarodunk — szólt a fiúnak, és egy sötét vágatba fordult.

A vajar fejlámpájának fénye megvilágított egy légajtót. Míg az ajtót cibálták, a jártasak rövidített bányázköszöntésével búcsúztak a fiútól.

— Jó!... — És elnyelte őket a sötétség.

A pillanatra nyitva hagyott ajtón légzuhatag tört be az alapközlébe, szinte megtolva a fiút. Sziszegve, susorogva verődött a levegő az oldálnak.

Az eligazítóhelynél hangos jószerecsét köszönt a fiú, és lehuppant az öreg bagós mellé egy levegőcsőre.

— Tegyel deszkát az üleped alá! — mordult rá az öreg, és rosszalón megcsóválta a fejét. Közben rága a bagót, mintha imát mormolna magában.

— Tényleg bagózik — nézett rá a fiú.

— Az vizes, ne arra ülj! Tedd le magad ide mellém. A bányában nincs helye a hetvenkedésnek, ezt jól jegyezd meg magadnak.

Amint fészkelődve a deszkán odább-odább rukkolt, hogy a fiúnak helyet szorítson, két hatalmas kulacs tompán összeverődött.

— Klutty... klutty... — kottyant meg tartalmuk: a feketekávé és az ivóvíz.

A fiú kíváncsian nézett a két kulacsra.

— Ezek igazi bányázkulacsok, Pali bácsi?

Az öreg felvonta a szemöldökét. A szájmozgása megállt egy pillanatra. Nehezen fogta fel a kérdést. — Ugrat engem ez a fiú? — tűnődött magában. Zsörtölődve, szinte gorombán válaszolt:

— Bányázkulacs? Kulacs ez, közönséges kulacs, semmi egyéb. Méghogy igazi-e? De butákat kérdezel, te fiú.

Korholni kezdte a fiút.

— De te hamar a nyakára hágtál a kulacsodnak. Az én kulacsaim harminc év óta járnak velem, de ekkora horpadás nincs rajtuk. Pedig háromszor idelent is maradtak. Úgy bizony. Huszonkettőben, harmincegyben és legutóbb negyvenháromban.

A fiú valami bányászhostettet sejtett a szavak mögött.

— És... és, Pali bácsi?...

— És semmi — válaszolt az öreg. — A kulacs, az csak kulacs. Vigyázni kell idelent mindenre, még a kulacsra is. Kiváltképpen magára vigyázzon az ember. A testi épségére. Úgy bizony. Az emberre, az életére. Magára, másokra.

Ki tudja, meddig korholta volna még a fiút, ha az aknász hozzájuk nem lép.

— Nó, Pali bátya, utoljára? Utoljára?

— Ühüm — hümmögött az öreg. — Valahára... valahára.

Az aknász tettetett haraggal támadt rá.

— Valahára, Pali bátyám? Ne mondjon már ilyent! Olyan szívesen hagy el bennünket? A bányát? A pajtásait? A tizenötös aknát?

Az öreg méregbe gurult. Dühösen mordult az aknászra, aki valamikor a tanítványa volt.

Az aknász tovább évődött.

— Ez nem szép magától. Ezt sohase hittem volna...

— Te — ragadta meg az öreg a fejszáját — mondtam már, hogy ne bomolj! Kihozol a békétüresből, meglásd. Végezd a dolgod, add ki a munkát és már itt sem vagyunk!

A fiú eleinte értetlenül nézte a vitatkozókat. Annyit megértett a beszédük-ből, hogy az öreg ma szállt le utoljára a bányába. Nyugdíjba megy — gondolta.

Az aknász közben komolyra vette a szót.

— Választhat Pali bátyám, ma oda megy, ahova akar! Szóljon, hova telepítsem!

Az öreg nem válaszolt. Az aknász a segítségére akart lenni.

— Ha csak nézegetődni akar, azt is megteheti. Nem kell ma dolgoznia.

Az öreg figyelmeztetően intett szemével az aknásznak. Mintha csak azt mondta volna:

— Mások előtt ne. Ez előtt a fiú előtt ne.

Az aknász elérte az öreg tekintetét, a fiúhoz fordult.

— Téged pajti, lent hagyunk a guritónál. Segítesz majd az uraságinak.

A fiú ijedten állt fel. — Hol is az a gurító, vagy minek hívják, — de nem jutott az eszébe. Az öreg rászólt.

— Ül le! — Rosszallóan nézett az aknászra. — Elküldenéd ezt a fiút a gurítóhoz, amikor azt sem tudja, hogy hol van?

Az aknász felnevetett.

— Dehogy küldeném egyedül. Majd mi elvezetnénk.

— A fiú velem marad!

— Úgy is jó — hagyta helyben az aknász. — Hárman fogjuk végigjárni a bányát. Mi ketten lámpát cserélünk. Maga viszi ezt a fényeset — nyújtotta át az aknász a saját lámpáját —, én viszem a maga szentjánosbogarat. Meg-egyeztünk? Maga lesz a mai napon az aknász, én a bányajáró csillése.

Az öreg elhárította magától a feléje nyújtott lámpát. A magáét ragadta meg. A fiúra nézett:

— Szedd magad, pajti, megyünk a dolgunkra!

Az aknász elkomolyodott.

— Nem ért meg engem, Pali bátyám? Nem viccelek én magával. Amit mondtam, azt komolyan gondoltam. Aki ilyen sok időn keresztül járt le a bányába, az az utolsó napon ne dolgozzon. Az csak nézegetődjön, búcsúzkodjon.

Az öreg ment is volna, meg nem is. Az aknász tovább kérlelte.

— Pali bátyám, ne menjen el, hallgasson meg! Ma van idelent utoljára. Szépen elindulunk hárman, beköszönünk minden munkahelyre, minden csapatnak. Elbeszélgetnénk velük.

Az öreg csak annyit mondott.

— Nem cirkusz a bánya, én pedig nem vagyok bohóc. Minek mutogatnám benne végig magam? Az kellene még, hogy azt mondják: — nicsak, az öreg Pali urizál, fényes lámpával begyeskedik, az aknászával. — Elmondanék én neked valamit. Ha annyira a kedvembe akarsz járni, akkor kérnék tőled valamit.

— Tessék! — biztatta az aknász.

Az öreg habozott egy keveset. Szemeit mereven egy gerendára szegezte, nem nézett az aknászra, amikor ismét megszólalt.

— Szóval én azt mondanám neked, hogy a tizesek munkahelye nincs most betelepítve, mert a guritón dolgoznak. Elmennénk mi ketten ezzel a fiúval oda szelni egy keveset. Hadd lásson, hadd tapasztaljon. Meg aztán magam is szeretnék még egyszer oda menni. — Elhallgatott és a gerendáról elvette tekintetét. Merőn az aknász szeme közé nézett. Szeretett volna még egyszer, úgy igazán, csapatnál dolgozni, mint annyi éven át. Szelni, fúrni, löni, lapátolni és csillét adni, sokat... sokat. Ácsolni fejtésben...

— Na, engedsz? Engedj már!

Az aknász megértette az öreget. De még kötözködött kicsit az öreggel.

— Ketten? Mit akarnak maguk ott ketten csinálni? Szelni? Hiszen a pajtija nem tudja még a fejtőkalapácsot a homokpuskától sem megkülönböztetni.

Az aknász nézte még egy ideig az öregot, aztán megszólalt.

— Hát akkor menjünk. Én is magukkal megyek. Én leszek a másodvájár. De aztán felkötni a lengő alsót!

*

A bánya megélénkült, mire az egyes fősiklóhoz értek. Az öreg ment elől, utána a fiú, a sort az aknász zárta be, aki le-lemaradozott időnként. Magyarázott, kérdezett, felelt az útjukba kerülőknek. A sikló alatt fákat raktak kocsiba, lemezt igazgattak és vasutat takarítottak az uraságiak. Az üres csillék elé fával megrakott kocsikat soroltak be. A jelzőcsengő állandóan szólt. Nem a szállítás jeleit továbbította a tölcésrszerű kürt, hanem az uraságiak magánbeszélgetéseit. Ezek az üzenetek titkosak voltak, és megfejteni csak azok tudták, akik a beavatottak közé tartoztak.

A siklón egy-két kifelé tartó csuromvizes bányász viharzott lefelé. A csörgező vízben nagyott cuppant csizmájuk talpa, amint talpfáról talpfára ugráltak. A meglazult kő és széndarabok guruló robaja kísérte őket. Egy elkésett vonat teljes csilleszerelvénnyel megrakottan, rángatódózza, éktelen lármával kigyózzott az akna felé.

Meredélyen kapaszkodtak felfelé. A talpfák közeit a víz elhordta, és lépcsőket mosott a sínek közé. A hatalmas lépcsőfokokat, amelyeket víztócsa borított, csak hosszan kinyújtott lábbal lehetett elérni. Az öreg egyesével vette a lépcsőket. Jobb kezével jobb lábára támaszkodott, alsólábszárát sétabotnak használta, és sebesen, szinte futva tartott felfelé. A fiú lépést akart vele tartani, de tüdeje pattanásig feszült és a lélegzete el-elakadt.

— Ne hájg a sarkamra, te fiú! — állt meg az öreg, amikor az minden erejét összeszedve egy utolsó nekiiramodással beérte az öregot, és a lendülettől, vagy a fáradságtól belebotlott az öreg lábába.

Tekintete azonban meglágyult, amikor a fiú verejtékező arcába nézett.

— Kutya egy emelkedő? — nevetett fel.

— Az... az — bólogatott a fiú —, kutya egy emelkedő.

— Ja, ez nem flaszter. Fősikló. Egyes számú fősikló. — Nevetgélt tovább, és megtörölte izzadó homlokát. Amikor ismét elindult, már lassabban ment. Hátra-hátranézett a fiúra.

Az elosztó lemezig innen is, onnan is vasút vezetett. Itt már szénnel telt csille is akadt egynéhány. Az előző szaktól visszamaradt szenet tolták ki ide az uraságiak. Beljebb, egy kiugrott csillével bajlódtak hárman. Az öreg megállt mellettük, s intett a fiúnak, hogy jöjjön.

— Te Gyula, ez így nem fog menni — szólította meg az egyik erőlködve emelgetőt. — Majd így — és a hátát nekivetette a csille oldalának, lábával egy támfának támaszkodott, és elkiáltotta magát.

— Most. — Teste megfeszült, megnyúlt és a csille megbillent. Egy-két rántás, cibálás és a csille a vasúton volt.

Tovább mentek.

Már a másik siklón kapaszkodtak fölfelé, amikor az öreg hátraszólt a fiúnak.

— Idelent mindenkinek, mindenkinek segíteni kell. Te még nem szoktad ezt meg — vágott a fiú válasza elé, aki valami mentegetődzés felét mormolt magában. — Láttam már miniszttert is idelent segíteni. Csillét emelni. Most két éve volt, ha jól emlékszem. Segített az is. Na, nem tették ezt a múltban, csak mostanában. Úgy elvörösödött az arca az erőlködéstől, hogy csak na. De bírta a kutya-fáját. Bírta. Három kerékre volt kiesve a csille, és ketten tettük fel az

átkozottját. Akik vele voltak, csak bámultak. Mire magukhoz tértek, már a helyén is volt. A végén aztán azt kérdezte a miniszter:

— No, öreg szakí, jó csillás lennék? Mire én azt válaszoltam, hogy ereje az van. Az van, de hogy jó csillás lenne-e, az csak idővel válna el. Mindenki nevetett, és a miniszter is. Kezet fogott velem és úgy ment el. Bizony.

A munkahely bejárata előtt utolérte őket az aknász. Utoljára a lőszeres-kamránál maradt el. Lőszert vételezett. A ládát maga elé tette és színlelt felelősségrevonással hangjában, korholni kezdte az öreget és a fiút.

— Még nincs megfúrva? Ha így megy, ma nem lesz itt termelés.

— Ne bomolj már megint — intette le az öreg az aknászt, majd magyarázóan fordult a fiú felé. — Te, mindig a nyomomba légy. Tégy úgy, mint ahogy én, mert itt csúszni, mászni kell. Úgy ropog, potyog itt minden, mint a düledező házon a tető. — Azzal négykézlábra ereszkedett és kúszni kezdett fölfelé a feltörésen. Kígyózva tekergődzött a teste. Így menni csak az tud, aki jól ismeri a bányát, és akinek jártassága van benne.

A fiú mindig fennakadt valamiben. Hol a lámpája volt útban, hol a kulacsa akadt meg, hol két középtámfá közé szorult. Csodálta, hogy az öreg — nálánál jóval vaskosabb testtel —, hogyan tud minden akadályt kikerülni. Mindenütt átfért, semmiben nem akadt meg és egy pillanatra sem késlekedett.

A feltörés csúnyán nézett ki, közel állt már az összeomláshoz. Derékba tört középtámfák tompaszögben csuklottak meg. A gerendák helyenként kiléptek az oldaltámfák völgyéből, túlcsúsztak a fogakon és befefürödtak az oldalba, vagy a talpig hajoltak le. Számtalan pótácsolat erdeje tartotta meg a feltörést, és nyújtott biztonságot a közlekedőknek.

Az öreg hümmögött és a fejét csóválta egy-egy helyen.

— Ennek is vége. Nem adok neki két hetet és az egész összemegy.

Az aknász előre szólt.

— Már csak napok kérdése, és az új feltöréssel lyukasztani fognak a tizesre, a hármások. Vastámfás lesz. Az majd bírja.

Az öreg tovább morgott.

— Csak nem kellett volna ennyire elhanyagolni. A csapatnak kellett volna rá ügyelnie. De nem így — intett az egyik kettétört középtámfá felé és megvilágította a törést a lámpájával. — Ez a hentes munkája. Ráismerek a keze és a fejszéje járására. Még mindig úgy tesz, mintha hentes lenne. A fejszét, ha nem használja, hol ide, hol oda vágja bele a fába. Mintha bárdot forgatna a kezében a hústökén. Ezt is olyan szerencsésen találta el, hogy az a kis vágás meggyengítette az egész fát.

Jó órába került, míg hárman rendet, teremtetek az elhagyott munkahelyen, és odáig jutottak, hogy előkészülhettek a fúráshoz. Az öreg közben állandóan zsörtölődött. Hol a csapatvezetőt, hol a forsibert, hol a csapat tagjait vette elő, és húzta le róluk a keresztvizet. Minden ácsolatról el tudta mondani, hogy ki faragta, ki állította fel. Úgy ismerte csapata minden tagját, mint a tenyerét.

— Ezt a Franci sórolta ki. Soha nem fog megtanulni sórolni. Nehézkező ember. Mindenhez ért, de faragni nem tud. Ezt az oldalt a vöm, a Jani bélelte be. Ráismerek a munkájára az ékeiről. Hegyesek, hosszúak, élesek, mint a kés, de semmi tartásuk. A forsiber munkája az elmegy. Nem mai gyerek, érti a módját. A talpon nem hagy szemet, az oldalakat és a főtét megfaragja becsületesen, mintha csak elővájás lenne.

Vizsgálódó tekintete egy pillanatra sem pihen meg. Közben szünet nélkül dol-

gozott. Hol fákat faragott, sórolt, hol a csákánnyal vájta az ácsolat helyét, hol pedig a gyámlyukban kaparászott, tömpe, kopott körmű ujjaival.

A fiú csodálkozva nézte az öreget. Eszébe jutott, amit a földije mondott. — Fáim bányász az öreg. — Helybenhagyólag bólogatott magában, pedig életében először látott ácsolni. — Ez igen — gondolta magában. — Ez már valami.

Az aknász és a fiú homokért ment. Az öreg a fűrőgépet babrálgatta. A szénfal előtt guggolt, úgy csavarta rá a gépet a tömlővégre. Vékony trikója az izzadságtól lucskosan tapadt testére. Ráncokkal borított arcán, eres karjain a szénpor nedvesen elmállott és a csurgó verejték barázdákat szántott a fekete foltokon.

Amikor elkészült a fűrőgép felszerelésével, megragadta fogantyújánál fogva, és megállt egy pillanatra a szénfal előtt. Farkasszemét nézett az orttal. Hangosan szólongatta, régi szokása szerint.

— Kiadsz innen harminc csillét, azt kérdem tőled, kiadsz? Na, szólj már! Nem? Nem, barátom? Dehogynem adsz. Adni fogsz. Majd az öreg Pali elbánik veled. Még egyszer, utoljára elbánik veled. Van itt még erő. Van bizony.

Amikor az aknász és a fiú lámpája feltűnt a bejáratnál, elhallgatott. Fel-emelte a fűrőszárat és nekillesztette a vidiát a szénfalnak. Megszorította a fogantyút és a motor felbűgött. A fűrőszár ide-oda futkosott egy ideig, széndarabokat pergetve, majd egy helyen megállapodott, lyukat vájt magának és belemélyed a csillogó falba. A motor időnként felsírt a nyomás alatt, megrázta az öreget. De az keményen állta, lábait szétterpesztette és teljes súlyával rádőlt a fűrőra.

Szóvalanul dolgoztak órákon keresztül.

A huszonhatodik csillét rakták már, amikor az öreg pihenést rendelt. Ezüst-óráját komótosan kicsomagolta, csavart párat a felhúzóján, majd rávetette a tekintetét a számlapjára.

— Kilenc óra — szólt társai felé. — Az a négy csille még kimegy, nem kell sietnünk. Későn kezdtünk hozzá, azért kellett ennyire megnyomnunk. Elfáradtál-e fiú? — fordult mosolyogva a kasztninak támaszkodó fiú felé, és hunyorított egyet.

Az csak bólintott.

— Te szomjas vagy. Miért nem szólsz? Adok én neked vizet — mordult fel az öreg és a kulacsát feléje nyújtotta.

A fiú karjai ólomnehezen lógtak. Annyi ereje sem volt, hogy a kulacsért nyúljon. Lassan erőt vett magán, mozdult egyet és elvette a feléje nyújtott kulacsot. Nagyokat kortyolt. A szomjúsága minden finnyáskodást legyőzött benne. Kóstolgatta, élvezte a víz ízét.

Ahogy tekintete a kulacsot tartó jobb kezének fejére esett, már mosolygott. Kellemes bizsergés futott át a testén. A büszkeség bizsergett. Arcán a mosoly kínosan fintorgott, csak nehezen tudott áttörni a felhevült vonásokon.

— Pár napos csillés létemre szeneltem. Csapatnál dolgoztam. Most olyan a kezem, mint a többieké. Olyan lehet az arcom is. Szenes, izzadt, bányászos — gondolta.

Az eligazítóhelyen, mielőtt az aknász elvált volna tőlük, az öreg a lelkére kötötte az aknásznak.

— Ezen a fiún rajta legyen a szemed! Ne kallódjon el. Bányásznak való testestől, lelkestől. Értesz engem? Te pedig, fiú, becsüld meg magad!

Az aknász megtörölte izzadó homlokát és mosolyogva nézett az öregre meg a fiúra. Megveregette a fiú vállát, majd kezet nyújtott neki.

— Fel a fejfel, pajti! Majd én gondodat viselem. Magától nem köszönök el, Pali bátyám, odafent az irodában találkozunk. Na, jószerencsét! — búcsúzott a fiútól és szemével megnyugtatóan intett az öreg felé.

Szóvalanul tartottak a felszállóhely felé. Most a fiú ment elől. Volt ideje gondolkozni.

— A mai nap elment. Elment, mert az öreg velem volt. De holnap, és holnapután?

Az öreg mintha eltalálta volna a gondolatát, előreszólt.

— Rendes ember az aknász. Ő is ott kezdte, ahol most te. Az igyekvő embereket megbecsüli. A törleszkedőket nem szereti. Rajtad lesz a szeme. Nekem megígérte. A többiektől pedig ne tarts. Nem esznek meg. Nem kisasszonykodnak, nem szeretik a nyim-nyám legényeket, megmondják a magukét mindenkinek szemtől szembe, de az nem baj.

Az öreg letépten-nyomon köszöntötték. Tudták, hogy utoljára szállt le. Rámosolyogtak széntől maszatos képpel, kivillogtatva fehér fogaikat.

A légaknánál egy öreg, ráncos arcú, aprótermetű bányász furakodott hozzájuk. Felnézett az öregre.

— Hallom, hogy a tizesen voltál, Pali.

— Ott — felelte csendesen.

— Szeneltetek?

— Szeneltünk.

— Nem jössz már le többet?

— Nem.

— Jövőre nekem is kitelik.

— Tudom. Eljárt az idő.

— El bizony. Harmincat raktatok?

— Harmincat. Későn kezdtünk.

— Na, jószerencsét — búcsúzkodott a kis öreg és megindult az eligazítóhely felé. Lassan, nyugodtan, himbálódzó menéssel. Fejszéjét fokánál fogta és a nyelével a csillék oldalát verdeste ütemesen.

A napszintre érve megtorpantak a fényben. Az öreg vizsgálódva nézett a fiúra, az meg vissza. A fiú szemébe a vakító napsugár könnyeket csalt. Valami az orrát is csavargatta, a torkát is fojtogatta.

— A szállón laksz? — törte meg az öreg a csendet.

A fiú rekedten válaszolt.

— Ott.

Az öreg mintha latolgatta volna magában a kérdést, mielőtt ismét megszólalt volna. Csendben álldogált egy darabig és csak homlokán a redők futkároztak fel-alá. Végül megmozdult, tett egy pár lépést és kicsit távolabbról szólt vissza.

— Ha valamit akarok tőled, ott megtalállak?

— Meg — válaszolt a fiú és izgalomba jött.

— Akkor, jószerencsét — köszönt el kurtán az öreg, és elindult az iroda felé.

A fiúnak csak akkor jutott eszébe, hogy elfelejtette a köszönést viszonzni, amikor az öreg már messze járt. Nem kiálthatott utána, úgy sem hallotta volna meg. Maga elé suttogta:

— Jószerencsét!

*Farkas Imre versei**Vörös malom*

Valami történt tegnap óta.
Forog ugyan tovább a föld,
a partokat most is víz öleli,
a csúcson hó száll a hóra;
de ma már zöldőbb a zöld,
s melegebb fény hull a tarkómra.

Tegnap megismertelek.
Beszéltem veled.
Fogtam fényben-mosott
kis szirom-kezed,
s tolvaj szemem ellopta
szép tested emlékét.
Szétbontotta,
és a sugárzó, kalászos kívét,
szálanként,
vérem malmába szórta.

Zúg-búg a vörös malom,
hallgasd a mellemre hajolva:
„Bennem keringtél kezdet óta,
bennem keringtél kezdet óta.”

Játék

Nézd a Balaton elgyötört vizét
vadul felszökik partra tántorog
már már öleli a part zöld ívét
de az ellöki és rámosolyog

Te vagy a víg part s én a dúlt habok

DOKUMENTUM

Vörösmarty Mihály ismeretlen levele Wesselényi Miklóshoz

Wesselényi Pálmától örökölte azt a néhány levelet a Wesselényi-családnak Erdélyből 1945-ben Pécsre szakadt ága, amelynek egyik darabja ez a Vörösmarty által Wesselényi Miklósnak írt eddig nyilvánosság elé nem került levél.¹ A levelet Vörösmarty nyolcra összehajtott sima papírra írta. — Íme a levél betűhív másolata:

Pest. Dec. 16-án 1845.
799./Dec. 24.

Kedves barátom!

A' grammaticazás' utó fájdalmaiktól csak most szabadulván meg, válaszom egy kissé elmaradt, mért bocsánatot kérek.

(11 és fél törölt sor következik ezután. Egy teljes bekezdés.)

Mi most mindnyájan meglehetősen egészségben vagyunk. Keresztfiadnak már négy foga van. Jó vaskos fiúnak indul, különben sirása valóságos trombita-szó. De mit tegyen az ember: mink is eleget sirhattunk kis korunkban.

Itt most legnagyobb újság a' drágaság, ha ez már régiség nem volna. Sokszor eszembe jutottak a' zsidói és zalai erdők: ott három huszas a' fának öle, itt 30, sőt 36 f váltó. Vágással behozatással 40-et halad. Pedig, azt mondhatná az ember, hogy a' fát csak nem verte el a' jég; de hiába; ürügy mindenre találkozik: egy két gazember összeesküszik 's vagy kell vagy nem, meg van a' drágaság. Szegény Ádám apánk! ha tudta volna, hogy fiai még fa' dolgában is szükségét fognak látni, nem jött volna ki a' paradicsomból. — Azonban én már nagy nehezen megraktam a' kamorát vagy 2 hónapra 's így lesz meleg szoba, ha firkálni akarnék, de isten tudja, úgy érzem, mintha egy kissé hagyogatna a' lelkesedés.

Ennél okosabb dolgot is írhattam volna, de most már meg van. Isten áldjon édes Miklósom kedves nőddel együtt.

barátod
Vörösmarty Mihály

1845 — a levél írásának éve — Vörösmartynak, ha értékben nem is, de terjedelemben legmunkásabb korszaka volt. Ekkor írta legtöbb költői, drámai művét, s levelét is. Ez évben fejezte be ugyanis az „Académia” — ahogy ekkor csak röviden írták és mondták — megbízásából a Toldy Ferencsel, Bajzával együtt szerkesztett német–magyar szótárt, s talán éppen e nyomasztó, évekig hetente négy alkalommal összeülő társaság végeredményben négy napot lefoglaló munkájának lezárulásával

¹ E családi levéltárból lásd közleményemet „Kossuth Lajos levele báró Wesselényi Miklóshoz” címmel a „Dunántúli Napló” 1957. márc. 24. számának 6. lapján. — A levél megjelent az „Irodalomtörténet” 1958. szept. 3–4. sz. 452–457. lapján is.

799. / Aug 24

A grammaticai és földalmirol csak meg-
trádatulna meg, utolpon egy kiffi-
mard, mind boldogabb lesz.

[illegible]

Me napsi minäniäni mehedes
 eksiäni vappuna. Keskellä näk
 tuo nappi, jona van. To vaskos fin
 näk uul, kintöhen joräva vala-
 sajos frombia. se. To mis teppan
 an ember mink is elopee kirkastant
 K.

Vörösmarty

érthető is, hogy sok visszatartott, lefojtott irodalmi terv szunnyadásából felszabadult, s így a csírákban, vázlatokban lévő művek egyre-másra formába is öltöztek. Tehát az a kitétel, hogy mintha egy kissé „hagyogatná a lelkesedés”, csak lírai szerénykedés, vagy éppen a sok műalkotás után a természetes fáradtság jele.

A törölt sorok miatt felmerült a kérdés: Vörösmarty egyáltalán elküldte-e ezt a levelet Wesselényinek? A tüzetes vizsgálat azt mutatta, hogy a dátum alá írt 799/Dec. 24 jelzés tintája másfényű, s írása más kéztől, — titkáranak, esetleg feleségének kezétől — ered. Ez a jelzés bizonyosan az érkezés dátumát, s valamiféle irattári számozást jelent.

Hirtelenében fogalmazott levélről van szó, lehet, hogy a levél vivője várt is addig, amíg a levél elkészül. Igen valószínűnek látszik éppen a két dátumozás miatt, hogy alkalmi utas vitte a levelet, hisz a Pest—Bécs utat a delizsánc már egy nap alatt tette meg, s innen Graefenberg, ahol ekkor Wesselényi Miklós szembaja miatt tartózkodott, (bár ekkor már teljesen vak is volt) szintén nincs messze. Az is lehet, hogy Wesselényi ekkor már Zsibón tartózkodott, mivel látta, hogy gyógykezelése reménytelen. Mindenesetre a két keltezés az írás és érkezés között a 8 nap túl hosszú idő. Vörösmarty is bizonyosan szívesen vette az alkalmi-postás vállalkozását, mert Wesselényi levelezését a bécsi rendőrség éberén figyelte. Minden kétséget kizáróan azonban bizonyos, hogy Wesselényi e levelet megkapta, mert különben hogyan is kerülhetett volna elő a Wesselényi-család ereklyéi közül?

A legérdekesebb részének éppen az látszik, amit a levélben töröltek. E kihúzott sorok a következők:²

Igen örülök, hogy sejtésem, sőt igazán mondhatom, óhajításom teljesedett, hogy azon kedves lény, ki rajtad annyi szeretettel függött, nem pusztán ápolód többé, hanem hitet esküdött társad, kinek szívből szakadt barátsága most ily ünnepélyes kötéssel szentesítve van. Isten tartsa meg őt veled együtt 's áldja meg örömeit úgy, a'mint azt jósága 's irántadi hűsége megérdemeli. — Nőm szíves üdvözlését 's tiszteletét jelenti mindkettőtöknek.

Vajon Vörösmarty húzta-e át ezt a szakaszt? Az azonosnak látszó tinta ezt sejteti. Lehetséges, hogy Vörösmarty tapintatból tette. Wesselényi elég idős korában vette el feleségül ápolónőjét, s ezt a hírt, melyet Wesselényi sem igyekezett dobra verni, az akkori társadalom igen vegyes véleménynyel kísérte. Vörösmarty csaknem 2 évvel a házasságkötés után talán már nem találta ildomosnak vagy időszerűnek, hogy erről beszéljen. Attól nem kellett tartania, hogy a vak Wesselényi észreveszi a sebtiben írt levélben az utólagos áthúzást, s számolhatott arra is, hogy azt környezete sem fogja barátjának szóvátenni. Természetesen az sem lehetetlen, hogy Wesselényi titkára vagy családja húzta át utólag ezt a bekezdést, hogy az utókor ne tudja majd elolvasni.

HARCOS OTTÓ

² A szöveget Rajnai Lászlóval egymást ellenőrizve fejtettük meg.

Jókai- emlékek a Pécsi Állami Levéltárban

Néhány Jókai vonatkozású emlék a bajai levéltár beolvasztásával került át a Pécsi Állami Levéltárba: egy pápai diákkori nyugta, a „Pesti Népkör” négy tagdíj-fizetési nyugtája, egy „Pesti Népkör”-be szülő belépti jegy és egy lapterjesztésre vonatkozó felhívás. Mindegyik irata a „Gál Péter családi levéltára” című sorozatba tartozik, s ez a sorozat 12 polcfolyóméter terjedelmű.

Ennek a családi levéltárnak érdekessége, hogy mint forrásanyag igen sok irányú. Ertékes helytörténeti, társadalomtörténeti és országos jellegű politikai adatokat is tartalmaz. Meglehetősen sok adatot, mert ez a család szinte minden iratot megőrzött. Mindenféle írást, levelet, cédulát, — az éttermi ebédszámláktól a szerelmes levelekig és az országgyűlési irományokig. Ennek a családi iratmegőrző hajlamnak köszönhető, hogy ez a néhány, Jókai Mórra vonatkozó emlék sem kallódott el. Még a pápai diákkori nyugta is megmaradt.

Amikor a Gál család Veszprém megyéből áttelepedett Bajára, magával hozta családi levéltárát is.

A családi levéltár akkor került legnagyobb veszélybe, amikor 1952-ben kihalt a család utolsó sarja is és a budapesti oldalági örökösök a padlást is lesöpörve, mint hulladékpapírt adták el az összes családi irtokat. Köztük a Jókai-emlékek is a bajai Melléktermék és Hulladékgyűjtő Vállalathoz kerültek. A vállalattal — szerencsére — a bajai levéltárnak jó kapcsolata volt, és így a forrásértékű iratokat mind ki lehetett menteni a hulladék közül. Ez alkalommal is a vállalat vezetője hívta fel a levéltár figyelmét, hogy a maculapapír között igen régi írásek vannak, mivel az anyagban héber nyelvű szöveget is látott. A levéltár az egész Gál-féle irathagyatékot, hasonló súlyú selejtpapír ellenében, a vállalattól átvette. Az iratokat már az átköltözés után Pécssett rendezték. A héber írásokról kiderült, hogy pápai kollégiumi héber nyelvtani jegyzetek. Rendezés közben találtuk meg a Jókai emlékeket is.

Ezek az emlékek úgy jutottak a családi iratok közé, hogy Gál Péter a pápai kollégiumban iskolatársa volt Petőfinek és Jókainak. Gál ugyanabban az évben született, mint Petőfi, tehát Jókainál két évvel idősebb volt. Később, 1848-ban mint Veszprém megyei nemzetőrkapitány, a Baranya megyei drávai védelmi vonalnál is szolgált. 1861-től kezdve négy cikluson át országgyűlési képviselő volt. Az 1861-i országgyűlésen ugyanúgy a határozati párt híve volt, mint Jókai Mór. Jókai és Gál Péter politikai pályája együtt haladt addig, amíg a balközép el nem vált a szélső bal párttól. Gál Péter ugyanis mindvégig megmaradt a Kossuth-párti baloldal képviselőjének.

A pápai diákkori nyugta szövege: Nyugtatvány Tíz váltó forintról, mellyet 1842/3. évi tanítás díjban Gaal Péter úrtól felvettem. Pápa januar 16-án 1843. Jókai elector (?)

Nem instruálási díjról, hanem iskolai tandíjról lehet szó. Valószínűtlen ugyanis, hogy a két évvel idősebb Gált Jókai tanította volna. Inkább az a valószínű, hogy Jókai, mint kitűnő előmenetelű bölcséleti hallgató, akit a pápai főiskolai képzőtársulatban is már többször megdicsértek és pályadíjjal jutalmaztak, tisztséget viselő diák volt, elector, vagy esküdtfelügyelő lehetett és a főiskolától kapott megbízatás folytán szedte be a tandíjakat.

Erdekes, hogy Jókai mint pápai diák is „i”-vel írta a nevét. Tíz forint volt az évi tandíj, tehát egy hónapra egy forint esett. A nyugta hátlapjáról megállapítható, hogy eredetileg egy impurumnak használt füzetlap volt. Nagysága: 11×8,5 cm.

A többi emlék abból az időszakból való, amikor mint országgyűlési képviselők, Jókai és Gál Péter közös politikai pártba tartoztak, egyforma politikai felfogásúak voltak.

A pesti népkör négy tagdíj-fizetési nyugtája az év négy negyedére járó tagdíj befizetéséről szól. A népkör negyedévi tagdíja 1,50 forint volt. Gál Péter az egész

évi tagdíjat egyszerre fizette ki, mert a — lényegében egyforma, csak más negyedévre vonatkozó — négy kitöltött nyomtatványt összefüggően, egyszerre adták ki neki, a nyugtatömről nem külön-külön vágták le. A baloldali népkörnek ekkor Jókai volt az elnöke. Jókai mint elnök mind a négy nyugtát saját kezűleg írta alá. Aláírása — szemben a pápai diákkori nyugtáéval — itt már kiforrott, hasonló a későbbi névaláírásához. Az elnökön kívül a pénztárnok és az ellenőr szintén aláírta, s a nyomtatványon feltüntették a befizető nevét és a tagdíj összegét. Az évi tagdíj tehát

Nyugtatvány
 Fizetve 6 forintot, melyre
 1893 évi tagsági díjban Gál
 Péter úrnál felfizettem. Gál Péter
 1893.
 Jókai Mór

6 forint volt. Évszám nincs a nyugtákon, de minden esetre 1874 előtti évekből valók. 1874-ben ugyanis már a választójogi törvényt a balközép együtt szavazta meg a kormánypárttal, és a következő évben létrehozták a szabadelvű pártot, amelynek Jókai Mór is számottevő tagja lett, Gál Péter pedig 48-as maradt.

Ugyanabból az időből, talán ugyanabból az évből való a népköri tagsági jegy is. Szövege a következő: *Belépti-jegy* a „Pesti Népkör” helyiségeibe, érvényes Gál Péter úr részére. E jegy át nem ruházható. P. H. Jókai Mór, elnök. Jókai neve nyomtatottan van a belépti jegyen.

Ugyancsak 1874 előtről való egy *lapterjesztésre vonatkozó Jókai levél* is, amelyben Jókai Mór mint elvbarátját kérte fel Gál Péter képviselőt — akit elvtársi buzgalmról ismert — a Neuer Freier Lloyd című lapnak választói között való terjesztésére. A levél szözszerinti szövege:

Tisztelt elvbarátom! Felkérem önt bizalmasan, szíveskedjék az elveinknek tágasabb körben érvényre juttatása végett alapított „Neuer Freier Lloyd” című lapnak, választói körében leendő terjesztése által, emelése körül ismert elvtársi buzgalmtól mentül hathatósabban kifejtteni. Tisztelő elvbarátja Jókai Mór.

A levél nyomdai sokszorosítás, dátum és kézjegy nélkül. Címzése a hátlaapon: Tek. Gál Péter képviselő úrnak, Felduna sor, Nákó ház, Helyben.

A Pécsi Állami Levéltárban őrzött Gál Péter családi iratai között ezek a Jókai Mórral kapcsolatos emlékek lelhetők fel. Talán kisebb jelentőségű iratok, de feltétlenül érdekesek, az irodalomtörténet tanításánál szemléltetőeszközök lehetnek, sőt még az irodalomtörténészek és életrajzkutatók részére is bizonyos adatokat szolgáltathatnak.

KOPASZ GÁBOR

Pécs és a horvát irodalom

Pécs horvát irodalmi kapcsolatainak történetét tulajdonképpen már Janus Pannoniusszal kellene kezdenünk. Janust nemcsak mi tartjuk számon a magyar humanizmus nagyjai közt, hanem ott szerepel neve horvát irodalomtörténetekben is, sőt a zágrábi Jugoszláv Tudományos Akadémia néhány évvel ezelőtt a „horvát latinisták” izléses-kiadású sorozatában kétnyelvű Janus-kötetet bocsátott közzé, iz eredeti latin elégiák és epigrammák szövegével és az igen pontos horvát fordítással. Egyre jobban megvilágosodnak azok a szálak is, amelyek Janus költészetének szabadgondolkodó és kritikai vonásait a balkáni eretnek-mozgalmak hagyományaihoz fűzik. A szlavóniai születésű, részben vagy talán egészen horvát származású Janus tehát azok közé a nagy szellemi hőroszok közé tartozik, akik — minden irigykedés és vetélkedés nélkül — két nemzet irodalmában is helyet foglalhatnak.

Igen élénk-ké válnak Pécs horvát irodalmi kapcsolatai a XVII. és XVIII. században, már a török hódoltság évei alatt. Ezen nem szabad csodálkoznunk. A hazánkban állomásozó vagy letelepedő „törökök” tekintélyes része nem oszmán-török volt, hanem mohamedán vallású délszláv. Erről sok forrás tanúskodik. Ezekkel a „törökökkel” azután szerb és horvát keresztények, sőt szerzetesek is jöttek. A ferences barátokat az oszmán uralom megtúrte, sőt a maga módján támogatta is. A boszniai ferencesek például jelentős szerepet játszottak a XVII., XVIII. és XIX. század szerb—horvát irodalmi életében. „Bosnyák ferencesek” jutottak el a török-megszálta Magyarországra, így Baranyába is. Ami pedig a legmeglepőbb: még a jezsuiták is kivívták kitűnő összeköttetésekkel azt a jogot, hogy hosszabb-rövidebb időre letelepedhessenek, vagy legalább térítő-körutat végezhessenek a Török Birodalom területén.

Egy ilyen háromtagú jezsuita-misszió résztvevőjeként jutott el Pécsre 1612—13-ban Bartul Kasić (1575—1650), a XVII. századi horvát irodalomnak ez a mozgalmas életű alakja. Dalmáciában született, egyszerű családból, szerzetesnek ment, s Itáliában és szülőföldjén működött. Szívesen járta a Balkánt: egy ilyen útján jutott el Belgrádon, Vukováron és Eszéken keresztül Pécsre. Baranyában —, mint maga írja — ariánusokkal, luteránusokkal, kálvinistákkal, pravíslávokkal, mohamedánokkal találkozott: ezeket természetesen igyekezett katolikus hitre téríteni. Főleg az „ariánusok” említése érdekes: ezek nyilván azok a baranyai magyar unitáriusok, akik jelentősége a XVI. században olyan nagy volt. A „kálvinistáknál” talán az Ormánság lakóira gondolhatnánk. Mindenesetre biztos, hogy a horvát pap magyarokkal is érintkezett. Őt mgát egyébként már nemcsak vallásos buzgalom, hanem nemzeti érzés is vezette útjain. Kasić előfutára a délszláv népek összefogásának, könyveivel és nyelvtanával egyik úttörője az egységes szerb—horvát irodalmi nyelvnek.

Kissé hasonlít hozzá a XVII. század első felében Krsta Peikić, aki 1715 és 1718 közt volt pécsi kanonok. Mozgalmas életű ember ő is. Bolgár pravoszláv család sarja, azonban Rómában és Velencében tanulva áttér a katolikus vallásra, s hittérítőként járja Erdélyt, Havasalföldet, Szlavóniát. Így jut el — már kanonoki működését megelőzően is — Pécsre, s Pécsen írja horvát nyelven *Zarcalo istine* (Az igazság tükre) című könyvét. Ennek is, egyéb horvát és latin munkáinak is az a célja, hogy a görögkeleti és a katolikus egyház únióját megvalósítsa, és a mohamedánokat keresztény hitre térítse.

Ez az egyházi jellegű horvát irodalmiság aztán a XX. századig tovább él. Pécsi (Engel, Filipović), majd később siklósi és mohácsi nyomdák vallásos kiadványokat adnak ki Baranya és Szlavónia horvát népe számára, s Pécssett jelennek meg a XVIII—XIX. század fordulóján olyan ismertebb horvát szerzők, mint Antun Bačić és Kralo Pavić művei is. Lassankint világi alkotások is napvilágot látnak ebben a korban. 1838-ban a pécsi püspöki nyomda új betűket szerez be, immár a Gaj-féle megreformált horvát helyseírás szerint. Ez már az „illirizmusnak” és a *preporodnak*, a horvát nemzeti újjászületésnek jele. Az illirizmus nemcsak a horvát művelődés és a horvát irodalom megreformálására törekszik, hanem tudatosan vállalja a szerbekkel való nyelvi közösséget és a többi balkáni szlávokkal (bolgárok, szlovének) való kapcsolatot is. Ennek a mozgalomnak híve az a Stjepan Marjanović, aki a pécsi nyomda új betűivel adhatja ki színdrámáit és lírai verseit. És ennek az „illir”-kapcsolatnak emléke az is, hogy a Pécsi Egyetemi Könyvtárban mai napig megvannak Ivan Gundulić két kötetben összegyűjtött munkái, a zágrábi *Matica Ilirska* gyönyörű, aranyetszéses bibliofil-kiadásában. Gundulić, a dalmát barokk-humanista költő, ünnepelt írója volt az illirizmus mozgalmának: ők adták ki a múlt század negyvenes éveiben munkáit is.

Pécs és Horvátország irodalmi kapcsolatainak legszebb emléke három nagy horvát író, Antun Kanižlić (1699—1777), August Šenoa (1838—1881) és Miroslav Krleža (szül. 1893) pécsi tartózkodása. A XVIII., XIX. és XX. században tehát egyaránt egy-egy nagy horvát író hozható kapcsolatba Péccsel.

A szlavóniai születésű Kanižlić jezsuita szerzetes volt, majd a rend feloszlatása után pozsega püspökititkár. Pécssett 1730—31-ben, majd 1745—47-ben működött hitoktatóként és horvát gyóntatóként. A város akkori lakosságának közel egyharmadát a „bosnyákok” tették ki, az egykor mohamedán vallású, a város visszafoglalása után azonban katolikus hitre tért horvátok. Ezek között működött Kanižlić s bizonyára már itt kibontakoztak benne később megvalósított irodalmi tervei. Érdekes volna tudni, találkozott-e a horvát pap-költő magyar rendtársával, Faludi Ferencel? Faludi 1728—30-ban működött először Pécssett: akkor távozott innen, amikor Kanižlić érkezett. Elképzelhető, hogy ismerték egymást. Mindenesetre mind Faludinál, mint Kanižlićnél a *Sveta Rozalija* (Szent Rozália) költőjénél sok a rokonnaság: rokokóba átjátszó barokk-humanista hagyomány, népköltészeti hatások, s általában a vallásos tényezők rovására érvényesülő bizonyos „világiasság”; könnyed, elegáns, dallamos verselés. Kanižlić verses Rozália-legendájának (vagy ha úgy tetszik: kis-eposzának) nem egy motívuma a dunántúli kései barokk inspiráló erejéről tanúskodik.

August Šenoa a kiegyezés-utáni Horvátországnak volt termékeny írója, kritikus és közéleti szereplője. Szinte az irodalom minden ágában kipróbálta erejét, legjobbak azonban történeti regényei, így a magyarra sajnos még le nem fordított *Seljačka buna* (Parasztlázadás), a XVI. század „horvát Dózsjának”, a Zágrábban tüzes trónon megégetett Gubecnek és felkelő parasztjainak nagy nyelvi művészetével, kitűnő jellemző-tehetséggel megírt története. A rendelkezésünkre álló horvát irodalomtörténeti kézikönyvek és szlavisztikai munkák csak Šenoa zágrábi, prágai és bécsi jogász-éveiről írnak, s különösen kiemelik fontosságát a XIX. századi cseh—horvát kapcsolatok történetében. Pedig a nagy horvát író pécsi diák is volt! A ciszterci rend pécsi Nagy Lajos gimnáziumának értesítőiben — Kühn Szaniszló igazgatása idején — évről-évre megjelent ez a szöveg: „Elhunyt tanítványaink közül országos hírnévre tettek szert... Šenoa Agost horvát regényíró...” (Az 1938/39. évi értesítő nyomán idézzük: a kipontozott részben egyéb, jórészt magyar nevek szerepeltek.) Sajnos, egyik Értesítő sem közli Šenoa pécsi diákéveinek idejét. Pécsi vagy zágrábi levéltári kutatások ezt bizonyosan pontosan meg tudnák állapítani, azonban aligha tévedünk, ha az 1850 körüli évekre tesszük, hiszen a horvát író 1838-ban született. Ekkor már a ciszterciek vezették a pécsi gimnáziumot, amelynek az egész XIX. század folyamán sok horvát tanulója volt. Érdekes volna Šenoa életművét is megvizsgálni. Bizonyára akadnának benne pécsi vonatkozások.

Jól megfigyelhető a Pécs-élmény a horvát — sőt jugoszláv — irodalom mai legnagyobb alkotójának, Miroslav Krležának műveiben. 1906 és 1910 között volt a pécsi honvéd hadapródiskola növendéke. Itt képezték akkor a horvát tiszteket is. Ez a város, az 1910 körüli Pécs jelenik meg a *Glembay-család* (magyarra ford. Dudás Kál-mán, Budapest, 1956.) egyik mester-novellájában, a „Temetés Terézvárott”-ban. Igaz, a horvát író kissé Szabadka vonásaival keveri Pécs képét: maga a „Terézvár” név is Szabadkának régi osztrák katonai térképeken szereplő *Maria-Theresiopel* (Mária Terézia városa) nevét idézi. Mégis, amikor ezeket a mondatokat olvassuk, Pécs képe merül föl előttünk: „Így festett hát Alsóterézvár, a platános és székesegyházas város a tölgyerdők rengetegében, a dimbes-dombos táj ölen, a Dunától a stájer határig és a Balatonig hullámozó erdős vidék déli részén. Az országutakat szegélyező jegenyék, a kovácsműhelyek és csárdák, távolban a meredező tornyok, a városszéli téglagyárak, a dombokról lejtő erdősávok és primitív nyaralókkal tűzdelt szőlők panorámája garast érő giccsként hatott, s az őszi esők beálltával ez a panorama ködösen egyhangú és halálosan unalmas lett.”

Miért ez a kissé ironikus és kritikus hang? — kérdezhetné valaki. Először azért, mert Krleža ezt a tájképet egy tragédiába-torkolló novella keretének szánta, Ramong Geyza főhadnagy és Warronigg-Glembay Olga ezredesné erotikus tragédiájának háttereként. Másfelől pedig, mert az ifjú Krleža, akit ekkortájt már erős horvát nemzeti érzés és írói hivatástudat töltött el, végzetesen idegennek érezte magától az 1910 körüli „úri Magyarország” világát. Erről egész idézet-gyűjteményt állíthatnánk össze. Mégis, ennek az érzésnek Pécsre vonatkozó része tulajdonképpen „Hassliebe” volt, gyűlölet formájában megnyilatkozó szeretet. Hiszen Pécs mint motívum és színpont számtalanszor felvilágosítja a krležai életműben! Amikor pedig elkövetkezik a második világháború és a fasiszta uralom, Krleža már némi nosztalgiával kezd gondolni ifjú éveinek „pécsi idilljére”.

Tanúbizonyságai ennek 1942-ben írt naplójegyzetei (egy részüket 1955-ben a Jugoszláv Írószövetség almanachja közölte; magyarra sajnos még nincsenek lefordítva). A horvát fővárosban az usztasák és hitleristák csizmái kopognak. Krležához, írói hírneve miatt, nem mer hozzányúlani a rendszer, ő azonban mégis joggal érzi feje felett Damokles kardját. Ebben a lelkiállapotban írja megrendítő naplójegyzeteit, elmélkedésnek és lírának, visszatekintésnek és tudományos elemzésnek ezt a mesteri együttesét. Itt olvassuk ezt a mondatot, amelyet egy júniusi napon ír le, a zágrábi Dóm harangjait hallgatva: „Fekszem a júniusi fűvön, valahol a pécsi Rácváros körül, a Mecsek alatt, a Jakabhegy alatt, a Makárhegy alatt, jeleket adunk, célbalövünk, nézzük a messzeségben kélő Papukot, Horvátország után vágyakozunk, ábrándozunk a zágrábi székesegyház harangszaváról, ott messze a Medvednica alatt.”

Azt hisszük, nem tévedünk, ha ebből a mondatból meg a régi, az ifjúkori Pécs utáni vágyakozást olvassuk ki, a vágyat az ifjúság és a béke után, a fasiszta háború szörnyűségei közepette. És fölmerül a naplójegyzetekben Petar Dobrović (1890—1942) alakja, a Pécsen született, Budapesten nevelkedett festő, aki 1920-ban a rövidéletű „baranyai köztársaság” elnöke volt, s akinek Horthyék kopói elől Jugoszláviába kellett menekülnie.

Dobrović Krleža legjobb barátai közé tartozott. Sokat is írt róla. Amikor 1942-ben Belgrádból elérkezik a festő-jóbarát halálhíre, Krleža az ő alakját is felidézi, budapesti és belgrádi találkozásait, s azt a megdöbbentő élményt, amely 1932-ben történt, Csehországban. Krleža ekkor Prágából Varsó felé tartott, s egy állomáson találkozott Dobrovićsal, aki magyarul mondta neki: „Kezdek félni”. — S íme, az 1932 és 1942 közti évek igazolták a művész sötét előérzetét!

Krleža aztán túlélte a katalizmust, s 1947-ben, már ünnepelt íróként, újra fölkereste Pécsét. Szép, tavaszi este érkezett, s első útja egykori iskolájához vezette. Másnap a virágba borult Mecseken autóztunk, s megcsodálhattuk nemcsak az író élénk szellemét, enciklopédikus műveltségét, hanem kitűnő magyar tudását is. Előadást is tartott aznap a Bacsányi Társaságban.

A három nagy horvát író pécsi vonatkozásai után még fel kell hívnunk a figyelmet egy érdekes, kéziratban maradt alkotásra. A múlt század nyolevanas éveiben Nikola Tordinac összeállította a pécsi és pécsvidéki horvát népszokások, dalok és mesék gyűjteményét (*Hrvatski narodni običaji, pjesme i pripovijetke iz Pečuva i okolice*). A kézirat 1885-ben a Matica Hrvatska zágrábi archivumába került. Tudunkkal még ma is kiadatlan. Szép feladat volna, a kéziratról másolatot (esetleg mikrofilmet) szerezni, s kiadásáról gondoskodni. A Baranya-kutatás sokat köszönhetne annak, aki ezt az anyagot ismertté tenné. Erdemes volna aztán újabb részletkutatásokat végezni Pécs délszláv irodalmi és művelődési kapcsolatairól, így például megvizsgálni, élt-e és ha igen, meddig, a szerb—horvát hősi epika a pécsi „bosnyákok” közt? Talán még szem- illetve fültanúkat is lehetne találni, akik ilyen énekek előadásain részt vettek. Azt persze tudjuk jól, hogy amit most ebben a kis cikkben elmondtunk, csak vázlat lehetett. Reméljük azonban, hogy akár nekünk, akár másoknak lehetőségé válik a további kutatások elvégzése.*

ANGYAL ENDRE

Forma és korszerűség

(Hozzászólás Marsall László és Tellér Gyula tanulmányához*)

Vita tudományos kérdésről a siker reményével csak az elméleti fogalmak tisztázása után indulhat. A modernizmusról dülő vita nem az alapfogalom, hanem fattyúhajtása meghatározásával igyekezett célhoz. Ezt a hiányt küszöböli ki a tárgyalt tanulmány. Hézagpótló. Alapfogalmakat tisztáz, távlatokat nyit, további kutatásnak szilárd alapot teremt.

A szerzők a modern költészet formai lehetőségeinek vizsgálatához az alapfogalom: a „korszerű” meghatározásával törnek utat. Ez — szerintük — a korábbi koroktól eltérő, új élményvilág közvetítése; a művet nem formája, hanem tartalma avatja korszerűvé, az, amit magával sodor. A szerzők részéről adott körülrást nem találom formalisztikusnak, Lukács György-gyanúsának. Fejtegetésük nem hagy kétséget, hogy csak a haladó művészetet tekintik korszerűnek. Meghatározásuk helyeségén mit sem változtat, hogy a korszerű egyik oldalról formai, másik oldalról tartalmi elemként jelentkezik. Ez nem más, mint ugyanazon logikai egység ugyanazon oldalának két különböző irányból történt megvilágítása. Helyes, hogy a szerzők a költők analízisének az általuk használt eszközökből következtetnek. Semmi sem lehet jellemzőbb valakinek jellemére s adottságára mint az, hogy milyen eszközöket használ s ezek milyen állapotban vannak.

Lenin a kommunizmusról azt mondotta, hogy az proletárdiktatúra + villamosítás. Világhírű mondatának meghosszabbított árnyékában így próbálom leírni a korszerű költészet képletét: ez az új élményvilágnak a legkorszerűbb eszközökkel történő közvetítése. Az új élményvilág elsősorban a forradalom. Lenin szerint, aki fagyúgyertyával világít, nem ér el a kommunizmusba. Ahogy e világrendre alkalmasabb szimbólumot nem lehet találni a központi villanyvilágításnál, távfűtésnél, napfűtésnél, nem tarthatunk korszerűnek költőt, aki kiírt formákban, az ókor által feltalált stílus segítségével vési viaszba az új világ látomását. Avult tartalmon viszont a legkorszerűbb forma sem segíthet. A XX. század első, reakciós negyedében az Akadémia kísérletet tett előregedő regényeknek mentésére úgy, hogy korszerű társalgási nyelvre íratta őket át. Hasztalan. Az új köntösön átütött az öregség lemoshatatlan szennye. Viszont tudjuk, milyen sikerrel járt Villonnak az ófrancia és Walter von der Vogelweide-nek az ónémetből való átültetése. Mert ma is van mondanivalójuk. Mindezt azért hozom fel, hogy lássuk: a szerzők milyen biztos iránytűt adnak kezünkbe a modernizmus útvesztőin a tájékozódásra.

Tanulmányuk második Kolumbusztójtása, hogy a vers elemzésénél a versszöveget sejtjéből, a szóból nyomulnak előre. Erről tudjuk, hogy mint a sejt: élőlény, s bizonyos idő alatt a nyelv átalakul. Jósika idejében az „ideges” férfi annyit jelentett: inas, izmos, erős. Ma mást jelent, legújabbban a goromba embert. A XIX. században

* A szerkesztőség nem ért egyet a szerző következtetéseivel és egyes helytelen megállapításaival. Írását vitacikként közli, hozzászólások reményében.

a férfiaknak is keblük volt, nélküle nem jelentek meg a porondon. A költők „lantot” hordtak, a jobbnevűek is. Kihalt az indulatszavak egész sora pl. az Áh. (Az óh a versmérték kedvéért még él, mint töltelékszó.) Napjainkban halt ki az „izé”; utóda az idiotázongésú „hogyhijják”, meg a „zömmel” kötőszó, a modern „izé”.

Az élő-lény-szavak tehát a nyelv értelmét kicserélik.

A szó amellett, hogy élőlény, tartalmát tekintve hír egy láthatatlan világból. Vele repült az ember először és vert a végtelenen át hidat társához, egy másik láthatatlan világba. Emberi eszköz, mint a kés, a kerék, a balta. A szárnynál gyorsabb, táviratnál sebesebb. Az eszköz, mint hívó-szó, a tettet idézi. Így lesz a szó jelképpé, totemmé. A tett véres eszközétől nem válik el. Valójában a nyelv művészek alkotásai képek, szobrok, amik eszközökből, baltákból, késekből, kerekekből vannak összerakva. Ez a realizmus örök gyökere a szóval történő ábrázolásnál.

A beszéddel sikerült vizuális képzeteknek akusztikai képzetekké átalakítása. Ezzel a beszéd előfutára korunk csodagépeinek. Főszerepe azonban mindig a szemmel nem látható, füllel nem hallható és a nem tapintható folyamatoknak: a természet rejtett háztartásának közlése, aminek feneketlenségét a logika mérőőnjára el nem éri.

A szavak láncra, a belőlük alakult beszéd ezeket a szenzációkat közvetíti.

Nemcsak a szavak értelme cserélődik, hanem a belőlük támadó szimbólumok is — kiégnek. Minap meglágtam a XIX. század bátorság-szimbólumát az állatkertben. Rosszul érezte magát, átható illatot terjesztett. Alattomosnak, vérengzőnek mutatkozott. Friss leányhúsról vágyott s levágott marhákból szedett fel vitaminokat. Véralkoholos kúrán volt ez a vérengző individualista, és a társadalomtól rácsokkal való elkülönítését helyesnek, igazságosnak, méltányosnak találtam. A XIX. század szimbólumának tartalmát a XX. század élményvilága így cserélte ki.

A száguldás szimbóluma a XIX. században a madár mellett a paripa volt. Mikor a huszas években a fiatal lírikusok a Vigadóban a közönségnek bemutatkoztak — ott volt közöttük József Attila is — Féja Géza azt fejtette ki: a magyarságnak mint pusztai népnek szimbóluma a ló. Szavai akkor mélységesen igazak voltak! Csak aki látta ebben az időben a pusztát, mint lovasrendőrt, uralkodni a terek közlekedésének sokadalmán, vagy tanúja volt a munkástüntetések klasszikus útvonálán, a Rákóczi úton lovasrendőrök páratlanul komor, félelmetes felvonulásának, az tudta átérzeni a szavak helyességét. S tanú voltunk e szimbólum kimúlásának. Láttuk a lovat, amint vallásos félelemmel látta maga mellett száguldani homályos istenét, a szekeret, amit húzott „egy életen át”, elhagyni őt és nélküle haladni láthatatlan lóerővel a hasában. Szemünk láttára kimúlt egy szimbólum. Ma a főút-vonalakról ki van tiltva — lassúsága miatt.

Eddig azonban semmi technikai változás nem okozott olyan forradalmat a szó életében, mint az írás és a könyvnyomtatás feltalálása. Hogy Marsall s Tellér terminológiáját használjam: a vers terén az akusztikai szóartomány egyeduralmát megdöntötte. Lehetett gondolatokat, érzéseket nem kötött formában konzerválni, ami eddig csak a kötött forma mnemotechnikai segítségével volt lehetséges. A versforma gondolatmegőrző szerepének jelentősége csökkent. (Köztudomású, hogy kínai írástudatlan kulik klasszikus műveltségüket úgy tartották fenn, hogy eposzaikat recitálták, míg a gyaloghintókat vitték.) Epika, dráma — lassanként kibújt versformáiból. A líránál — a zenével való közeli rokonságánál fogva — más volt a helyzet. A Távol-Keleten a költők ma is, mint régen a trubadurok, a szöveghez mindjárt az általuk komponált zenét is mellékelik. A líra a kötött formával való házasságát ezért nem bontotta fel. Itt is kifejlődött azonban a líra egy formája, amit nem lehet előadni, csak olvasni, olvasva élvezni. Ennek mások a távlatai. Más a kimondott, mint a leírt szó horizontja. Kimondva bántó, nyomtatásban elviselhető. Ez a vers hasonlít a néma filmhez. A betűk, mint a néma film kockái, rohannak az olvasó szeme előtt. A vizuális hatás túlnyomó. Eddig elmondhatatlan érzések jelentkeznek érzés- és gondolat-mimikrik formájában. Előadásban megfoghatatlanok. A vers akusztikai szóartománya sorvadt. Ha beszélünk „könyvdrámáról”, bátran szólhatunk „könyvversről”. A könyv a versnél formarombolást végzett: kivette eredeti formájából, az előadásból. A néma vers legnagyobb volt a könyvműveltség századában, a

XIX. században. E század a versnek egy az élettől elvonatkoztatott formáját tette lehetővé, ami a rossz értelemben vett modernizmus bölcsője volt.

Mihelyt az új találmányok a beszélt szónak egyszerre számtalan helyen való megjelenését lehetővé tették, az akusztikai szótartományon alapuló vers nyomban előrenyomult.

Ha elfogadjuk, hogy a vers egyúttal zene, arra a kérdésre is feleltünk, szükséges-e, hogy a versnek értelme legyen. Amikor a XIX. században modernizmusnak híre-hamva nem volt, híres alkotó: Musset azt vallotta, hogy csak érzelmeket akar kelteni, nem gondolatokat. Feltűnő, hogy a verstan pápái, akik azon az állásponton vannak, hogy a vers: zene, a zenétől értelmet követelnek. Ugyanakkor testes tanulmányaikban nem tárgyalják azt a kérdést, hogy a költők formáinak kialakulására koruk divatozó zenei formái milyen hatással vannak. A XIX. században végigsepert Európán a bécsi keringő, mint ma a dzsessz. Ennek íze igen sok költőn érződik. Erdemes volna legalább a korokban divatos táncformáknak a versformákkal való összefüggését kutatni, milyen volt a polka hatása, a csárdásé, s milyen a tangóé. E területek parlagon hevernek!

Marsall László és Tellér Gyula összetett tudományos módszere — amellyel mélykutatást végeznek a vers egész területén —, lehetővé teszik számukra, hogy a költői műveket — mint zenei alkotásokat — tételek szerint elemezzék. Amit ezzel kapcsolatban a szótartományokról elmondanak, mély és igaz. Mint az elektron-mikroszkópok, ráirányítják a reflektorfényt az alkotás eddig láthatatlan területére. Számtalan következtetést lehet belőlük vonni. Így abból, hogy a statikai szerkesztési módnál egybefolyik a világkép, nyilvánvalóvá lesz, hogy ilyen kompozíció mellett mért nem alkalmaz a szerző interpunkciót! Mert itt nem lehet a periódusokat elválasztani. Érdekes megfigyelni, hogy minden viszolygás ellenére az interpunkció hiánya a kötött formában alkotó lírikusoknál is mennyire terjed. Akik az interpunkciót elhanyagoló lírikusokat elítélik, nem gondolnak arra, hogy ezeket a jeleket elsősorban a logikai szótartományban mozgó prózára alkották meg. Nem a versre, mely már korábban élt. Így van az, hogy a versre csaknem alkalmazhatatlanok, s új jeleket kellene kieszelni. A mondatrészek jelentősége is eltolódott. A költői szövegben az igék annyira fontosak, hogy majdnem azt lehetne mondani, őket kellene nagybetűvel jelezni, annyira döntők. Semmi jel nincs a rohanó és lassú sorokra. A költő, mikor jelezni akar, valósággal légüres térbe kerül, tehát nem jelez. A szerzők nagy és gazdag bizonyítási anyagából, amellyel a modern lírikusok módszerét kitarják, csak kettőre utalok. Ady politikai varázshatásának szemléltetésére és Walt Whitman szabad versének alkatára. Ady korában virágzott a vezércikk, a tanító-költemény és a heroikus mese furcsa keveréke volt e műfaj, amellyel az olvasónak mindent levezettek, megmagyaráztak s bebizonyították; s a kor valamennyi vezércikkének nem volt akkora politikai hatása, mint Adynak, az ellenfelei által érthetetlennek csúfolt, szimbólumsisakos költőnek. A költő azzal, hogy a logikai láncból egyes szemeket kihagyott, kényszerítette olvasóit vagy hallgatóit, hogy ezeket megalkossák, „munkatársai” tette őket, sokkal mélyebben égette mondanivalóit beléjük, mintha mindent elmagyarázott volna. Úgy feleltek neki, mint az antik kar. És Walt Whitman? Nem érződik az Egyesült Államokhoz című vers kizárólag logikai szótartományokon keresztül haladó dinamizmusán a kapitalizmus zörgő gépezete, kéréletlen, egyirányban haladó srófjai? A Walt Whitman idézetből az individualizmus gépbálványa mögül a logika acélszörny-konstrukciója látszik.

Nagyon tanulságos az is, amit arról megtudunk, hogy a hangulati-képi szótartomány a logikai szótartomány kioltásával miként válik a költői közlés főcsatornájává, hogyan válik „értelmessé”. Eleinte a költők a logikai szótartományon keresztül gondolkodni tanították olvasóikat. Majd a képi-hangulati szótartományokon át az ember nem látható területeire igyekeznek behatolni, melyek terjedelme úgy, mint a jéghegyeknél: kilencszer nagyobb annál, ami kilátszik a tenger hullámaiból.

A szótartományok kioltásának van azonban egy másik oldala is. Úgy, mint a viharban, mely gyakran teljes elsötétítéssel jár, s a pillanatig cikázó villám annál élesebben mutatja az eltakart tájat, mert épp az eltakart részekre összpontosítja a figyelmet. Az úgynevezett absztraktok is szimbolisták. Koruknak szörnyszülötteit,

a kapitalizmus haláltáncát jelzik. Helyes politikai szimattal fordult Hitler ellenük. Hű tükröt tartottak eléje. Zavaros elképzelésének nem lehetett volna jobb ábrázolása a „Kék lovak váránál”. A sexualpatológiának „Unlustgefühlje” pedig — Freud híres tétele — nem egyéb a kapitalizmus lelkiismeretfurdalásánál. S az írók, mint Kafka és társai, csak látszólag rúgták ki maguk alól a realitást. Nagyon is valódi félelmek futnak végig soraikon. Nem véletlen, hogy az absztrakt művészeti tendenciák olyan erővel lépnek fel a kapitalista államokban. Viszont az új formákra való törekvéseket ezekkel közös nevezőre hozni: tévedés.

Emögött az rejtőzik, hogy a költő mindig a jövő felé fordul. Sosem azt akarja, ami volt, nem azt, ami van, hanem ami nincsen még. A meg nem született erdőt, fel nem épült várost, nem az utat, hanem az utazást. Ezért kell mindig új szó, amit el nem sírtak, ki nem faragtak, s ezért van annyi stílus és annyi művészi forma. Az új forma nem azt jelenti, hogy a régi elmúlik, csak azt, hogy az emberiség ismét gazdagabb lesz. Eddig azt állítottam s bizonyítottam, hogy a nyelv kicserélődik és a szimbólum kiég. De a művészi formába egyesült szavak és szimbólumláncok ellenállnak az időágyúknak. Meghaltak a rómaiak, eltűnt a nyelv, egy latin csecsemő sem él s Ovidius... 2000 éve repül a föld körül. Az eredeti forma halhatatlan. Ahogy halhatatlanok a görög oszlopsor, a harmónia szabályai, a vezérszólam a klasszikus szonátában és fiatal az Akropolisz és a milói Venus is, de megismételni ezeket — számos kísérlet bizonyítja — nagyon nehéz. A régi formákban is lehet új műveket alkotni, ha valaki eredeti művész. Az ellenkezőt állítani éppoly botorság lenne, mint azt bizonyítani, hogy a régi hangszerekre, hegedűre, zongorára nem lehet modern zeneműveket írni, persze hogy lehet. De ez nem zárja ki, hogy új hangszerekre is alkossanak zenét és minden korszaknak megvoltak az új hangszerei.

A művészet kollektív alkotás. A vers különösen az. Mihelyt az író felvéste a nyelv falára, már nem az övé. A művész mindenét odaadta s ez volt a célja is. Ezt jelentik József Attila szavai: „Nem én kiáltok, a föld dübörög.” Akármennyit ad a költő magából, elenyésző ahhoz képest, amit a közösségtől tartalomban s kifejezésben kap.

Korszerű az a költő, aki koráról szól korához. Nem magáról nyilatkozik. Korszerű költő nem egyeseknek dedikál, hanem mindenkinek. Formája nem az örültek végtelen monológja, hanem én-húrján a világ szól, ihlete olyan, mint a tájon keresztülhaladó folyó: éjjel és nappal, mindig és mindenből táplálkozik, míg meg nem találja a tengert, ahol mindene elmerül. Ilyen értelemben a modern lírikusnak talán nincsenek is — személyes érzései.

MENYHÁRD ALFRÉD

Könyvek a mai nyugati irodalomról

A szerencsés véletlen négy olyan könyvet juttatott kezembe, amely napjaink nyugati irodalmával foglalkozik: egy franciát, egy németet, egy angolt és egy amerikait. Mind a négy más-más típusú, különbözik céljuk is, de talán éppen ezért segítik a nyugati világ problémáinak megismerését. Az amerikai (Donald W. Heiney: *Essentials of Contemporary Literature*. Barron's Educational Series, Inc. 1954. New York) közelíti meg leginkább az irodalomtörténeti kézikönyvek hagyományos formáját: szinte iskolakönyvekre emlékeztet. A francia (*Dictionnaire biographique français contemporain* Ed. Pharos. 1954—55. Paris.) lexikonszerű, s nemcsak írókkal, hanem a mai francia közélet minden jelentékenyebb alakjával foglalkozik. A német (Wilhelm Grenzmann: *Weltdichtung der Gegenwart*. Probleme und Gestalten. 1955. Bonn.) címe ígér legtöbbet: „A jelenkor világművészete. Problémák és alakok.”, de megelégszik hét francia és öt angolszász író ismertetésével külön tanulmányokban. A negyedik már régebben (1937) jelent meg angolul, de most fordították magyarra (Christopher Caudwell: *Illúzió és valóság*. Gondolat kiadás, 1960.). Igazi témája „a költészet forrásainak vizsgálata”, de egy rövid érdekes részletben foglalkozik a mai irodalom problémáival is.

Legrövidebben a francia lexikkal végezhetünk, mert a különféle problémákat csak futtában érinti az egyes életrajzokban. 507 íróat ismertet. Noha a szám alakulását torzítja, hogy ugyanaz a szerző, ha több műfajban dolgozik, kétszer-háromszor is szerepelhet, mégis nagy mennyiség. Például sportolót csak 56-at közöl, sőt a politikusok is háttérbe szorulnak 400 emberükkel. A irodalom — úgy látszik — ma is a szellemi élet középpontja Franciaországban.

Látszólag minden cikk szerzője a jó lexikonokra kötelező tárgyilagosságra törekszik. Például Aragon másfél hasábot kap, mint Camus, Colette vagy Salacrou, de kevesebbet mint Mauriac vagy Sartre. A terjedelemben megnyilvánuló értékelésről lehetne vitatkozni, de a szövegbe bűjtött célzatosság hangosan beszél annak, aki ismeri az álcázott propagandának azt a fogását, amely elhallgatja véleményét, de az adatokat úgy ismerteti, hogy megindítsanak egy gondolatsort, és az olvasóra bízzák az ítélet megfogalmazását. Például Aragon életrajzában részletesen ismerteti az *Un cadavre* (Egy holttest) című röpirat ifjúkori epizódját. Anatole France halálakor írta szürrealista barátaival, és élénk vitába keveredett miatta a *Clarté* (Világosság) csoport kommunista íróival. Ugyanígyen kajánsággal részletezi kommunistává alakulását és szakítását addigi barátaival, „noha” Breton (a szürrealisták egyik vezetője) védelmére kelt”, amikor egyik híres költeménye, a *Front Rouge* (A vörös front) miatt bírói eljárást indítanak ellene. Szükséges-e részletesen ismertetni, honnan fúj a szél, amikor így zörög a haraszt?

Grenzmann már rövid bevezetésében őszintén mentegeti könyvének egyoldalúságát. Korunk legfeltűnőbb jellemvonásának azt látja, hogy a most eltelt félszázadban a népek igen közel kerültek egymáshoz. Találón állapítja meg, hogy ezt különösen a németek veszik észre, akiket a hitlerizmus másfél évtizedre erőszakosan zárt el a világ szellemi áramlataitól. Ezért különösen szükségesnek véli, hogy honfitársai megismerkedjenek korunk irodalmával, amelynek legégetőbb problémája — s itt

ismét megfogalmazza, amit előtte többen elmondtak már — a bizonytalanság: az ember „már nem tudja, hová tartozik, keresi létezésének értelmét, homályos erők fenyegetését érzi, és az a feladata, hogy újra határozza meg helyét a világban, vagy régi rendelkezéseket olvasszon újra életébe.”

E kínzó helyzet forrása szerinte a másfél évszázada egyre gyorsabb ütemben kibontakozó világiasodás, amely az embert állította isten helyébe. A bonni Németországban divatozó vallásos, pontosabban katolikus felfogást szolgálja Grenzmann könyve is, ezért a mai bizonytalanság pozitív eredményét abban látja, hogy a gond és aggodalom közepette az ember gyakran megint átéli a régi századok minden vallásos megrázkódtatását.

Az istenhitben vallott felfogás szerint két táborra osztja a mai irodalmat, de a hívők és hitetlenek táborát két nagy, közös meggyőződés fűzi össze. Az egyik, „hogy a világ nem isteni, mert hiányosságai tagadhatatlanok”, a másik pedig, „hogy szakadékok vesznek körül, amelyek megsemmisítéssel fenyegetnek bennünket.” A helyzet magyarázatában megegyezik a két tábor, csak azon vitatkoznak, hogy az ember önmagát emelje-e abszolútummá, vagy bízzék-e magasabb, transcendentális hatalmakban.

Az ismertett írók megválogatásával válaszol a kérdésre a német szerző. Az még nem határozza meg állásfoglalását, hogy hét francia, három angol és két észak-amerikai szerző szerepel a kötetben, hiszen a francia irodalom ilyen arányú jelentőségét ma is általában elismerik. A hét francia közül azonban három az „új-katolicizmus” irodalmi képviselője (Paul Claudel, Georges Bernanos, François Mauriac), a többi irodalmi irányzatot csak a szkeptikus André Gide, meg a három egzisztencialista (Jean-Paul Sartre, a mostanában elhunyt Albert Camus és Jean Anouilh) műveiben ismerteti. Az angolok közül csak a katolikusokat emlegeti (T. S. Eliot-ot, Graham Greene-t, sőt Bruce Marshall-t, akit pl. Heiney meg sem említ könyvében). A két amerikai között a kiábrándult és politikailag színtelen Hemingway (majd meg látjuk miért) és a humanista, itt-ott a kereszténységet is megértő Thornton Wilder kap helyet.

Maga is érzi a válogatás egyoldalúságát, mentegetőzik is: második kötetet ígér, amely majd pótolja a könyv szembetűnő hiányait. Az egyes írók arcképén is csak azokat a vonásokat rajzolja meg, alaposan, amelyek a vallás problematikájával függnek össze. Például a metafizikai kérdésekkel szemben tudatosan közömbös Hemingway regényeiben addig-addig kutat, míg nem talál néhány vallásos vonatkozású nyilatkozatot. Ezekből azt a következtetést vonja le, hogy „ez a nagy mű (Akiért a harang szól c. regényről beszél) félig agnosztikus, félig adventista alpból keletkezett, amely az ismeretlen felé fordul.”

Egyoldalúságát nem számítva jó tájékoztatást ad Grenzmann a tizenkét íróról. Először azt vázolja, hogyan helyezkednek el korunk szellemi áramlataiban, aztán rövid életrajzban magyarázza világnézetük fejlődését, majd a művek részletes boncolgatása közben szinte franciás ízléssel elemzi a szerzők stílusát.

A nyugati egyoldalúság megvan Heiney könyvében is. Például Howard Fast nevét hiába keressük az amerikai írók között. A szovjet irodalmat is külön fejezetben tárgyalja azzal az indokolással, hogy a nyugati kultúrától elzártan fejlődött. A szerzők közül is csak két szocialista realistát ismertett külön fejezetben: Majakovszkijt és Solohovot. Alexej Tolsztojt az „egyéb szovjet írók” közt említi (Gorkijt és Kuprint már előbb elemezte az „európai” realisták közt). Elfogultsága mégsem szubjektív, hanem környezetéből eredhet. Valószínűleg ismeretei sem elég alaposak ahhoz, hogy felfedezze Fagyjevet vagy Szimonovot, beéri azoknak felsorolásával, akik nagyobb lármát keltettek az amerikai sajtóban. A csehek közül is ki-felejtji Haseket, megelégszik Capek-vel, a magyar írók közül is csak Molnár Ferencről tud, noha világnézeti okok aligha akadályoznák Ady, Babits, Kosztolányi vagy Móricz Zsigmond felsorakoztatásában, hogy a fiatalabb mai „öregek”-ről ne is beszéljünk.

Szándékosan szűkre szabja látókörét az amerikai szerző. Az irodalmi jelenségeket igyekszik „belülről” — magából az irodalom fejlődéséből — magyarázni, bár, vet egy-egy pillantást a társadalmi viszonyokra is.

A XIX. század irodalmi örökségéből három mozzanatot emel ki, amelyek hatása különösen érvényesül korunkban: 1. a realizmus és naturalizmus Stendhal, Balzac, Tolsztoj és Ibsen alkotásaiban virágzó irányzatát; 2. Baudelaire, Wilde, Strindberg és Huysmans dekadens világnézetét; végül 3. a szimbolizmus (az angol prerafaeliták és a francia Parnasse) formai újításait. Ezután két irodalmon kívüli újdonság, a szocializmus és a tudat alatti lélektan hatását hangsúlyozza, amelyet Marx Károly és Freud Zsigmond nevével jellemez.

A mai irodalom legfeltűnőbb vonásának a nagy különféleségeket látja. Sohasem élt még annyi irány és iskola egymás mellett, egy időben, mint napjainkban. Rámutat a mai társadalom színesebb rétegződésére, ami a fejlődést sarkallja, valamint arra is, hogy ez az irodalmi sokféleség nagy hiányt leplez le: századunkban még nem alakult ki egy uralkodó társadalmi filozófia, átmeneti korban élünk, tehát még nem remélhetünk egységet az irodalomban sem.

A feszültséget megállapítja az irodalom és közönség mai viszonyában is. Az írók jelentékeny kisebbsége az obscurantizmus és az ezotericizmus irányában fejlődött. Sohasem alkották még a műveket a járatosak („cognoscenti”) oly vékony rétegének, mint mostanában. T. S. Eliot-ot és Ezra Pound-ot említi példaként, akiknek jóval kisebb a közönségük, mint a XIX. század nagy költőié: Tennyson-é vagy Victor Hugo-é. Az ellenkező irányú törekvést is megfigyeli. Több XX. századi szerző határozottan a tömegek számára akar irodalmat teremteni (az amerikai Theodor Dreiser és a francia Roger Martin du Gard nevével jelzi, kikre gondol). Ez a kísérlet széles mederben és jól megszervezve folyik a Szovjetunióban („on a wide scale and in a highly organized manner”). Ezt az igyekezetet észreveszi a többi művészetben is, de — teszi hozzá — az irodalom nehezebben népszerűsíthető művészet, mint a festészet vagy zene, ezért a demokratizálást többször a művészi színvonal egyszerűsítése, néha vulgarizálása kísérte.

A mai irodalmi iskolák bonyolult változatosságában két alapvető irányzatot különböztet meg. Az első a XIX. századi realizmust és naturalizmust folytatja, de politikai felfogásában harciasabbá, céljaiban liberálisabbá, technikájában alaposabban tudományossá igyekszik fejlődni. Négy csoportot különböztet itt meg: a realistákat (pl. Thomas Mann, Heinrich Mann, Sigrid Undset, W. S. Maugham), naturalistákat (pl. Dreiser, Sinclair Lewis, E. Hemingway, G. Hauptmann, Henry Miller, Gorkij, R. Martin du Gard, regionalistákat és falusi naturalistákat (pl. Knut Hamsun, W. Faulkner, J. Steinbeck, J. Giono) és az újraéledt regényes életrajzokat (pl. Lytton Strachey, A. Maurois, E. Ludwig.)

A második nagy irányzatba a realizmus reakciója névvel foglalja össze a különféle újtó törekvéseket. Ebben a részben megint négy csoportba osztja az írókat: a lélektaniba (pl. Th. Wilder, A. Moravia, J. Anouilh, H. v. Hoffmannsthal, A. Schnitzler, H. Hesse, D. H. Lawrence), az új-romantikusba (pl. E. Rostand, J. London, St. George, M. Maeterlinck, G. D'Annunzio, Molnár Ferenc, M. Arcubasev, A. de Saint-Exupéry, J. Cocteau), az impresszionistába és a tudatalattival foglalkozókéba (M. Proust, V. Woolf, K. Mansfield, J. Joyce), végül az expresszionisták és más kísérletezők osztályába (pl. G. Kaiser, K. Capek, F. Werfel, E. O' Neill, F. Kafka, F. Garcia Lorca). Ötödik csoportként itt tárgyalja „ír újjászületés” címmel a W. B. Yeats-tól Sean O' Casey-n át J. Stephens-ig terjedő irodalmat.

E két nagy irány ismertetése alkotja a könyv derekát: mindegyik körülbelül 160 lapot foglal el. Már csak 70—80 lapot szán az értelmi és ideológiai vonatkozású irodalomnak, amelyet három fejezetbe csoportosít. Az elsőben „Visszatérés a hagyományhoz és a hithez” címmel többek között F. Mauriac, A. Huxley, P. Claudel, G. K. Chesterton, a másodikban „liberálisok és humanisták” gyűjtőnévvel például A. France, R. Rolland, H. Barbusse, G. B. Shaw, H. G. Wells, U. Sinclair, A. Malraux, E. M. Remarque, Ig. Silone műveit foglalja össze, a harmadik a relativistákat és egzisztencialistákat, A. Gide, J. P. Sartre, A. Camus, L. Pirandello munkásságát ismerteti.

Majdnem ugyanannyi helyet (67 lapot) szán a költészet bemutatására külön csoportosítva a naturalistákat (R. Dehmel, E. A. Robinson, C. Sandburg stb.) és a kísérletezőket egy kalap alá gyűjtve Rilketől és Valérytól a szürrealistákig és imagis-

táig a sok árnyalatot. A szovjet irodalom igen sommás (13 lap) ismertetése után a mai kritika irányait gyűjti össze húsz lapon (impresszionizmus, új humanizmus, szociologizmus és marxizmus, új kritizmus). Végül nem teljes, de jól használható bibliográfiái jegyzetek zárják a kötetet.

Hálás feladat lenne vitatkozni a szerző nyilvánvaló tévedéseiről és torzításairól, elmélkedni azon, hogy helyes módszer-e, amely főként az egyes művek gyakran ötletes tartalmi ismertetésében látja az irodalomtörténet feladatát, de helyünk sincs rá, meg a kis mértékben is járatos olvasó szemét is szűrje, hogy például az ír irodalmi renaissancának ugyanannyi hely jut, mint az egész szovjet irodalomnak, vagy hogy Anouilh és Schnitzler egymás mellé kerül (az utóbbi kap több helyet), Franz Kafkát Federico Garcia Lorca követi ugyanabban a fejezetben stb. stb. — Folytathatnánk a kifogásokat, de fölösleges. Szinte úttörő jelentőségű a könyv és hibái ellenére jószándékú. Az olvasó már az eddigi megjegyzésekből is láthatja, hogy csoportosítása, megállapításai, értéktételei közül több nem marad majd meg a kritikai rostában.

A negyedik könyv, Christopher Caudwell „Illúzió és valóság”-ja azért is üdítő olvasmány, mert megmutatja, hogy marxista esztétikáról is lehet szellemesen és elegánsan írni. Erdemes lenne az egész könyvvvel foglalkoznunk, de a szűkös hely arra késztet, hogy ragaszkodjunk kiszabott szempontunkhoz, tehát a műnek csak a modern irodalom fejlődését tárgyaló részét vizsgáljuk.

Mint marxista, az irodalmat a társadalmi viszonyokkal magyarázza. Hogy világosabban láttassa a termelési helyzet és a költészet összefüggését, az írókat és költőket a „szakemberek” rétegébe sorolja, amelybe a művezetők, technikusok és az értelmiségiek (mérnökök, orvosok, ügyvédek, tanárok) tartoznak. A kapitalista termelésben szembekerülnek a proletáriátussal kedvezőbb helyzetük miatt, amelyet szaktudásuk, ügyességük, magasabb fizetésük biztosít. Munkájukban is több örömet találnak, mint az agyonszervezett termelés hajszájába kényszerített proletárok, ezért szabad idejük és a termelő üzemből töltött órák között sem akkora az ellentét. A tőkés termelés a gyors ütemben fejlődő gépesítés azonban könyörtelenül munkássá süllyeszti a szakembert is. Hiába lázad a „tömeggyártás” ellen, hiába hirdeti a szaktudás kiválóságát és fölényét, a tömegesen gyártott, selejtesebb, de olcsóbb termelvényekkel szemben alul kell maradnia, s elavult szaktudását csak munkaidőn kívül játékok készítésére használhatja. A munka és a szabadidő között ugyanakkora feszültség keletkezik, mint a proletárok életében.

A szakember proletarizálódási folyamatát igen szellemesen rajzolja meg az író társadalmi helyzetének alakulásában: „A művészeti tömegprodukción a középszerűség élettelen színvonalát erőlteti. Jó műveket nehezebb eladni. Mivel a művészetnek most az a szerepe, hogy a tömegeket a tőkés termelés holt és gépies létéhez idomítsa, ahol a munka kiszívja minden életerejüket, de nem ébreszt bennük nemes ösztönöket, ahol a szabadidő arra szolgál, hogy olcsó fantáziájú filmek, vagy egyszerű vágyteljesülést ábrázoló regények, érzelmi masszázsul szolgáló zeneművek tompítsák el gondolkodásukat — a fizetett írói foglalkozás éppen olyan fárasztóvá és unalmassá válik, mint a gépkezelő munkája. A kor jellemző terméke a zsurnalizmus. A film, a regény, a festészet — egyaránt degradálódnak. Óriási technikai leleményesség egyfelől, az emberi psziché lealacsonyodása és sztereotipizálása másfelől — ez jellemzi a kapitalizmusnak ebben a szakaszában a gyári termelést is, a gyárilag előállított művészetet is.”

Ahogy a szakember lázadozik a gépesedő tömegtermelés ellen, az író is ki akar törni ebből a lealacsonyító hajszából. A technikus szaktudását valami objektív létezőnek kezdi nézni, „fetisizálja”, szembeállítja a társadalmi értékkel. A művész is a mesterségbeli tudást szegezi a társadalmi funkcióval szembe, a „művészetet” az „élettel”. A kiválasztottnak kezd írni („cognoscenti” — ahogy Heiney mondta), ezoterikussá válik, a mesterségbeli tudást, a formát becsüli csak, a tartalmat háttérbe szorítja.

Ebből a szakadásból származtatja Caudwell az egész modern művészetet a 1° art pour 1° art-tól kezdve a szimbolizmuson és a Parnasseon át a szürrealizmusig. (Mivel a sajátos angol viszonyok fékezik ezt a fejlődést, a francia irodalomban ta-

lálja a legjellemzőbb példákat.) Ahogyan a politikában a polgári forradalom utolsó formája az önmagát megsemmisítő anarchista (idézi azt a régi tréfát, amely szerint az anarchisták törvényködexe két paragrafusból áll: „1. Semmiféle rendnek nem szabad lennie. — 2. Senki sem köteles tiszteletben tartani az előző paragrafust”), a modern irodalom fejlődése is önmagát cáfolja meg.

A szürrealistában azt a kisiparost fedezi fel, aki azzal lázad, hogy szabad idejében haszontalan játékszereket készít. Ilyen zsákutcánk látja a valóság „álomszerű ábrázolását”, általában a tudat alatti lelki élet szinte monomániakus vizsgálatát, amelyet a legtöbb modern irányzat az irodalom lényegévé emel. Ez azonban nem felszabadulás, mint az újítók hirdetik, mert amikor lerombolják az értelem által szabott korlátokat, a „szabad asszociáció” ingoványába menekülnek, amely „sokkal inkább kényszer jellegű a rendes, racionális asszociációnál, amint ezt Freud, Jung és MacCardy világosan kimutatták. Racionális asszociáció esetén a képeket a valóság társadalmi tudata — a szükségyszerűség tudata ellenőrzi. Szabad asszociáció esetén a képeket a tudattalan ösztönök vaskeze tartja uralmában — s ezért ez nem szabaddabb, mint egy hangya „Gondolkodása”.

Szürrealizmus néven foglalja össze a különféle modern irányokat, amelyeknek egyaránt az a lényegük, hogy szakítsanak a kapitalista társadalommal, az egyéni, a bizarr, a különös világába menekülnek, de nem akarnak változtatni az ellenségesseé torzult társadalmi rendben. Az illúzió országát építik fel, amelyben a „költészet gyors ütemben távolodik el a művészet társadalmi világától az egyéni fantázia személyi világa felé... S éppen akkor hirdeti túlságosan diadalmasan a végül kiteljesedett szabadságot, amikor a szabadság teljesen kisiklik kezéből.”

A mai nyugati irodalom zavarát mind a négy ismertetett könyv megfigyeli — még a francia lexikon is burkolt célzatosságával. Heiney a közönségtől való elszakadásban és a sok, egymással versengő irányzatban látja a válságot, Grenzmannt általános bizonytalanságot, szakadékokat, szorongást emleget, Caudwell egy haldokló társadalmi rend kikerülhetetlen törvényszerűségeit állapítja meg. Heiney csak ábrázolja a helyzetet, az okok kutatásával nem foglalkozik. Grenzmannt az istenhit megrendülésében keresi a bajok forrását, de nyilvánvalóan egyoldalú. Lehet, hogy a megüritült ég erre hajlamos emberekre különös súllyal nehezedik, de az egész modern irodalom fejlődését nem lehet ezzel magyarázni. Caudwell könyvében éppen az a meglepő, hogy az egyetemes fejlődéssel együtt sok valóban lényeges részletet is a kapitalizmus haldoklásával, emberellenes lényegének kibontakozásával értet meg.

FABIAN ISTVÁN

S Z É L J E G Y Z E T

KÖSZÖNTJÜK A SOMOGYI ÍRÁST

Irodalmi életünk pezsgésének és gazdagságának a jele, hogy állandó jellegű folyóirataink mellett egyre-másra jelennek meg időszaki szépirodalmi folyóiratok is. A közelmúltban Kaposvár lepett meg bennünket egy „irodalmi—művészeti évkönyv”-vel, a Somogyi Írással.

Az ízléses kiállítású, időszakos folyóirat első számának tekinthető „évkönyv”-ben a Jelenkor olvasói több ismerős névvel találkozhatnak. A szigorú önbírálatra, műgondra és igényességre intő bevezetőt Takáts Gyula írta. A lírikusok közül Bertók László és László Ibolya, a szépprózaírók közül Csákvári János és Somogyi Pál, a tanulmányok szerzői közül pedig Bellyei László és Kanyar József neve ismeretes a Jelenkorból. A tehetség jelei megmutatkoznak azonban a Somogyi Írás többi szerzőjének alkotásaiból is: Gábor László. Kerék Imre, Török Zsófi, Turay Ferenc, Veress Miklós verseiből, Cser Pál és Mihályi Margit elbeszéléseiből, Gyenes Zoltán, Meleg József és Szabó Gyula esztétikai írásaiból.

Korai lenne már az első szám után messzemenő következtetéseket levonni akár az egyes szerzőkről, akár a mai somogyi irodalmi élet termésének egészéről.

Annyit mégis megállapíthatunk, hogy a szerkesztők jó ízléssel körültekintő munkát végeztek: igényességre és változatos tartalomra törekedtek. Mindkét törekvést a jövőben kell is, lehet is tovább fokozni. A fiatal szerzők tanításával és nevelésével elkerülhetik, hogy meglepően szép részletek után lapos, szétfolyó részeket tartalmazó, csiszolatlan, nem a lényegre megragadó novellák kerüljenek a Somogyi Írásba (lásd Mihályi Margit és Cser Pál elbeszéléseit), és elérhetik, hogy a lírai versekben mesterkélt helyett természetes egyszerűség párosuljon a tartalmi mélységgel és a formai műgonddal. A változatosságot, egyben a még elmélyültebb tartalmat az esztétikai, főképp mai irodalmi életünkkel összefüggő polemizáló írások szaporításával, valamint Somogyban is bizonyára lappangó irodalmi dokumentumok közzétételével lehetne fokozni. Az olvasó örülne, ha az alkotásokban a somogyi problémák, a somogyi táj színei is ábrázolást kapnának. Ez nem jelentene feltétlenül provincializmust, sőt még indokoltabbá tenné idővel az „évkönyv” „folyóíráttá” válását.

A kezdet minden esetre biztató. Örömmel köszöntjük szomszédaink vállalkozását, a somogyi írók „évkönyv”-ét, s kívánjuk, hogy a jó kezdetnek még jobb folytatása legyen.

(— a)

A „TÁRGYILAGOSSÁG” SZELLEMEBEN

„Kleines literarisches Lexikon” címmel immár második kiadásban látott napvilágot egy irodalomtudományi kézikönyv Bernben, a Francke kiadóvállalatnál, Wolfgang Kayser professzor szerkesztésében. A mű első részében általános irodalomelméleti fogalmakról kapunk a nyugati esztétikusok szemléletének megfelelő magyarázatokat, második, terjedelmesebb részében pedig a világirodalom jelentős alakjairól kis írói arcképekbe foglalt adatokat.

Kíváncsian keressük a magyar írókról szóló részeket, s elszomorodunk. Csúpan nyolc magyar név szerepel benne: Ady Endre, Arany János, Babits Mihály, Jókai Mór, Madách Imre, Móricz Zsigmond, Petőfi Sándor és Vörösmarty Mihály. Igen, hiába lapozgatjuk a művet, nincs tovább. Irodalmunk sok más európai jelentőségű nagyságával együtt kihagyták József Attilát is. A modern líra világviszonylatban is kimagasló alakjáról egyetlen betűt sem találunk a lexikonban; Babits Mihály viszont a nyolc legnagyobb magyar író közé került. Egy sor híján ugyanannyi helyet kap, mint Ady Endre, többet, mint Móricz Zsigmond. A mű azt tűzte ki célul, hogy „az olvasónak az irodalmak minden jelentős alakjáról tájékoztatást nyújtson”, a válogatásban pedig az előszó szerint „irányadó az volt, milyen jelentősége van az illető frónak a szépirodalomban”. József Attila, úgy látszik, nem volt az irodalom számottevő alakja, jelentősége nem közelíti meg Babits Mihályét, a magyar irodalmi anyag szerzője nyilvánvalóan ezért nem beszél róla...

Meglepo dolgokról tájékoztat bennünket a Gorkijről írt cikk is. Megtudjuk például, hogy Gorkij „valamiféle romantikus, művészi szempontból kiegyensúlyozatlan realizmussal kezdte, amely naturalizmusba torkollt, és megelégedett a lecsúszottak és a „mezítlásosok” életének ábrázolásával”. Legjelentősebb alkotásaiként az *Itáliai meséket*, az önéletrajzi trilógiát és az *Éjjeli menedékhelyt* említi a lexikon. Az *anya* kimaradt ebből a sorból. Nem vaskos hiba-e, ha valaki a fiatal Gorkij novelláinak egyik témakörét az egész életműre általában jellemzővé teszi, ha megfigyeljük Gorkij hatalmas regényeinek átfogó valóságábrázolásáról, előremutató optimizmusáról, legnagyobb művét, „Az anyát”-t csak úgy mellékesen említi, forradalmian újszerű realizmusát pedig a naturalizmussal azonosítja?

Azon ezek után már nem csodálkozunk, hogy akik Gorkijt egyszerűen naturalistának minősítik, a lexikon irodalomelméleti részében hosszasan beszélnek ugyan a realizmusról, de arról egy szót sem ejtenek, hogy van valami olyasmi is, amit „szocialista realizmus” elnevezéssel emleget a világ.

Mindez a sokat hangoztatott, igazságot kereső „tárgyilagosság” megnyilvánulása talán?

(kf)

ARÁNY ÉS ARÁNYTALANSÁG AZ ARANYKÖNYVTÁR TERVEIBEN

Ez év januárjában megindult az „Aranykönyvtár” sokat ígérő sorozata. Szerkesztői díszes kiállításban akarják a magyar irodalom színejavát adni az olvasóknak és ezzel a hazai könyvkiadás legszebb hagyományait folytatják. Különösen elismerésre méltó, hogy ezeket a köteteket kizárólag a falusi lakosságnak szánták. Aki az eddig megjelentek bármelyikét kézbeveszi, örömmel gyönyörködhet a művek szép kiállításában és bizonyára alig várja a pillanatot, amikor ötven hónap elteltével a teljes „Aranykönyvtár” ott sorakozik majd könyvespolcán. Ötven könyv már komoly magva egy kis könyvtárnak és remélhetőleg további könyvgyűjtésre serkent. Mégis, aki ötven hónap múltán kissé lelohadt lelkesedéssel legelteti majd szemét az ízléses kiállítású köteteken, bizonyára rádöbben néhány aránytalanságra, mely a könyvsorozat tervei- nek olvasása közben nekünk már most szemünkbe ötlött.

Beszéljünk a számok kevésbé kedvelt, de kifejező nyelvén.

Az „Aranykönyvtár” terv szerint 50 kötetes lesz. (100%.)

Ebből 32-öt szántak a szerkesztők a prózairodalomnak (64%) és 18-at a lírának, (36%.)

A válogatás kétségtelenül nehéz. A magyar irodalom eléggé gazdag ahhoz, hogy komoly fejtörés elé állíthassa azokat, akik 32 kötetben prózája és 18-ban lírája legjavát akarják adni. Az „Aranykönyvtár” szerkesztőinek — érzésünk szerint — csupán egyetlen szempont lebegett a szeme előtt: az, hogy a sorozatba felvett művek már most széles körben kedvelt és minél inkább „olvasmányos” szerzőktől származzanak. Ezzel sajnálatosan lemondtak az olvasók neveléséről és a már régóta egyoldalúan élő igények szolgálatába álltak. Könyvtárosok tanúsíthatják, hogy az olvasók kiváltképpen előnyben részesítik néhány nagy prózaírókat, a többi — ugyancsak nagyval — szemben. Ez az igény egyoldalú, a magyar irodalom azonban nem az, szöges ellentétben az „Aranykönyvtár” terveivel. Minden tiszteletünk az olyan szellemóriásoké, mint Móricz, Jókai és Mikszáth, az azonban mégis torz arány- nak tűnik, hogy a tervezett 32 prózai kötetnek nem kevesebb mint 81%-án ők hárman osztozzanak. (34—25—22%.) Hogy csak a halálukkal halhatatlanná váltaknál marad- junk, így maradhattak ki, ill. szorulhattak egy szemelvényesnek ígért válogatásba egyebek közt olyan aprócska novellisták, mint Babits és Kosztolányi, vagy olyan szerzőcskék, mint Karinthy és Krudy...

A leírt szó kétségtelenül sokra kötelez. Nem lehet olyan könyvlistát össze- állítani, amihez valaki ne tudna még hozzátenni, vagy amiből ne akarhatna elvenni valamit. Ennek ellenére célszerűnek látszana, ha az „Aranykönyvtár” szerkesztői újra felülvizsgálnák terveiket és a kiadott könyvlistán itt-ott változtatnának. Az olvasók bizonyára nem vennék zokon, ha ez a nagyon szép és sokat ígérő sorozat változatosabb, elevenebb, irodalmunk egészét hívebben mutató lenne.

A változtatás nem késő, hiszen az ötven hónapból még öt sem telt el...

— r. d. a. —

MIND TÖBBEN A HALHATATLANSÁGBA

Ezerhatszáz körül ez még így volt:

IRATOT

Bornemisza Peter által

M. D. LXXXIII.

Szegény Péter egyedül ment a halhatatlanságba.

Ezernyolcszáz körül a szerzőt már nem hagyták magára, akkor már fejlettebb volt a halhatatlanság utáni vágy. Valahogy így:

B Á N K - B Á N

dráma

5 szakaszban

Szerzette

KATONA JÓSEF

Pesten

Trattner János Tamás betűivel s költségével.

1821.

Amint látjuk, Trattner János Tamás nem hagyta magára a szerzőt és vele együtt fölballagott az Olimposzra.

Később ez a példa ragadós lett és valahol 1830 körül megtörtént a második fordulópont. Csatlakozott kettőjükhöz a harmadik, hogy teljes legyen a szentháromság. Illusztráljuk ezt is:

KÖLCSEY FERENCZ

M Ü N K Á J I

kiadta

SZEMERE P Á L

Pesten 1832

Bartleben Konrád Adolf tulajdona.

Azóta a fejlődés vonala nyílegyenes. Mind többen karolnak bele a szerzőbe, hogy el ne tévedjen valahogy. A harmadik fordulópont most következett be az *Arany-könyvtár* megalakulásakor. Ennyien még senkit se kísérték. Ez már így fest:

Felelős kiadó

a Szépirodalmi Könyvkiadó

igazgatója

Felelős szerkesztő

Szász Imre

Műszaki vezető

Jánosa István

Képszerkesztő

Lóránt Péterné

(Jobb állás, mint a karácsonyfadíszítés, mert ebben a kötetben egy kép sincs.)

A kötést tervezte

Bánáti József

A táblarajzot készítette

Csillag Vera

(Sztintén nem törte össze magát az egyetlen nagy A betűért.)

Tipografizálta

Soproni Géza

És aki mindezeket a maga gyér kis tehetségével a halhatatlanságba segítette:

Mikszáth Kálmán

Gondolom, a fejlődés nem áll meg ezzel. Vessünk egy pillantást a jövőbe.

1970.

Szerepelnek mind, akik az előbb. Kiegészítve még egy két névvel.

Másodfelelős

Keserü János

Harmadfelelős

Kovács Mihály

A szedők főnöke

Lipták Péter

A betűket szedte

Szemere János

Az íveket hajtogatta

Fekete Julianna

Kötötte

Sezsták András

Kocsira rakta

Tabak János

Gépkocsivezető

Kucug Balázs

A termet este kisöpörte

Krapancsák néni

És aki mindezért rendkívül hálás az *Aranykönyvtárnak*, mert nélküle képtelen lett volna megírni ezt a glosszát:

sz. k.

Galambos Lajos: Gonoszkátyú

(Magvető Könyvkiadó)

Fiatall író könyvét kézbevenni mindig öröm. Öröm megismerni azt a világot, amely a fiatalok világnézetét tükrözi. Öröm keresni és néha megtalálni a biztosítékát annak, hogy biztos ítéletű és érzékű fiatal írógeneráció dolgozik ma is, s munkájának fő célja feltárni a mai magyar valóság emberi és társadalmi vonatkozásait. Öröm keresni a tapogatózó kísérletek mögött a biztos értéket, az újat, amely néha megcsap, noha csak meglegyint.

Galambos regényében csak meglegyint.

Elsősorban a témaválasztás miatt kell dicsérnünk a könyvet. Egy falusi fiú, aki munkás lett, visszamegy a falujába szövetkezetet szervezni. Helyesebben: visszaküldik. S a regény konfliktusa lényegében ezen alapszik. Ha felkérjük, hogy szükség van rá, szeretnék, ha hazamenne, minden további nélkül vállalná, így azonban, hogy az igazgató közli vele az elhatározást, amely megmásíthatatlan, dacgyűlik fel benne, keserűség, s közönyössé válik a falu problémái iránt. Ebből a közönyből végül is saját családjának konfliktusa lendíti ki, de kevés meggyőző erővel.

Általában, az a véleményünk, hogy Gerge, a könyv főhőse, nem képes magában hordozni a felmerülő nagy problémák megoldását. Nem képes, mert túlságosan gyenge ember. Az író célja nyilvánvalóan az volt, hogy olyan alakot ábrázoljon, aki nem különb a többinél, átlagember, csak éppen kommunista. Itt van az első tévedés. Gerge magát kommunistának vallja, de tettei sajnós ennek ellentmondanak. Nemcsak arra a jelenetre gondolok, amikor megtagadja a

pártot. Általában, mint ember nem tud olyanná válni, hogy méltán nevezhető alkotója kommunistának. Egy gyenge ember vergődése lehet nagyszerű téma, alapul szolgálhat kitűnő regénynek, de akkor az írói szemléletnek más oldalról kell megközelítenie alakját. Nem formálhat belőle kommunistát, mert vagy nem hiszük ezt el az alaknak, vagy vele azonosítjuk a kommunizmust. Annál is inkább, mert minden kommunista önmagában az egész pártot testesíti meg. Gerge nézeteiben, magatartásában, erkölcsi és ideológiai érettségben nem képviseli méltóan azt a jegyet, amit a szerző homlokára ütött. S így harca nem tud minden esetben meggyőző erejűvé válni, kudarcain nem keseredünk el, sikereinek nem örülünk. Ebben a könyvben nélkülözhetetlen lett volna egy ilyen főhős, mert személyében az író nemcsak a munkás-ság segítségét kívánta bemutatni, amely-lyel közreműködött a szervezésben, hanem az egész szervezést, az egész átalakulást is. Gerge nincs olyanná formálva, hogy a mostoha apával s a Gonoszkátyúval szemben méltóképpen képviselje a pozitív pólust, s így a regény drámaisága, feszültsége, az író szándéka ellenére is mesterkelt. Különösen az első vacsora leírásában látszik ez. A részlet önmagában kitűnő, egyik legérettebb, legdrámaibb részlete a regénynek, az egészbe belehelyezve azonban nem tudja betölteni a neki szánt szerepet. Gerge ekkor még nem tudja, hogy mostoha apja milyen szerepet játszik a családban, ösztönös ellenszenv vezet csak cselekedeteit. A mostoha apa alakja különben sincs kellően megformálva, nem elég hiteles,

csak papírfigura marad, mert hiányzik a kellő motíválása.

A mellékszereplők között néhány hiteles alak található, elsősorban az érezhetően személyes vonatkozások alapján megformált nagymama, valamint Botos Samu. De ezek nem tudják a regényt betölteni, csak érdekes színek maradnak Gerge alakja mellett.

Eszti — akinek a szerző ugyancsak fontos szerepet szánt — nemcsak valószínűtlen, de szinte mesevilágból előlépett figura. Az író alkotásmódjához kell közelebb kerülni, hogy megérthessük. Galambos nyilván egy nagyon szép gyerekkori szerelem ízeit akarta beleírni ebbe a kapcsolatba, de az emlék báját már elmosta az idő, s az olvasó igazán nem tudja, hogyan lehetséges az, hogy Eszti, aki mindig Gergét szerette, s ráadásul kommunista is, — máshoz készül feleségül menni. Mi vezeti erre? S vajon milyen érzelmi kapocs köti őt ezentúl a vőlegényéhez? Gerge nem viselkedik becsületesen a lánnyal szemben, mert saját bevallása szerint sem szereti annyira, hogy elvenné Lukács Lacitól, a vőlegénytől. S mégis szinte kiprovokálja Eszti odaadását.

Altalában máshol is érezhető, hogy az író túlságosan szubjektív élmények alapján formálta meg hőseit. Nagyapó és nagyanyó alakja az emlékek örökké visszatérő rétege a regényben, — amelynek a szerző fontos, érzelmi előrelendítő szerepet szánt, de betölteni ezt nem tudták; az író személyes élményeit engedik sejtetni, de nem tudta a különbséget megtenni egyéni és társadalmi értékű emlék között. Így pl. nagyanya jósága nem emeli az alak egyéni jellemvonásait, nem emeli az értékét, hiszen minden író így emlékszik vissza a jó nagymamára.

A regény szerkezete sem oszlatja el a főhős jelleméből adódó bizonytalanságot, sőt aláhúzza azt. Gerge színész-nő-kalandja, amelynek semmi kapcsolata nincs Gerge fejlődésével, jellem-formálódásá-

val, nem egyéb a közönség igénytelenebb része kedvéért beillesztett erotikus mozzanatnál, és segít abban, hogy Gerge alakja ne férközzön közel az igényesebb olvasóhoz. — A regény vége, attól a pillanattól kezdve, amikor Gerge mégis csak hozzákezd a szervezéshez, ismét elstetett és rosszul komponált. S ugyanakkor hitelesnek sem mondható, hiszen Gerge panaszkodása, hogy egyik napról a másikra nem megy a szervezés, — nem hiteles, mert aki tapasztalta, tudja, hogy nem napok, hetek is kevesek voltak sokszor a sikerhez. S Gerge elhatározása, hogy itthon marad, félő, nem egyéb — szalmalángnál. Makacs volt, amikor hazajött, s nem akart részt venni semmiben. Megváltoztatta véleményét, s ez a vélemény elég ingadozó a könyv egész folyamán. Nincs tehát jellemből adódó biztosítéka annak, hogy Gerge valóban itthon marad, hiszen az érzelmi szál egyik ága, amely a nagymamához kapcsolta, elszakadt, a másik, amely Esztihez köti, olyan vékony, hogy az is kérdés, egyáltalán komolyan figyelembe vehető-e mint kötelék?

Altalában a főhőst a hangulatok irányítják, s a regény legnagyobb hibája, hogy komoly és fontos mondanivalót olyan ember hordoz, aki nem tekinthető biztosítéknak a nemes cél megvalósításában. Bizonytalan, sokszor egyenesen jellegtelen figura Gerge, s ha csak ő lenne hivatva meggyőzni az embereket a közös gazdaság igazáról, kétséges, hogy sikerrel tudná ezt végrehajtani.

Az író néhány részletben elárulta tehetségét. Ilyen a vacsora leírása, valamint a támadás utáni séta az éjszakában, és a pincében töltött rövid idő ábrázolása. Néhol azonban bosszantó nyelvtani hibákat vét, s ebben nemcsak ő, a szerkesztő is hibáztatható. Tehetségét a néhány részlet bizonyítja, s nagyobb műgonddal, nagyobb fegyelemmel hasonló témából valószínűleg jobb művet fog még alkotni.

BÉNYEI JÓZSEF

Szűts László: A Tejút mezőin

(Magvető Könyvkiadó)

A könyvet tulajdonképpen Szűts László első verseskötetének tekinthetjük. Igaz, ennek előtte egy vékony, két íves kis füzet már megjelent, a *Tánc*, 1948-ban — rossz papíron, kritikai visszhang nélkül, előnytelen irodalmi légkörben. Maga a költő is tudja ezt: mostani kötetébe a *Tánc* néhány versét is átmentette. Ahogy ma olvasom ezt a hajdani kis kötetet, ígéretes tehetség jeleit látom benne. Azt is tudom, hogy Szűts első versei az egy időben író-avató helynek számító *Válaszban* jelentek meg, s aztán is vezető irodalmi lapok adtak helyet írásainak. Csak sajnálni lehet, hogy a kötet ennyit készt; ki tudja, a magyar könyvkiadás mely kiszámíthatatlan útjain és útvesztőin bolyongott? Így aztán — bár több mint hetven verset tartalmaz, ciklikus beosztás nélkül, pusztán időrendbe állítva, „ömlesztve”, — kissé hosszúra nyúlt az az időbeli távolság, amely a kötet első és utolsó darabját egymástól elválasztja. Az első vers 1945-ből, a címadó s a kötet élére állított *A Tejút mezőin* 1959-ből való. A kötet ennek a közel másfél évtizednek a költői terméséből közöl válogatást.

Ez a 15 év Szűts László költészetében milyen változást, növekedést, fejlődést hozott?

Kicsiben a költői pálya íve az említett két vers különbségéből lemérhető. A 45-ből való vers címe: *Emlékezés háborús őszre*. Húsz éves a költő, amikor írja. Az akkor öntudatra ébredő fiatalember legnagyobb élményéről, a háborúról beszél. Már úgy, mint emlék. A menekülőket, a „húszezer holdas birtokát” féltő apátot idézi, s „egy vásott kölyök” alakját, aki a ködben, a „fekete tájon” kukoricaszárhagedűn játszik. A vers komor, keserű hangulatát csak a zárókép oldja fel:

S az utakon túl
szánt egy kis magyar nyugodtan,
csuda kónokul.

Amíg a fiatal Szűts László a külső valóságot szemléli, s az élet villódzó képei, mint emlékképek térnek vissza versében, a férfikorba ért költő inkább a lélek

belső, titkos rezdüléseit figyeli, s a külső jelenségeket csak ennek kifejezésére használja fel. A kötet 1959-ből származó címadó versében ezt szinte programszerűen fogalmazza meg. Rakétáról, műholdakról, rádió-hullámokról beszél, de ezek a valóságreszek jelképekké válnak a versben. A költő számára a belső valóság a fontos (ki is emeli a szót):

Nem céltalanul járok én itt,
azt nézem: b e n n ü n k mi történik?!

Műszereim megszerkesztettem,
egy úrhajónál sem könnyebben.

Kutatásaim kezdtem régen,
munkálkodom az emberségen.

A mai Szűts Lászlónak az emlék, a megfogható tárgyi valóság — trambolin, ahonnét az emberi indulatok, a belső történések, a lélek tájainak megismerésére lendülhet el.

Ezt a változást, ezt az érést mutatja a kötet egésze is. Szűts László az emlékkersektől és a szemlélt valóság versbefogásától — ahogy régen mondták — az alanyi költészetig jutott el. Az emlék és valóság később sem tűnt el költészetéből, de kizárólagos szerep helyett a költő személyes, egyéni mondanivalójának közvetítőjévé vált.

*

A kötet olyan, mint egy három tételes zenemű. Első harmadát az „elbeszélő” és „leíró” versek töltik meg. Általában a külső valóságra figyel itt még a költő — „az énekes szüli a dalt” —, akkor is, ha emlékeiből merít — amikor például „viszsaálmodja” egy konviktusi nap alkonyát (*Ma éjjel*), vagy egy eltűnt barátjára gondol (*Barátom, Sándor*), — s akkor is, ha a jelen élet, a munka, az építés, az új honfoglalás lendületét énekli (*Egy romházra, Telepesek, Húsvét*). A fiatal költő ars poétikáját is megfogalmazza: verse olyan legyen, mint munkához a vályogvetők dala (*Tűnődés versek felett*). Az elmélyülést, a befelé fordulást, a személyes hang erősödését láthatóan két élmény váltotta

ki: a szerelem és egy rövidebb külföldi tartózkodás. Ezekben a versekben (*Profán ima, Levél*) a személyes költői én szükség-szerűen jobban előtérbe kerül, mint am azokban.

1950/51 táján mintha megbomlana, elkomorulna a versek eddigi boldog, nyugodt hangulata, s a bánat, az elmúlás, a halál rezignációja, a szorongatottság érzése szüremkedik a sorok közé. Elég 51-es verscímeit idézi: *Hűvös merengés tavasz-szal, Már emlékeink vannak, Szeptemberi elégia, Vigasztaló*. A költői pálya mélypontját jelzik ezek a versek; „mereng a költő és befelé néz”, s úgy érzi, magára maradt, elhagyták „a játszi remények”, szíve a halállal barátkozik.

Elszakadtam mindenkitől,
mindenkitől elszakadtam.
Egymagamban érlelődöm,
érlelődöm egymagamban.

A bizakodó hang közben-közben felüti fejét, a költő „rendet” akar, fel akar emelkedni. A vers, amely a magáramaradottság megállapításával kezdődik, így fejeződik be:

Kikovácsol ez az idő,
ez az idő kikovácsol.
A világból lesz valami,
lesz valami a világból.
(Biztató)

De még évek telnek el a hangváltás pillanatáig, addig, amíg a költő arról beszél, hogy valami végetért, hogy az ifjúkori sötét árnyak elmaradtak, hogy „az égen jóreményt hozón — fehér fellegek szállnak”. Ekkor már a „hamar férfi-kor dele süt a költő felett, de végre napfényre ért, s e ponton a kötet, mint a virág, egyszerre kinyílik; felszabadult, mély távlatú versek következnek. Míg eddig egy-egy jelentéktlenebb darabról könnyen lemondunk volna, most kedvünk lenne a kötet utolsó harmadát végig idézni. Ennyi érett, tiszta, őszinte hangú verset keveset olvastunk az elmúlt három-négy évben. A kötet megtelik friss, tavaszi színekkel, megújulni-akarással, reménnyel, bizakodással és harmóniavágygal. A versek egyre személyesebb jellegűek lesznek, egyre többet beszél a költő önmagáról, belső világáról. Úgy

érzi, annyi tévelygés és kanyarodó után egyenesbe tért: „Lehámlottak rólad kicsinyes gondjaid.” Felért valahová, ahonét messzebb látni, mint előbb. Van ereje dolgokat mérlegre tenni, számadást végezni, újra kezdeni. Nem tagadja meg emlékeit, azt sem mondja, hogy megelégedett („nem nyugodtam meg most se még én”), de a múlttal telve feszül a jövőnek, az emlék narkózis helyett táplálék lesz számára, s a maga szerelme mellett másokat is, a munkás embereket is meglátja. A külső világ immár nem keret a mondanivaló kifejezéséhez, hanem a költői én vhalóján átszűrt valóság: a versben élmény és költő összeforr. Így a kötet valójában olyan, mint egy decrescendo-crescendo változás: egy hang elhalkulása és felerősödése. Szűts sok tekintetben oda tért vissza, ahonét elindult, de egy magasabb szinten. A kötet egyik utolsó versében azt az 1945 tavaszán látott, frissen állított villanypóznát idézi, amely fűrészelten is rügyeket bontott. Ehhez a fához hasonlítja magát a költő:

Az vagyok én, az a szívós fa,
száradón is élek azóta,
nagy telek után, minden tavaszon:
reményeimet meglöbögatom,
átfutnak rajtam szelek, áramok,
de én zöldelek, friss és új vagyok,
nedveim ki nem fogynak sohasem,
az a szívós fa, az vagyok, igen.
(Vers a villanypóznáról)

*

A versek egymásutániságából azonban nemcsak egy költői pálya hosszanti képe rajzolódik az olvasó elé, a kötetnek van keresztmetszete is. — Szűts László a maga költői útját láthatóan magánosan, de nem példák nélkül járta meg. Nemzedéktől elszakadt, vagy talán nem is volt „nemzedéke”; 36 éves, az elmúlt évek divatos antológiáiból rendre kimaradt. Nehezen is lehetne kötni mai líránk egyik vagy másik frontjához. Fiatalon Illyés és az érett Szabó Lőrinc csillagzata alatt indult, de korán kinőtt körükből, inkább csak a saját hang felszabadításában hatottak rá, szemléletükkel kevésbé. Szűts külön csapást tört magának. Ma is szívesebben járja a „maga útját”. Tartózkodó, férfiasan szemérmes egyéniség, aki azt vallja, hogy az ember harcát elsősor-

ban önmagával vívja. Nem hangoskodó zsonglőrköltő; szerény, finom, visszahúzódó alkat. Lelkiismeretvizsgálat, belső tusa számára a vers, s mindig kicsit „magánügy”.

Innét van, hogy a kötet egészét is valami lezárttság, leszűkítettség, belterjeség jellemzi. Kicsit bura alatti tenyészet ez a líra. Szűknek és fojtottnak érzem levegőjét. Az általános emberi, a „közügy” kevés helyet kap benne. A gondolati súly hiányzik a versek mondanivalójából. Legtágabb ablakot, melyen fény áramlik költészetébe, még a szerelem nyit világán. Az én, a szubjektum és néhány szép tájvers mellett ez alapvető témája, erről írja legerőteljesebb verseit.

Amit Szűts költői világának zártságáról mondtunk, annak persze van egy tanulsága is. Nem jó az, ha egy költőnek tizenkét éven át nem jelenik meg kötete. Lehet-e zongoraművész az, aki csak hangtalan zongorán, néma billentyűkön játszik? A visszhang, a megjelenés, a kritika az írónak is kell.

Említettük, hogy Szűts László inkább nyelvben és formában, mint szemléletben áll közel az ún. népi lírához. Ama kevés költők közé tartozik, akik a Petőfi-hagyományt folytatják. A lírát epikai elemekkel oltja be, szereti a dal formát, a sűrűn csengő páros és keresztrímekeket, a tiszta ritmusokat. Versszerkezetei átte-

kinthetőek, egyszerűek. Nyelvi szövete is magyaros, a népnyelvi alakzatokat, fordulatokat (ismétlést, párhuzamot, kérdést, hasonlatot) kedvelő.

Barátkozik tő a széllel,
szél a nyíló falevéllél,
falevél az éjszakával,
— az én szívem a halállal.

Ugyanakkor a formai sokféleség, a játékoság, a merész megoldások is jellemzik Szűts verseit. Pontos, tömör, szigorúan fegyelmezett versmondatokban fogalmaz, de érdekes jelzőket, újszerű metaforákat, eredeti képeket is szívesen használ.

Söpör a délelőtt, a járdát söpri,
szájában pletykás házmaster-szavak;
postás-lábakkal csoszog a lépcsőházban,
csenget s a csengő a csendbe harap.

Egyszerűnek és bonyolultnak, népinek és modernnek különös szintézisét valósította meg ez a poézis; sajátossága és újszerűsége éppen abban van, hogy hidat vert a népies hang és a modern költői nyelv eredményei közé. Mindenképp olyan értéke ez Szűts László költészetének, amelyre fel kell figyelni.

TÜSKÉS TIBOR

A Modern Könyvtárról

A repülés, az atom korszakában a köznapi ember élettempója hallatlanul meggyorsult, megnövekedett követelményei munkában is a réginél sokkal nagyobb teljesítményt kívánnak az egyéntől, az időt sokkal jobban ki kell használni. Mi marad a művelődésre, olvasásra, szórakozásra? Sajnos, elég kevés. Pedig mindenki tudja, hogy már az ókortól kezdve mennyi időtálló szellemi érték termelt, amit nemcsak érdemes, de kellene is elolvasni, nem szólva a mostanában fantasztikusan felduzzadt szakadatlan könyváradról. Ahhoz, hogy a szomjasabb szellemű mai ember csak nagyjából mindenről tájékozott legyen, legalább egy teljes élet kellene. De kinek van egy olvasásra tartalékolható pótléte?

Nilván ez magyarázza az írásművek terjedelmében újabban mutatkozó változásokat. A nagy trilógiák, az 1000 oldalas család-regények, az epikus terjengés ideje lejárt. Kár értük, „nagy” írások akadnak köztük, de ki ér rá őket elolvasni? Egyre kevesebben. A rohanó percek drágák és inkább a rövidebb olvasmányra adnak lehetőséget a tömegeknek. Az egyre szaporodó tudományos és technikai ismereteket is valamennyire nyomon kell követni, tehát az átlagember ma kénytelen is sokkal többet olvasni mint a régi, és ezt csak akkor képes megtenni, ha a kiadványok a csökkent terjedelemmel ehhez a lehetőséghez képest hozzásegítik.

Nilván ez a felismerés vezette a Modern Könyvtár vezetőit is, mert kiadványaikban egyetlen vaskos kötetet sem ta-

lálunk. Nagyon dicséretes, tanúsítja, hogy alkalmazkodni tudnak az idő kívánalmaihoz és ezzel a sorozattal helyesen szolgálja tulajdonképpeni hivatását: minél szélesebb tömegbázist teremteni az irodalomnak. Nagy érdeme, hogy alig három éves fennállása óta garmadával ismertetett meg a nagyközönséggel külföldi, nálunk addig ismeretlen írókat és külön dicséret érte, közöttük sok fiatal.

*

A Modern Könyvtár kiadványainak száma immár ötven felé jár, valamennyit nem lehet bővebben tollhegyre venni. Általánosságban megállapíthatjuk, hogy az anyag rendkívül színes, változatos, ugyanarra, hogy a válogatás szigorú céltudatosságát nem mindenütt látjuk benne. Felölel sok mindent, kelettől nyugatig, és a szocialista realizmustól a formabontó kísérletekig rengeteg irányzatot képviselnek a kötetek. Csak abban egységes és következetes, hogy kizárólag a legújabb irodalom alá tol szöveget, és ezzel valóban fontos hivatást teljesít. Ha végignézzük a címeket, egész irodalmi spektrum tárul elénk: minden színárnyalat benne ragyog. Néhány különösen szembeütő, ezeket kissé közelebből megnézzük.

Legelsőül talán *Friedrich Dürrenmatt*-nak, a fiatal svájci írónak „A milliomosnő látogatása” c. drámáját, melyet a szerző maga tragikus komédiának nevez. Hogy valójában műfajilag micsoda, nehéz volna megállapítani, mert noha vannak bizonyos rokonságról árulkodó elődei, a darab utat tör, egészen újszerű, hangütésével és színpadi eszközeivel egyaránt. A nyomában szokatlan hevességgel felhangzó kritikák kórusa azonban sok eltérő értékelés mellett a főkérdésben teljesen egyetért: a darab vitriolba mártott tollal megírt bírálata a lélekromboló pénznek, világos utalásokkal a hitleri örület utáni Németországra. Méltán kapta szárnyára a világhír, megjelentetésével a Modern Könyvtár — sorrendben a hatodik kiadványa volt — igen hasznos munkát végzett. Megismertette azt az új drámái irányt, melynek iskoláját Dürrenmatt nyitotta meg. Az újszerű színpadi megoldásokban, ha csínján is, szürrealista elemeket alkalmazott. Ezt átvette tőle kitűnő honfitársa és modorá-

ban, egész szellemiségében rokona, *Max Frisch* is. Két drámáját hozza a sorozat, egyik: *Biedermann és a gyújtogatók*. Irreális elemekkel erősen átszőtt tragikomédia, melyben a vagyona, dúskáló életmódja védelmében a faszizmussal is könnyen szövetkező — itt német — nyárspolgár jellemét állítja pellengérré. A másik: ... És a holtak újra énekelnek. A szerző requiemnek nevezi a darabot, ezt a különös pátosszal zengő és valóban zenéi formákra emlékeztető írásművet. A háborúban ártatlanul kivégzett 21 túszeről szól, akik énekelve mentek a halálba és akik azóta is mindannyiszor énekelnek, ahányszor csak a földön gazság történik. Ez a darab valóban fölbontott minden formát és régi szabályt. Cselekménye jóformán nincs is, erős szimbolizmus sokkal messzebb sodorja a hétköznapiak realitásától, mint Dürrenmattot. De a minden sorából tisztán csengő erkölcsi hang, a minden jogtiprással, ördökléssel bátran szembeforduló humanizmus és nem utolsó sorban csiszolt stílusa magas rangra emeli, megismertetése igen helyes volt. Tallózás közben még két figyelemreméltó színművel találkoztunk. *Sean O'Casey*: Vörösbe fordul a csillag az egyik. Mai témájú szimbolista dráma, a fasiszta és kommunista világ harcával foglalkozik, absztrakt alakokkal. A másik *Edmund Wilson*: A szoba, az ital, meg a szendvicsek c. darabja, mely viszont annál realisabb eszközökkel rajzolja meg a New York-i művésznegyed életét, melyben a legizmosabb tehetség is előbb-utóbb vagy nyomorgó szabad farkas marad, vagy a könyörtelen nagytőke szolgálatába kényszerül, ha élni akar. Színes meggyőző vádirat a kapitalizmus sorvasztó levegője ellen, érdemes volt bemutatni, mert külföldön nagy neve van, de nálunk alig ismerik. Még egy sajátos írás kívánczik ide: *Dylan Thomas* világhírű rádióhangjátéka, „A mi erdőnk alján”. Tarka-barka tükrözése az egész életnek, egy kisváros 24 órájába sűrítve. A színművek idézését *Nazim Hikmet* darabjával: Volt-e hát Ivan Ivanovics? — be is fejezzük. Hm... hát költőnek kétségkívül nagyobb, mint drámaírónak. Alapjában a XX. kongresszus utáni időknek a személyi kultusszal kapcsolatos vitáit figurázza ki. De kissé emlékeztet bennünket Majakovszkij Öngyonülésezők-jére is. Meg-

lehetősen egyenetlen, a cselekményt inkább pamfletszerű hévvel igyekszik pótolni, újszerű ötlet, hogy egyik jelenetben önmagát is saját nevén szerepelteti, de az egész mű legfeljebb mint színpadi kísérlet érdekes. Ha megszavaztatnánk bennünket —, tartózkodnánk a szavazástól.

A prózai anyag egészen kaleidoszkópszerű, minőség dolgában is hullámzó szintet mutat. Nagy írások és nagy nevek akadnak közte. Olyanok is, mint Erenburg, Faulkner, Laxness, Sartre, és még jó néhány. Kezdjük mindjárt az utolsóval. *Jean-Paul Sartre*: Egy vezér gyermekkorra, meghökkentő írás. Ahogyan a gazdag, elkényeztetett gyároscsemete a körülmények segítségével lassankint kegyetlen fasiszta és antiszemita himpellérré fejlődik, a lélektani ábrázolás magasiskolája. A környezetrajz pontos, éles, és közben Sartre hallatlan bátorsággal nyúl bele az ösztönvilág legsötétebb tárnáiba. Néha az olvasó háta viszolyog, amint a homoszexualitás visszataszító jeleneteit teljes vezírmussal leírja. Talán csak Balzac (*La Rambouilleuse*) és Thomas Mann (*A kiválasztott*) mertek ennyire a szakadék széléig menni és egyben aktualizálni a régi problémát: meddig mehet el ezen a téren a művészi ábrázolás? Sartre tollát is csak az „fertőtlenítheti” ezúttal, hogy a könyv egyértelműen a fasizmus ellen íródott, és legfeljebb még a rezignált terentiusi mondás: „Nihil humani alienum puto a me.” A Nobel-díjas *Halldór Laxness* „A jó papkisasszony”-ban izlandi keretben mutatja a megcsúszott paplányon keresztül a polgári erkölcs hitvány képmutatását. Rangos írás, ha nem is üti meg Laxness átlagos mértékét. A másik Nobel-díjas, *William Faulkner*: A medve c. regénye a sorozat egyik legfajsúlyosabb darabja. A szerző az amerikai ősvadon világába vezet, a medvékkel állandó harcban, de egyben rejtélyes életközösségben élő vadászok közé, közben érezteti, hogy a négerkérdés nagy problémája hogyan veti sötét árnyékát az egész túlsó földrészre.

Néhány kitűnő nőíró is bemutat a sorozat, akiket bizony nálunk alig ismertek. Az olaszok közül *Natalia Ginzburg*-tól: A baktérítő c. kisregényt, mely egy nagyravágyó, hiú asszony letöréséről szól, aki saját vermébe esik és az élet végül

elsodorja. Érdekessége a tárgyilagos szemlélettel párosult nagy női érzékenység, valamint előadásmódja. Egyetlen dialógus sincs benne, mégis nagy feszültséget tud éreztetni. *Luise Rinser*: Jan Lobel Varsóból c. négy elbeszélést tartalmazó kötete magas szintet képvisel. Fasisztaellenes, égő írások, a német lélekpusztítás áldozatait megrázó realizmussal és mély lírával ábrázolja. *Nóra Adamjam* örmény író, „A jereváni lány” egy fiatal festő és nála jóval idősebb leány szerelmét beszéli el, jó vénával, de az előbbieknél kisebbrangú munka. *Olga Berg-holzt* is ezúttal mutatták be a magyar közönségnek. Névjegye a „Nappali csillagok”, szép, lírikus önvallomás ifjúságáról, bár inkább költői munkássága tette ismertté. Leningrád költőjének nevezik hazájában, mert arról írt legtöbbet, de műve sokkal jelentősebb, semmint hogy a couleur local jellemezhető.

A nyugati irodalom általában gazdag anyaggal szerepel. A franciák közül *Paul Guimard*: Hárman Párisban c. írása a mai kisember hűséges rajza; *Pierre Gascar*: Állatok és emberek c. kötete öt elbeszélést közöl, melyek azonban ebből a jelentős és összetett írói egyéniségből csak ízelítőt tudnak adni. Műve hányatott életét tükrözi, újabban inkább a mához fordul, de végig megőrizte realista és egyben szimbolista szemléletét. Ideje volt, hogy jobban megismerjük. *Félicien Marceau*, a nálunk is emlékezetes sikerrel játszott „A tojás” szerzője egészen más jellegű irodalmat képvisel. Az Antoinette kisasszony gyémántjai derűs, könnyed hangú regény, melyből csak úgy szikrázik a gall szellem, a praktikus életismeret. Mindez egy pompás elbeszélő néhol remekbeszabott dialógusaiban kap élvezetes tolmácsolást, anélkül, hogy pillanatra is sekélyessé válnék. Igazi szórakoztató olvasmány.

A modern németek közül elsőnek *Leonhard Frankkal* találkozunk. Michael visszatér c. regénye markáns kép a második világháború utáni Németországról, és egy szerelmi történetbe ágyazva kitűnő lélekrajzzal ábrázol két figurát. A fogházigazgató érlelődő belső válsága, pályafordulása, írói és pszichológiai bravúr. *Walter Jensen*et, a fiatal egyetemi tanáríró sem ismertük eddig. „A vak” c. regénye különösen érdekes és hiteles tükrö

a vakok fokozatosan kifejlődő lelkivilágának. A harmadik, *Franz Fühmann* már régebbi ismerősünk. Egyik kisregényét, mely itt *Bajtársak* címen szerepel, már filmen is láttuk, kitűnő volt, akár az eredetije. A másik, az *Istenítélet*, a náci görögországi rémtetteiről beszél. Mindkettőből csak úgy süt a szenvedély tüze a hitlerizmus, a háború ellen és ehhez nagy segítség tollának biztonsága és ereje.

Az angolszász irodalom a föld két elmentétes sarkából küldi köveit a sorozatba. *Rhys Davies* walesi, témája hazája zöld tájainak és fekete bányavárosainak, valamint lakóinak élete, *John Morrison* ausztráliai, az O'Mahony dárídóiban igen jól érzékelteti a különbséget az európai és az ottani embertípus és atmoszféra között. Mások az élet ízei, mások a tájak, a bozótútzúzek leírása mestermunka. *John Osborne* nagyobb név, semmint hogy ismertetni kellene. A sorozat mindenesetre sokat gazdagodott a „Dühöngő ifjúság” közreadásával, mely világosan utal tárgyára. A mai fiatalság válságáról, problémáiról van benne szó.

A szovjet írók közül *Ilja Erenburg* világirodalmi rangja szintén feleslegessé teszi, hogy a Japáni jegyzeteket méltassuk. Inkább a 28 éves és nálunk ismeretlen *Anatolij Kuznyecov* regényére figyelmeltetünk, „A legenda folytatása”-ra. Valójában ez is önéletrajz, de ennek keretében az egész mai szovjet fiatalság életéről fest nagyon őszinte, nagyon emberi képet. Kendőzés nélkül beszél az ősi egoizmus, haszonlesés visszahúzó erejéről, mely sokakat megingat, de a szibériai gigantikus építkezések csodálatos vonzása lassan-lassan megérteti a mérhetetlen szovjet állam minden részéből odasereglett fiatalok többségével a közösség tiszta örömét. A nehéz fizikai munka együttes megpróbáltatásai és közös diadalai észrevétlenül szolidaritásba kalapálják őket, és fokról-fokra alakítják ki bennük az altruistább új típust, a pénz rabságából megszabadult szovjet embert. Meggyőző, hiteles írás és a sematizmus halvány nyomát sem látni rajta. A szovjet irodalom új vonásait ismerjük meg általa, a sorozat nagy értéke. *Nyikolaj M. Pocsiva-unt* sem ismertük eddig. Zajlik a jég c. regénye a manapság oly gyakran zátonyra kerülő házasságok kérdésével foglalkozik,

és ha írói vértézete még nem is teljes, az ígéretes fiatalok közé tartozik.

Minden kötetrel itt érdemben nem foglalkozhatunk. Hiszen maga *Vercors* legalább pár oldalas tanulmányt igényelne. „Amerre a szél fúj” jelent meg tőle ezúttal; nagyrangú, meggyőződésszerű írás, egy emelkedett szellemű moralista művészi megnyilatkozása. Megemlíthjük mégis a szintén fiatal izlandi *Ingridi Thornsteinssont* (A 79-es sofőr), a cseh *Norbert Frydot* (A hóhér nem vár), a 34 éves román *Francisc Muntean* (A pacsirta), még tehetségesebb, nagyon ízesen író honfitársát, *Nicuta Tanaset* (Nagy fiú lettem), hogy teljesebb legyen a fiatalok galériája.

Végezetül vegyük kissé szemügyre a keletieket is. Egy perzsa, egy török és egy kötet kínai: lám, milyen világot átfutó válogatást végzett a Modern Könyvtár! *Aziz Nesin* (Szabály az szabály) ma Törökország legelső humoristája. A kötetben foglalt közel két tucat karcolat, novella, kroki tényleg szórakoztató, igen eleven és színes írás, tőlünk kissé mégis távol esik. De az kétségtelen, hogy a mai török „utca emberét” jellegzetesen állítja eléünk. *Szadek Hedaját* (Az élt vize) az új perzsa irodalom úttörője. Küzdelmes élete, tragikus halála volt. Jelentős író, műve azonban az európai életszemlélet számára eléggé idegen. Kissé az Ezeregyéjszaka hangulatát leheli, kissé a mai ember nyomdokain jár, különös világ, az európai kedélyszínezettől elüt. A modern kínai irodalmat „A nagy kohó” c. elbeszéléskötet képviseli, ámbár tartalmaz verseket is. Ők már sokkal közelebb állnak hozzánk. Szerzőiket név szerint nehezen tudnók idézni, céltalan is volna, nálunk közismert név nincsen köztük. Valamennyiüket egyformán jellemzi a nagyon világos, természetű látásmód, és a lobogó lelkesedés, mellyel a „Nagy ugrás” évének kolosszális eredményeit írásaikban tükrözni akarják. A tömegek összeforrását, példátlan kollektív erőfeszítést látjuk belőlük, diákok, katonák, kommunák, az egész nép hatalmas munkálzatát, mely új világ építésére buzdítja a világ most feltápaszkodó legnagyobb nemzetét. Meg kell mondanunk: az egeket ostromló akarat illusztrációjának művészi színvonala nem éri el a nemes szándékot. Friss, erőteljes írások ugyan, de akadnak köztük eléggé nyerseks is, néhányuk a sematizmus jegyeitől sem mentes, és az, hogy elég

gyakran találkozunk a Mao-Ce Tung el-
rökre való hivatkozással, arra enged kö-
vetkeztetni, hogy a személyi kutlusnak
ott is lehetnek, vagy lehettek némi nyo-
mai. A kötet kiadása mindenesetre szük-
séges és hasznos szolgálat volt.

*

Körsétánkat befejeztük. Látnivaló,
hogy a Modern Könyvtárnak az volt a
törekvése, hogy az olvasóközönség és a
legmaibb irodalom között rendezzen ta-
lálkozót. Helyes szándék és sikerült is. A
mai irodalom egész profilját látjuk, a
„dernier cri”-t a Kelettől, a Nyugatig.
Korunk nyugtalanságát a szeizmográf ér-
zékenységével tükrözi: a formabontás
különböző fokozatai, valamennyinek kö-
zös jegye azonban az útkeresés, melyet
most már parancsoló szükségességgé tett
a lezajlott történelmi horderejű földren-
gés. Végeredményben egyetlen tételre re-
dukálhatjuk tanulságait: a fejlődés óha-
tatlanul kollektív társadalom és kollektív
életszemlélet felé tart. Herbert Spen-
cer még azt mondta, a fejlődés útja a ho-
mogéntól a heterogén felé vezet. Azt hisz-
szük, ha ma élne, másképp állítaná fel
tételét. Mert a kor nyilvánvalóan a szin-
tézist keresi. Ezt keresi végeredményben

az irodalom is. Ebből a szempontból a
Modern Könyvtár derekas munkát vég-
zett. A mai haladó irodalom szinte tel-
jes spektrumát vetítette elénk és egészen
logikus, hogy ebben a színskála legna-
gyobb részét a fiatalok hordozzák, min-
den időben minden haladás természetes
janicsárjai. Legfeljebb azt sokaljuk kissé,
amennyit felmarkol, mert a tájékozódást
ezzel megnehezítette. Nyugaton gomolygó
irányzatok töltik be az irodalmi színpa-
dot, formabontás és szimbolizmus játsza-
nak egymás mellett, a Kelet lehetőleg a
szocialista realizmus felé törekszik. A Mo-
dern Könyvtár mindkettőből sokat közöl,
a válogatás nem egységes. A nagy cél-
hoz vezető hosszú úton a Modern Könyv-
tár mégis megtette a maga lépését: tá-
gítani, tisztítani, fejleszteni az olvasókö-
zönség látókörét, hogy ezzel segítséget
nyújtson a haladás harcosainak, az írók-
nak. Botlás nélkül persze nem tehetett, és
teljességet sem nyújthatott, oly óriási
már az irodalom bivaldája, klasszikus
részéről nem is szólva. De megtett min-
den tőle telhetőt. A kevés negatívummal
szemben túlnyomó a pozitívum: a mér-
leg nyelve világosan billen a javára.

WERNER ISTVÁN

A Magyar Tanácsköztársaság Pécs-Baranyai Emlékkönyve

(Pécs Városi Tanács VB. Műv. Oszt. 1960.)

A tanulmánygyűjtemény azokat az elő-
adásokat tartalmazza, amelyekkel váro-
sunk különböző kulturális intézményei-
nek történései hódoltak a Tanácsköztár-
saság emlékének a 15 éves évforduló
alkalmával.

A nagyon izléses kiállítású, finom pa-
pírra nyomott kötet Gábor József osz-
tályvezető bevezetője után sorrendben a
következő tanulmányokat tartalmazza:

1. Szűts Emil: Három évtized a pécsi
május elsejéből.
2. T. Mérey Klára: Agrárszocialista
mozgalom Baranyában 1905-ben.
3. Ruzsás Lajos: A technika fejlődése
és a pécsi munkásmozgalom a száz-
adfordulótól a Tanácsköztársaság
kikiáltásáig.

4. Babics András: Pártharcok és mun-
kásmozgalom Pécsen és Baranyá-
ban a szerb megszállás alatt.
5. Baranya Margit: Közbiztonsági in-
tézkedések Baranyában 1918. októ-
ber 31—november 14.
6. Kopasz Gábor: A direktórium Bara-
nya megyében.
7. Szentirányi József: A baranyai ta-
nítók helyzete és szerepe 1919-ben.
8. Dénes Béla: Adatok a pécsi mun-
kásmozgalom történetéhez.
9. Szita László: Adatok Doktor Sán-
dor politikai működéséhez 1919—
1921-ben.
10. Fényes Miklós: A Magyar Tanács-
köztársaság fontosabb könyvtárpo-
litikai rendelkezéseiről.

11. Babics Andrásné: Adatok a pécsi és a baranyai sajtó történetéhez.
12. Vörös Márton: Az 1919—1921. évek baranyai dokumentumainak sorsa. Ugyancsak Vörös Márton látta el a kötetet dokumentum gyűjteménnyel, idegen nyelvű összefoglalásokkal, időrendi táblával és névmutatókkal.

(A tanulmányokra a továbbiakban fenti sorszámukkal hivatkozunk.)

A kötetből élénk rajzolódik egyrészt az a fejlődés, amelyen pécsi és baranyai munkásságunk a gazdasági élet fejlődésének hatására összetételében és öntudatosodásában az imperializmus hazai szakaszán végig ment és — egész munkásosztályunkhoz hasonlóan — 1918-ra elérkezett oda, hogy „Pécsett döntő politikai tényezővé vált, amelynek útja 1919. februárjáig egyúttaladt az egész magyar munkásosztály történelmi útjával” (3, 46. 1.) Ettől az időponttól azonban „a Károlyi-kormány és az antant hadsereg balkáni főparancsnoksága között 1918 november 13-án Belgrádban létrejött fegyverszüneti megállapodás szerint... Baranya megye nagyobb része szerb megszállás alá került” s a Tanácsköztársasághoz csak „a teljes hegyháti járás 74 községe, továbbá a szentlőrinci járásból 6, a pécsi járásból 2, a pécsváradiból 5, összesen: 87 község” tartozott (6, 99.—100. 1.) Ezen a részen néptink részesült a nagy élményben, átélte az első magyar proletárállam izgalmaival és hősi erőfeszítésekkel teljes történetét. Jórészt hivataltörténeti alapon adja e rész tanácsköztársaság-kori ismertetését a 6. tanulmány, s fűz értékes adalékot ehhez a 7. is.

A megye nagyobbik részének történetét, amint ez a 4. a 9. a 11. s részben a 12. tanulmányból kivehető, alapvetően meghatározta a szerb megszállás. Az SHS királyság, a megszállásnyújtotta alkalmat területszerzésre akarta felhasználni. Ennek megfelelően a megye társadalmi-politikai tényezői közül mindig annak engedte meg az élnyomulást, amelyet vélt vagy valóságos érdekei szerint pillanatnyilag legalkalmasabbnak tartott *a saját célja elérésére*, a megszállt területek végleges megszerzésére, Jugoszláviához csatolására. Így engedett nagyobb teret az érvényesüléshez a Ta-

nácsköztársaság fennállása idején a tőkés polgári-földesúri erőknél, amelyeknek képviselőiben „... az újvidéki Narodna Uprava megbízásából és költségére 1919 májusában Pandurovics László vezetésével delegáció ment a párizsi béketárgyalásokra és ott azt a felelőtlen ígéretet csalta ki, ... hogy Baranya mindaddig szerb megszállás alatt marad, amíg Magyarországon bolsevizmus van. A delegáció tagjai között találjuk gróf Draskovich Ivánt, gróf Keglevich Pált, Andrics Tivadar országgyűlési képviselőt és más hasonlókat”, (4, 55, 1.) Területünk munkássága ugyanis a Tanácsköztársaság híve volt, attól pedig az SHS királyság nem várhatta törekvései jogosságának elismerését. Változott a helyzet a Tanácsköztársaság bukása után. Ettől kezdve az SHS királyság területszerző céljaihoz azt látta megfelelőbbnek, ha átmenetileg — minthogy a szocializmusnál mi sem állt tőle távolabb — a szocialista munkásmozgalommal épít ki kapcsolatokat, mert az, megerősödve az ide menekült mozgalmi vezetőkkel, a fehér terrort képviselő Horthy-rezsimnek kérlelhetetlen ellensége volt. Így járult hozzá a megszálló hatóság, hogy területünkön az 1918-as őszi állapotoknak megfelelő alapon felújítsák a Nemzeti Bizottságokat, s hogy ezek választás útján szocialista vezetést valósítsanak meg a pécsi várospolitikában. A magyarországi fehér terror dühöngése, az úri Magyarország restaurálásával szemben érzett gyűlölet és az a várakozás készítette a megszállt terület munkásmozgalmi vezetőit a szerb megszállókkal való átmeneti együttműködésre, „hogy az ellenforradalmi rendszer rövidesen megbukik, és ezt a bukást még közelebb hozhatja a Horthy-Magyarország mellett élő szocialista alakulás” (4, 64. 1.) Így került sor először az 1920. február 26-i nagygyűlésre, amely „a megszállás fenntartását kérte mindaddig, amíg Magyarországon a rend tökéletesen helyre nem áll” (4, 63. 1.), majd közvetlenül a Horthy-hadsereg bevonulását követő héten, 1921. augusztus 15-én az un. Baranyai-Bajai Szerb-Magyar Köztársaság kikiáltására. Hogy ennek, az adott nemzetközi helyzetben teljesen értelmetlen határozatnak a meghozatalában mekkora része volt a délszláv kormánykörök politikai machináci-

óinak, egyes délszláv származású értelmiségiek sovínizmusának s a szűk területre és másodlagos szerepre kényszerített munkásmozgalom vezetői frakcióharcainak, valamint egyéni sorsuk alakulását illető reménykedéseinek, azt az iratanyag Szerbiába szállítása és valószínű elpusztulása miatt kiderítenie a kötet szerzőjének nem sikerült. A kötet eddig ismertett fő mondanivalóját hasznosan egészített ki a Doktor Sándor életrajzához (9), valamint a pécsi és baranyai sajtó történetéhez (11), gyűjtött adatok. A Tanácsköztársaság történelmi gyökereit, illetve közvetlen előzményeit vizsgálja az 1. 2 és 5. tanulmány, a 8. pedig az illegalitásba szorult helyi kommunista mozgalom 1930 körüli tevékenységéhez nyújt értékes adalékokat.

A közölt tanulmányok értéke természetesen nem egyenlő, de ez nem is elvárható. Az öröndetesen sok fiatal kutató nyilván nem dolgozik ugyanazon a szinten, mint a kandidátusok s a főbbi, nagy gyakorlattal rendelkező történész. Így a recenzor nem is látja szükségességnek, hogy az egyes tanulmányokat tegye kritika tárgyává. Fontosabb ennél azoknak a hiányosságoknak a megemlítése, amelyeket véleménye szerint még a fennmaradt s meglehetősen gyér forrásanyag mellett is, legalább részben, el lehetett volna kerülni. Csak a kötetben közölt tanulmányok alapján is megírható lett volna Pécs és Baranya 1918-21. közti történelmének rövid összefoglalása, ami egységbe fogta volna a (4, 5, 6, 7, 9 és 11) tanulmányok anyagát, a szerkesztőnek pedig megadta volna azt a lehetőséget, hogy az egyes tanulmányokban előforduló több ismétlődést egyszerű

huzással kiküszöbölje. Érzésem szerint a meglévő forrásanyag alapján is kritikusan lehetett volna bánni egyes szereplőkkel (különösen Linder Bélával), másrészt viszont behatóbb értékelést is kaphattak volna olyan kiváló munkásvezetők, mint pl. Doktor Sándor és Hajdú Gyula. Mindez egyben feladat is a további kutatás és feldolgozás számára.

A tanulmányok olvasása nyomán azonban elsődlegesen nem az itt említett hiányosságok érzése marad meg az olvasóban, hanem az öröme azon, hogy végre ennek a kritikus, a történettudomány által eddig még meg sem közelített három évnél (1918-21) a történetéről kaptunk *tudományos megbízhatóságú anyagot*. S itt valamennyi, de különösen a fő tanulmányok szerzőinek (3, 4, 6) el kell ismernünk, hogy — ha van is munkáikban érzésünk szerint túlzott óvatosság személyek, helyzetek értékelése, illetőleg elemzése tekintetében — ez abból a tiszteletre méltó törekvésből ered, hogy a tudományos megbízhatóság talaján minden körülmények között megmaradjanak.

Befejezésként hajtsuk meg az elismerés zászlaját a Pécsi Városi Művelődési Osztály előtt, amely — sok előzmény után — ennek a műnek a kiadásával is bebizonyította, hogy tanácsrendszerünk a tudatformálás területén is gazda tud lenni és a helyi alkotóerők működésbe hozásával a tudomány fejlődése terén is képes olyan egészséges áramlat megindítására és fenntartására, amilyenre — éppen a néppel való szoros kapcsolat hiánya miatt — egyetlen más államrendszer sem lenne képes.

VAS KÁROLY

Régi magyar népmesék

Berze Nagy János hagyatékából
Szerkesztette Banó István és Dömötör Sándor
Kiadja a TIT Baranya megyei Szervezete Pécs, 1960.

Egyedülálló és meghatározó az az érdeklődés, gondoskodás, amelyet Baranya megye Tanácsa, a megye kulturális életének irányító intézményei Berze Nagy János iránt tanúsítanak.

A megye érdeme, hogy igazolta mindenki előtt: Berze Nagy rászolgált erre

az érdeklődésre, s a megbecsülés nem méltatlant ér az ő személyében. Az 1940-ben megjelent *Baranyai Magyar Néphagyományok* 3 kötete a megye népi műveltséganyagának oly gazdag szintézise, amelynek összegyűjtéséért, szerkesztéséért méltán fordultunk feléje köszönet-

tel. Az elismerés legstílusosabb kifejezése mégis az volt, hogy a felszabadulást követő tizenkettedik esztendőben Baranya megye Tanácsa vállalkozott Berze élete legfigyelemreméltóbb művének, a *Magyar Népmesetípusoknak* a kiadására.

Ezt követte 1958-ban az *Égigérőfa* c. mitológiai tanulmány megjelenése a TIT Baranya megyei Szervezetének kiadásában. S ez év tavaszán ugyancsak a TIT gondozásában látott napvilágot a *Régi magyar népmesék* c. kötet, amely tehát immáron a harmadik bizonyítéka annak, hogy Berze Nagy hagyatéka, tudományos öröksége milyen gazdag, másrészt, hogy a megye sajátjának tekinti, s igyekszik megővni a pusztulástól.

Amint a kötet címe is mutatja, régi magyar népmeséket talál benne az olvasó. Régiek, de nem a megszokott, általános értelemben — hisz minden igazi népmese régi —, hanem a följegyzésük, írásbafoglalásuk idejét tekintve. Nagyobb részüket még a századforduló előtt gyűjtötték. A legfrisebb, a legfiatalabb is 1917-ből való.

Sajátságos csokrot kapunk a kötetben a népmesékből. A szerkesztők tíz csoportba osztották, elsősorban a gyűjtés helye és a gyűjtők személye szerint. Dévai, kéthelyi, gyergyói székelyek, erdélyi és délvideki csángók, ugcsoi, vasi és hevesi magyarok ajkán éltek valaha. Tehát a magyar nyelvterület peremvidékeiről való, s ezt a tarkaságot a kötet végén a magyar nyelvterület közepe-tájáról való Heves megyei gyűjtemény fogja egybe.

A kötet tartalmazza Berze Nagy *A Mesetípusok irodalmának kritikai ismertetése* c. 1921-ben írt pályadíjnyertes művét és a közlemények sorát lezáró *Az Alkestis -tragédia és egy magyar népmese* c. kis tanulmányát, amely — úgy lehet — élete legvégén írott, legutolsó tudományos munkája.

A gyűjteményt terjedelmes — kb. 60 lapnyi — jegyzetanyag egészíti ki, amely az érdeklődő olvasót, de még inkább a néprajztudomány munkásait tájékoztatja az anyag forrásairól, a válogatásról, a rendszerezés, a szerkesztés és a földolgozás elveiről, valamint arról, hogy e meseanyag milyen összefüggéseket mu-

tat Berze Nagy összefoglaló nagy munkájával, a Magyar Népmesetípusokkal.

Mindenekelőtt talán arra a kérdésre kellene válaszolnunk, hogyan kerültek az ország legkülönbözőbb részén följegyzett mesék Berze Nagy hagyatékába? Erre a már többször említett nagy munkája, a Magyar népmesetípusok adja meg a feleletet. Változatos életútja a szerzőt magát is sokfelé elvezette, ahol hosszabb rövidebb időt töltve maga is gyűjtött, vagy gyűjtőkkel került kapcsolatba. A szerkesztők szerint a kötetben közzétett anyag nagy részét — kivéve saját gyűjtéseit — Hermann Antaltól kapta, aki Berze Nagyt bevonta egy nagyszabású népmesekiadvány előkészítésének munkálataiba.

A mesék egyes csoportjait a gyűjtőjükről írt rövid tájékoztató vezeti be. Tanulságos, sőt izgalmas metszetét adják a századforduló magyar tudományos életének, s művelődéstörténetünknek is értékes dokumentumai. Találkozunk ismertebb néprajzkutatók nevével, s néhány adatból vázlatosan meg is ismerjük őket. Hermann Antal és Kolumbán Samu ismerős nevek a néprajzi érdeklődésű emberek számára. Kevésbé ismertük Gecser Béla és Márton József nevét, de hírt kapunk eddig újszólván teljesen ismeretlen mesegyűjtőkről is (Zsidó Domokos, Albert József, Gönczi Béla).

Azzal, hogy az általuk gyűjtött mesék, mondák nyomtatásban is megjelentek, s személyükről minden földéríthető adatot közreadtak a szerkesztők, megkésve ugyan, mégis kielégítő erkölcsi elégtételt és elismerést szolgáltatottak nekik, a századforduló fáradhatatlan társadalmi gyűjtőinek, akik a magyar mesetudománynak kétségtelenül elévülhetetlen érdemeket szereztek.

A Jegyzetek között A mesék közlési módjára vonatkozó megjegyzések c. alatt a szerzők tájékoztatják az olvasót arról, hogy a publikálásban milyen szempontokat követtek, s milyen ellentétes szempontokat kellett összehámozni.

Kétségtelen, hogy a mai népmesekutatásban a megvalósítható legteljesebb pontosság, adathűség, sőt az adatszolgáltatás szituációjának aprólékos jellemzése jelentkezik érthető követelményként.

Ez az igény ötven-hatvan esetleg még több esztendővel ezelőtt ismeretlen volt;

a feldolgozó, közreadó vagy szerkesztő nem pótolhatja ezt a hiányt, s ha megkísérelné jobb ügyhöz méltó buzgalommal, akkor meghamisítaná a valóságot.

A közreadás módjára vonatkozó és a változtatás részleteit feltáró megjegyzések helytállóknak látszanak és elfogadhatók. Persze a kettős cél (tudományos-ság és népszerűsítés) egyszerre és egyformán nehezen szolgálhatók, bár a szerkesztők ezt hangsúlyozzák. Az ellentmondás viszonylagos feloldása és a két cél összebékítése csak olyan részletes és mégis mindig a lényegre szem előtt tartó jegyzetanyaggal valósítható meg, amelyt e kötetben is találhatunk.

Mi a kötet megjelenésének jelentősége, és milyen tanulságai vannak?

Tudományos jelentőségét azzal emelhetnénk ki, ha ismételten hangsúlyozzuk hogy régi lejegyzésű meséket közöl, s ment meg a pusztulástól. Ha erre nem hivatkozhatnánk, akkor joggal vethetné a szemére a kiadónak bárki, hogy hány kisebb-nagyobb mesegyűjtemény hever a nem eléggé méltányolt társadalmi gyűjtők följegyzései között talán örökre kéziratban. Csak ezekre aligha illik az itt közreadott mesék „rég” jelzője. Ha igen, akkor azok is megérdemlik, hogy a TIT megyei szervezete felkarolja, magáévé tegye kiadásuk ügyét.

Értékes vonásokkal egészíti ki néhány ismertebb néprajzkutatónk portréját, s mutat be eddig ismeretleneket, s ezzel hangsúlyozza a társadalmi gyűjtés nagy jelentőségét, s azt, hogy a társadalmi gyűjtők sokszor fölbecsülhetetlen szolgáltatást tehetnek a tudománynak.

Sajátos értéke e hagyatéknak az is, hogy bepillantást nyújt Berze Nagy János munkálkodásának műhelytitkaiba. A kiadvány meséinek túlnyomó többségét Berze Nagy feldolgozta a *Népmesetípu-*

sokban. Tartalmi kivonatuk megismerhetővé vált, maguk a mesék azonban mind- eddig hozzáférhetetlenek voltak.

Berze Nagy János ebben a kötetben is arról győz meg bennünket, hogy tudományos munkát nemcsak egyetemi katedrán s jól megszervezett tudományos intézetben lehet folytatni, hanem egy meg-ye művelődését irányító vidéki hivatalban, sőt ismeretlen nevű faluk kis iskolájában is. Az érdeklődő pedagógusok megszervezésének, az apró gyűjtőmunka összefogásának, s a hivatali tennivalók ellátása mellett a tudomány szolgáltatá-
nak a mestere, sőt mondhatnánk művé-
sze volt Berze Nagy János.

A legteljesebb elismerés illeti a jó ügy szolgálatáért a kiadót, s a kötet szerkesztőit, *Banó Istvánt* és *Dömötör Sándort*, akik azon fáradoztak, — s nem hiába —, hogy a nagy áldozattal megjelentetett hagyaték egyaránt szolgálja a tudományt az egyre nagyobb eredményeket felmu-
tató népmese-katalogizálást, — és a nép-
költészet tanítva szórakoztató műfajá-
nak ifjú és felnőtt kedvelőit. S ezzel egy
lépéssel közelebb —vissz bennünket min-
denfajta 'igazi néprajzi munkálkodás
végső céljához, a népi-nemzeti kultúra
nagy szintéziséhez. Ami azt jelenti, hogy
a most alakuló új szocialista kultúránkat
a nép műveltségének előre mutató biz-
tos alapjain kell fölépítenünk. Létre kell
hoznunk a népi műveltség legkülönbö-
zőbb területekre szétaprózott, szétszórt
elemeinek nagy szintézisét. Ezért igaza
van Vangha Károlynak, aki az Előszó-
ban azt írja: „Gazdag és népi gyökerű
új kultúrához csak úgy jutnak el a né-
pek, ha a jelen sikerült alkotásain kí-
vül a múlt értékes alkotásait is átmen-
tik a jövő művelődési anyagába.”

RÓNAI BÉLA

Készült 3000 példányban